

Υποστήριξη λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
SOUTH AEGEAN SOCIAL
INCLUSION OBSERVATORY

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Ανάδοχος Έργου	CROWDPOLICY ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΙΚΕ
Αριθμός Έκδοσης	Ε. 4.0
Επίπεδο διάχυσης	Δημόσιο
Τύπος	Μελέτη
Κατάσταση του εγγράφου	Έκδοση για την Υποβολή
Κατάσταση επανεξέτασης	Εσωτερικώς αναθεωρημένη και ποιοτικός έλεγχος
Αποδοχή Εγγράφου	Γεώργιος Καραμανώλης - Ποιοτικός Έλεγχος (CROWDPOLICY)
Υπεύθυνος Έργου Αναθέτουσας Αρχής	Κυριακή Κυρίτση (Γενική Δ/ση Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας - Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου)

 Ευρωπαϊκή Ένωση Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο	 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ - ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ	 Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου 2021-2027
--	--	--

Το έργο αυτό χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση-Ευρωπαϊκό Κοινωνικό ταμείο (ΕΚΤ).
Η σχετική πράξη έχει ενταχθεί με την με Α.Π. 2526/27-06-2023 (ΑΔΑ: 92Φ27ΛΞ-4ΗΡ) Ένταξη της Πράξης
«Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου» με Κωδικό ΟΠΣ 6001426
στο Πρόγραμμα «Νότιο Αιγαίο» 2021-2027.

Η χρηματοδότηση της σύμβασης έχει ενταχθεί στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων με ΚΩΔ. ΣΑ
ΕΠ0677 και ΚΩΔ. ΠΡΑΞΗΣ ΣΑ (ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΑΡΙΘΜΟΥ) 2023ΕΠ06770031.

Συνεισφέροντες

Φορέας	Ρόλος ¹	Όνοματεπώνυμο
CP	Επιστημονική / Διαχειριστική υποστήριξη	Γεωργία Τσεβά
ΠΝΑ	Υπεύθυνη Έργου Υποστήριξης	Κυριακή Κυρίτση
CP	Συνεργάτης	Κωνσταντίνα Κουρκουμάρη
CP	Συνεργάτης	Χριστίνα Νικολοπούλου
CP	Συνεργάτης	Σταματία Παρδάλη
CP	Σύμβουλος Έργου / Ποιοτικός Έλεγχος	Γιώργος Καραμανώλης

Ιστορικό αναθεώρησης

Έκδοση	Ημερομηνία	Συγγραφείς	Περιγραφή
0,1	05-03-2022	Γεωργία Τσεβά	Σχέδιο
1,0	28-03-2024	Γεωργία Τσεβά	Έκδοση εσωτερικής αναθεώρησης
2,0	29-03-2024	Γεωργία Τσεβά	Έκδοση για τον Ποιοτικό Έλεγχο
3,0	15-04-2024	Γεωργία Τσεβά, Κωνσταντίνα Κουρκουμάρη, Σταματία Παρδάλη	Έκδοση για την Υποβολή
4,0	13-05-2024	Όλοι	Έκδοση για τη Δημόσια Διάχυση

¹Ο Υπεύθυνος, Σύμβουλος, Συντάκτης, Ερευνητής, Συνεργάτης, Επιστημονική / Διαχειριστική υποστήριξη,

Επιμελητής, Ποιοτικός Έλεγχος κλπ.

Περίληψη

Αξιοποιώντας τη βασική αρμοδιότητα που έχει δοθεί στα Περιφερειακά Παρατηρητήρια Κοινωνικής Ένταξης, από τον “Εθνικό Μηχανισμό Συντονισμού, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής”, το Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου δημοσιεύει για τέταρτη συνεχή χρονιά την Ετήσια Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, με έτος αναφοράς το 2023. Σκοπός της μελέτης είναι να παρουσιάσει με εύληπτο, σαφή και επιστημονικό τρόπο τα ευρήματα που προκύπτουν από τη συστηματική καταγραφή των πιο βασικών οικονομικών, δημογραφικών και κοινωνικών δεικτών, οι οποίοι αφορούν το σύνολο του πληθυσμού στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, καθώς επίσης να αναλύσει την όποια μεταβολή τους στην εξέλιξη του χρόνου.

Δίνοντας έμφαση στην αντιμετώπιση τυχόν δυσμενών συνθηκών διαβίωσης καθώς και φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού η Ετήσια Περιφερειακή Έρευνα επιδιώκει να αποτελέσει ένα εύχρηστο εργαλείο για την αξιολόγηση των επιπτώσεων που έχουν συγκεκριμένες κοινωνικές πολιτικές αναφορικά με την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής συνοχής και ουσιαστικής βελτίωσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων της οικείας Περιφέρειας. Σε αυτή τη λογική, η κεντρική διοίκηση αλλά και οι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης στο Νότιο Αιγαίο έχουν τη δυνατότητα να αντλήσουν αξιόπιστα στατιστικά για τη χάραξη όλο και πιο αποτελεσματικών προγραμμάτων και δράσεων κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό αλλά και περιφερειακό επίπεδο. Τέλος, μέσα από τη [διαδικτυακή πύλη του Παρατηρητηρίου](#) όπου δημοσιεύεται η έρευνα, οι πολίτες αποκτούν πρόσβαση σε αξιόπιστα στατιστικά, γνωρίζοντας τι συμβαίνει στον τόπο τους και συμβάλλοντας και οι ίδιοι/ οι ίδιες στη βελτίωση της κοινωνικής ζωής.

Βασική μεθοδολογία της μελέτης, η οποία αναλύει την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης, αποτελεί η καταγραφή και ερμηνεία δεδομένων, τα οποία αντλούνται από επίσημες διεθνείς, ευρωπαϊκές και εθνικές αρχές, όπως είναι οι εξής: ΟΟΣΑ, Eurostat, Ελληνική Στατιστική Αρχή, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης, ΕΥΔ Νοτίου Αιγαίου και άλλες πηγές. Είναι αξιοσημείωτο ότι το Παρατηρητήριο Νοτίου Αιγαίου επεξεργάζεται περαιτέρω τα ανωτέρω στοιχεία, που συλλέγει και τηρεί σε δικές του [βάσεις δεδομένων](#), ώστε να παράξει αναλύσεις και γραφήματα τα οποία παρουσιάζει στην παρούσα μελέτη.

Καθώς η Περιφερειακή Έρευνα είναι ετήσια, εστιάζεται στο έτος 2023 αλλά ταυτόχρονα χρησιμοποιεί στοιχεία που έχουν καταγραφεί την τελευταία πενταετία (2019-2023), για λόγους σύγκρισης και εκτίμησης μελλοντικών εξελίξεων. Επίσης, περιλαμβάνει και μια θεματική διάσταση που για τη φετινή χρονιά είναι ο προσβάσιμος τουρισμός ή πιο απλά η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε τουριστικές υπηρεσίες.

Για το Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η παρούσα μελέτη είναι η τέταρτη στη σειρά, με πρώτη αυτή του έτους 2020. Εντάσσεται σε ένα ευρύτερο παραδοτέο ερευνών και μελετών που υλοποιείται από τον ανάδοχο του έργου, “Crowdpolicy Ψηφιακές Συμμετοχικές Υπηρεσίες ΙΚΕ”, στο πλαίσιο υποστήριξης της λειτουργίας του Παρατηρητηρίου. Η ομάδα σύνταξης αποτελείται από επιστημονικό προσωπικό του αναδόχου που εργάστηκε σε συνεργασία με στελέχη της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου. Το επίπεδο διάχυσης της έρευνας είναι Δημόσιο ([στο πεδίο Μελέτες](#)) ενώ για το ίδιο το Παρατηρητήριο, οι προτάσεις και τα συμπεράσματα που προκύπτουν αφενός βοηθούν στον σχεδιασμό των επόμενων βημάτων, όσον αφορά την ερευνητική δραστηριότητα του έργου, και αφετέρου παρουσιάζονται σε ανοιχτή ημερίδα για τη μεγαλύτερη δυνατή ενημέρωση και ευαισθητοποίηση πολιτών και φορέων σε θέματα κοινωνικής συνοχής και κοινωνικής ένταξης.

Abstract

According to the “National Mechanism for Coordination, Monitoring and Evaluation of Social Inclusion and Social Cohesion Policies”, a vital responsibility of the Social Inclusion Observatories is the preparation of the Regional Survey of Income and Living Conditions. The purpose of the study is to present in an understandable, scientific yet simple way the main findings resulting from the systematic recording of the most critical indicators of income and living conditions regarding the population in the South Aegean Region.

In order to efficiently confront difficult living conditions, including poverty and social exclusion, through the Regional Survey and its data that becomes possible as it offers a strong evaluation tool on the effects of specific policies regarding social cohesion measures and actions adopted for the overall improvement of the quality of life in the relevant Region. What is more, central administration and local authorities in South Aegean may utilize it to draw effective social policy programs and actions at the local and regional levels. Finally, through the [online portal of the Observatory](#) where the research is published, citizens gain access to reliable statistics, acknowledge what is happening in their area, and contribute to improving social life.

The basic methodology of the study, that presents the current situation in the South Aegean regarding income and living conditions, is to collect statistics from official authorities and bodies such as OECD, Eurostat, Hellenic Statistical Authority, Ministry of Labor and Social Affairs, Public Service of Employment, South Aegean Region's Managing Authority and other sources. Subsequently, the Observatory processes the above data, it collects and keeps in its own [databases](#), to produce the analyses and graphs presented in this study. As the Regional Survey is annual, it focuses on the year 2023, while at the same time it uses data recorded in the last five years (2019-2023) to compare as well as estimate future developments. It also includes a thematic dimension, which for this year is accessible tourism or, more simply, the accessibility of people with disabilities to touristic services.

For the Observatory of Social Integration of the South Aegean, as mentioned above, this study is the fourth income and living conditions survey in a row, with the first in 2020. It is part of a wider deliverable of surveys and studies implemented by the contractor to support the Observatory's operation. The editorial team comprises the scientific staff of "Crowdpolicy Digital Participatory Services PPC", who collaborated with executive officers of the South Aegean Region. The dissemination level of the research is Public ([in the field of Studies](#)), while for the Observatory itself, the proposals and conclusions that arise, on the one hand, help to plan the following steps, as far as the research activity of the project is concerned, and on the other hand are presented at an open day for the more significant information and awareness of citizens and agencies in matters of social cohesion and social inclusion.

Πίνακας περιεχομένων

Συντομογραφίες	12
1. Εισαγωγή	13
1.1 Ο Στόχος και οι Διαστάσεις της ετήσιας Περιφερειακής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης	13
1.2 Το ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό πλαίσιο για την κοινωνική ένταξη	15
1.3 Δομή Παραδοτέου	18
1.4 Μεθοδολογία και εισροές από άλλες Εργασίες και Παραδοτέα	20
2. Συνθήκες εισοδήματος και διαβίωσης στην Περιφέρεια	21
2.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά	21
2.2. Κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία	30
2.3 Υγεία	49
2.4 Εκπαίδευση	55
2.5 Ποιότητα Ζωής, Υλική αποστέρηση, Ευπαθείς Ομάδες και Κοινωνικός αποκλεισμός	58
2.6 Σύνοψη Ενότητας	78
3. Προσβάσιμος τουρισμός	82
3.1. Προσβάσιμος τουρισμός - ορισμός	82
3.2 Άτομα με αναπηρία στην ΠΝΑ - Συνθήκες και Προκλήσεις	88
3.3 Προσβάσιμος Τουρισμός στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου - υφιστάμενη κατάσταση	91
3.4 Προσβάσιμος Τουρισμός στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου - καλές πρακτικές	104
Extra Milers (τεχνολογική πλατφόρμα για άτομα με αναπηρίες)	104
Δράσεις στο Δήμο Μυκόνου	104
Δράσεις στο Δήμο Σύρου	105
Δράσεις στο Δήμο Σύμης	106
Rhodes Welcome	107
Καλές πρακτικές σε τουριστικά καταλύματα - Συνέντευξη με ιδιοκτήτρια επιχείρησης στην Άνδρο	107
Συμπεράσματα - Προτάσεις	109
Παράρτημα I: Χαρτογράφηση χωρικών διαστάσεων της φτώχειας	111
Παράρτημα II: Σύγκριση με Νησιωτικές Περιφέρειες Ε.Ε.	113
Παράρτημα III: Κύρια Βιβλιογραφία	118
Τελικές Δηλώσεις	120

Κατάλογος γραφημάτων

[Γράφημα 1 - Εξέλιξη Πληθυσμού ΠΝΑ 2011-2023 \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 2 - Πυκνότητα πληθυσμού \(κάτοικοι/km²\) Ελλάδας, ΠΝΑ, Νομών Δωδεκανήσου και Κυκλάδων 2015-2022 \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 3 - Φυσική μεταβολή πληθυσμού ανά 1000 άτομα στην ΠΝΑ, 2011-2021 \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 4 - Καθαρή μετανάστευση με στατιστική αναπροσαρμογή ανά 1000 άτομα στην ΠΝΑ, 2011-2021 \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 5 - Κατανομή Πληθυσμού ανά Φύλο στην ΠΝΑ \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 6 - Ποσοστιαία Κατανομή Πληθυσμού ανά Ηλικιακή Ομάδα στην ΠΝΑ, 2011-2023](#)

[Γράφημα 7 - Πληθυσμιακές Πυραμίδες ΠΝΑ, 2011 και 2022 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 8 - Ποσοστιαία Κατανομή Πληθυσμού Συγκριτικά των ΕΕ27, Ελλάδα και ΠΝΑ για το έτος 2023 \(Πηγή:EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 9 - Μέση ηλικία πληθυσμού στην ΠΝΑ 2015-2023 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 10 - Δείκτης Γήρανσης πληθυσμού ΠΝΑ, 2015-2023 \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Γράφημα 11 - Δείκτης Εξάρτησης Πληθυσμού ΠΝΑ προς τον πληθυσμό 15-64 ετών 2011-2023 και με πρόβλεψη για το 2040 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 12 - Διαχρονική εξέλιξη της συμμετοχής ανά τομέα παραγωγής στην συνολική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία \(ΑΠΑ\) της Περιφέρειας, 2014-2021 \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 13 - Εξέλιξη της Απασχόλησης 15-64 στην ΠΝΑ 2014-2022 \(1000\) \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 14 - Εξέλιξη της απασχόλησης στην ΠΝΑ τα έτη 2011-2021 ανά τομέα παραγωγής \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 15 - Εξέλιξη ΑΕΠ ΠΝΑ 2011-2020 σε εκατ. ευρώ, τρεχουσών τιμών \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 16 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ συγκριτικά της ΠΝΑ και των Νομών Δωδεκανήσου και Κυκλάδων, 2011-2021 \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 17 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ΜΑΔ της ΠΝΑ σε σχέση με τις άλλες Περιφέρειες της χώρας, 2020-2022](#)

[Γράφημα 18 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΠΝΑ σε ΜΑΔ ως ποσοστό \(%\) του μέσου ΕΕ27>2020 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 19 - Εξέλιξη της απασχόλησης ως ποσοστό του παραγωγικού πληθυσμού \(15-64 ετών\) στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>20, 2011-2021 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 20 - Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας \(15-74 ετών\) στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>20, 2011-2021 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 21 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 22 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Απόφοιτοι Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 23 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 24 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 25 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Έγγαμοι \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 26 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Άγαμοι \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 27 - Ποσοστιαία εξέλιξη έμφυλου χάσματος στην απασχόληση \(ανεξαρτήτου εργασιακής κατάστασης\) στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>20, 2011-2022 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 28 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Κατανομή ανά Δήμο \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 29 - Κάτοικοι ανά νοσοκομειακό κρεβάτι στην ΠΝΑ και την Ελλάδα, 2011-2021 \(Πηγή: Eurostat/ ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 30 - Κάτοικοι ανά διαθέσιμο ιατρικό προσωπικό \(γιατροί\), στην ΠΝΑ και στην Ελλάδα, 2011-2020 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 31 - Μονάδες Πρωτοβάθμιας Υγείας ανά Περιφέρεια, 2022 \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 32 - Ποσοστιαία μεταβολή \(2021/2022\) νοσηλευτικού προσωπικού στις Πρωτοβάθμιες Μονάδες Φροντίδας Υγείας ανά Περιφέρεια \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 33 - Ποσοστιαία μεταβολή \(2021/2022\) ιατρικών μηχανημάτων στις Πρωτοβάθμιες Μονάδες Φροντίδας Υγείας ανά Περιφέρεια \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 34 - Αυτοαναφερόμενες μη ικανοποιημένες ανάγκες για ιατρική εξέταση λόγω απόστασης στις περιφέρειες της Ελλάδας 2015-2023 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 35 - Προσδόκιμο ζωής ανά φύλο σε έτη στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, 2011-2022 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 36 - Ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης και κατάρτισης στις ηλικίες 18-24, στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>2020, 2011-2021 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 37 - Ποσοστό πληθυσμού \(ηλικίας 20-64 ετών\) ανά βαθμίδα εκπαίδευσης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, την Ελλάδα και την ΕΕ27 >2020, το έτος 2021 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 38 - Ποσοστό νέων που δεν απασχολούνται ούτε συμμετέχουν στην εκπαίδευση και την κατάρτιση \(ηλικίες 15-29\), σε ΠΝΑ, Ελλάδα και ΕΕ27>2020, 2011-2021 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 39 - Περιφερειακοί δείκτες ευημερίας ΠΝΑ \(2021\) \[Πηγή: Βάση δεδομένων για την περιφερειακή ευημερία του ΟΟΣΑ\]](#)

[Γράφημα 40 - Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ανά Περιφέρεια: 2022 \(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ\)](#)

[Γράφημα 41 - Εξέλιξη αριθμού μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) στην ΠΝΑ και στους Νομούς Κυκλάδων και Δωδεκανήσου, 2017 - 2023 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 42 - Ποσοστιαία κατανομή μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) στους Νομούς Κυκλάδων και Δωδεκανήσου, 2017- 2023 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 43 - Ποσοστό μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) 2017-2023 ανά νομό επί του συνόλου του πληθυσμού τους \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Γράφημα 44 - Ποσοστό μελών νοικοκυριών ΕΕΕ 2023 κάθε Δήμου \(ή ομάδας Δήμων\) επί του συνόλου του πληθυσμού του έκαστου Δήμου](#)

[Γράφημα 45 - Συντελεστές χωροθέτησης μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) 2023 κάθε Δήμου της ΠΝΑ σε επίπεδο Περιφέρειας](#)

[Γράφημα 46 - Συντελεστές χωροθέτησης μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) 2023 κάθε Δήμου της ΠΝΑ σε επίπεδο Νομού](#)

[Γράφημα 47 - Πληθυσμός 16 ετών και άνω και κατάσταση αναπηρίας στην ΠΝΑ \(ΕΥ SILC, 2020\)](#)

[Γράφημα 48 - Πολίτες με Αναπηρία στην ΠΝΑ ανά ηλικιακή ομάδα \(Πηγή: ΕΦΚΑ από Βορδώνη, 2023\)](#)

[Γράφημα 49 - Πληθυσμός Νησιωτικών Περιφερειών 2023 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 50 - Εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στις Νησιωτικές Περιφέρειες της Ε.Ε., 2020-2022 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 51 - Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε εκατ. ευρώ των Νησιωτικών Περιφερειών της Ε.Ε., 2022 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

[Γράφημα 52 - Ταξινομημένα ποσοστά απασχολούμενων \(ηλικίες \(15-64\) και ανέργων \(ηλικίες 20-64\) στις Νησιωτικές Περιφέρειες της Ε.Ε.27>2020 για το έτος 2021 \(Πηγή: Eurostat\)](#)

Κατάλογος πινάκων

[Πίνακας 1 - Στοιχεία Απασχόλησης και Ανεργίας ΠΝΑ ανά κατηγορίες πληθυσμού \(2015-2022\)](#)

[Πίνακας 2 - Προσλήψεις, αποχωρήσεις και νέες θέσεις εργασίας και ισοζύγιο νέων θέσεων εργασίας ανά καθεστώς απασχόλησης και ηλικία στην ΠΝΑ, 2014-2021 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Πίνακας 3 - Δείκτες φτώχειας και κοινωνικής υστέρησης ΠΝΑ και Ελλάδα, 2018-2021 \(Πηγή: EUROSTAT\)](#)

[Πίνακας 4 - Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) στην ΠΝΑ, 2017- 2022 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Πίνακας 5Α - Ποσοστό ομάδων κοινωνικών χαρακτηριστικών μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) στην ΠΝΑ επί του συνόλου των δικαιούχων, 2023 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Πίνακας 5B - Ποσοστό ομάδων κοινωνικών χαρακτηριστικών μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος \(ΕΕΕ\) στην ΠΝΑ επί του συνόλου των δικαιούχων ανά νησί, 2023 \(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας\)](#)

[Πίνακας 6 - Ποσοστιαία κατανομή ωφελούμενων ανά έτος στα Κέντρα Κοινότητας ΠΝΑ, 2020-2023 \(Πηγή: ΕΥΔ ΕΠ Ν. Αιγαίου\)](#)

[Πίνακας 7 - Νέοι ωφελούμενοι και ποσοστιαία κατανομή επί του συνόλου νέων ωφελούμενων για τα έτη 2021-2022 στα Κέντρα Κοινότητας της ΠΝΑ](#)

[Πίνακας 8 - Προσβασιμότητα Ιστοσελίδων Δήμων ΠΝΑ](#)

[Πίνακας 9 - Αρχαιολογικοί χώροι με μεγάλη επισκεψιμότητα και υποδομές προσβασιμότητα στην ΠΝΑ](#)

[Πίνακας 10 - Υποδομές προσβασιμότητας Αρχαιολογικών Μουσείων στην ΠΝΑ](#)

[Πίνακας 11 - Διαθέσιμες υποδομές προσβασιμότητας λιμένων στην ΠΝΑ \(Πηγή: Αρχηγείο Λιμενικού Σώματος\)](#)

[Πίνακας 12 - Κύρια Δημογραφικά Χαρακτηριστικά](#)

Χάρτες

[Χάρτης 1 - Κέντρα Κοινότητας στην ΠΝΑ](#)

[Χάρτης 2 - Ποσοστιαία Συγκέντρωση Δικαιούχων ΕΕΕ στους Δήμους της ΠΝΑ \(2023\)](#)

Συντομογραφίες

CP	CROWDPOLICY ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΙΚΕ
ΠΝΑ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΕΕ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΕΚΤ / ΕΚΤ+	ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΠΔΕ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ
ΕΥΔ	ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ Ε.Π. “ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ”
Α.Α	ΑΝΑΘΕΤΟΥΣΑ ΑΡΧΗ
Ε.Γ.Π.Σ.	ΕΝΙΑΙΟ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
ΕΛΣΤΑΤ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΕΣΚΕ	ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ
ΠΕΣΚΕ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ
ΟΑΕΔ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΤΕΒΑ	ΤΑΜΕΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟΡΟΥΣ
ΠΕ	ΠΑΚΕΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Π.χ	ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ.ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΕΕ / ΚΕΑ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ ΕΓΓΥΗΜΕΝΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (Πρώην ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ)
EUROSTAT	ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΑΕΠ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ
EU-SILC	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΑΑΔΕ	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΣΟΔΩΝ
ΣΛΕΕ	ΣΥΝΘΗΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
Ε2020	ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ 2020
ΑΜΣ	ΑΝΟΙΚΤΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ
ΟΟΣΑ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΟΗΕ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

1. Εισαγωγή

1.1 Ο Στόχος και οι Διαστάσεις της ετήσιας Περιφερειακής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης

Στόχος της παρούσας έρευνας που εκπονείται για τέταρτη συνεχή χρονιά από το Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, είναι η συστηματική έρευνα, συλλογή, επεξεργασία και καταγραφή των βασικών οικονομικών και κοινωνικών δεικτών αναφορικά με το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού στο Νότιο Αιγαίο. Στόχος της μελέτης είναι να διερευνήσει τα κρίσιμα σημεία σχετικά με δυσμενή κοινωνικά φαινόμενα, όπως είναι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, ενώ ταυτόχρονα να αναλύσει τις ευκαιρίες ανάπτυξης, όπως επίσης να παρουσιάσει και τις καλές πρακτικές σε τοπικό αλλά και περιφερειακό επίπεδο.

Κάθε χρόνο από το 2020, η Ομάδα Έργου σχεδιάζει τη συλλογή δεδομένων καθώς και την παρουσίαση των ευρημάτων με τέτοιο τρόπο ώστε η Περιφερειακή Έρευνα να αποτελεί ένα αξιόλογο εργαλείο για τη χάραξη βέλτιστων πολιτικών και δράσεων που αναμένεται να ενισχύσουν το βιοτικό επίπεδο και την ποιότητα ζωής των κατοίκων αλλά και των επισκεπτών των νησιών της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου. Σε αυτή τη λογική, η μελέτη αξιοποιεί στοιχεία από προηγούμενες έρευνες του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης που αφορούν στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της οικείας Περιφέρειας τα οποία και συσχετίζει με στατιστικά για την απασχόληση, τις συνθήκες διαβίωσης και την κοινωνική ένταξη στο Νότιο Αιγαίο.

Για το έτος 2023, πέραν των διαστάσεων του εισοδήματος και των συνθηκών διαβίωσης, η μελέτη προσθέτει την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση ενός φαινομένου σε οριζόντια διάσταση, δηλαδή σε όλο το Νότιο Αιγαίο, μια πρακτική που ξεκίνησε από την αντίστοιχη Περιφερειακή Έρευνα του 2022. Ειδικότερα, η παρούσα έρευνα αφιερώνει ένα μέρος της στη μελέτη της προσβασιμότητας στον τουρισμό, τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα προκειμένου να υπάρχει μια ολοκληρωμένη - αν και συνοπτική - καταγραφή των βασικών χαρακτηριστικών προσβασιμότητας σε τουριστικές υπηρεσίες από άτομα με αναπηρία, γεγονός που καταδεικνύει θέματα κοινωνικής ένταξης και συνοχής σε πραγματική διάσταση.

Καθώς η Περιφερειακή Έρευνα διαβιβάζεται στον «Εθνικό Μηχανισμό» είναι προφανές ότι αποτελεί ένα εργαλείο αξιολόγησης και χάραξης κοινωνικών πολιτικών και για τον λόγο αυτό δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη συλλογή και την αξιολόγηση των στοιχείων που παρατίθενται στην έρευνα καθώς αυτά τα δεδομένα και τα

συμπεράσματα τροφοδοτούν στη συνέχεια τα επόμενα στάδια του έργου του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης.

Οι βασικές διαστάσεις στις οποίες βασίζεται η μεθοδολογική προσέγγιση για όλες τις Έρευνες του Παρατηρητηρίου και κατ' επέκταση και για τη μεθοδολογία της παρούσας μελέτης είναι τρεις:

(α) Γεωγραφική διάσταση της φτώχειας: η γεωγραφική διάσταση συνδέεται με τη διοικητική περιοχή εφαρμογής των κοινωνικών πολιτικών ξεκινώντας από το γενικό επίπεδο (ευρωπαϊκό επίπεδο, επίπεδο χώρας και επίπεδο περιφέρειας) και καταλήγει στο πιο ειδικό, δίνοντας έμφαση στην ανάλυση σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας και σε επίπεδο νησιού.

(β) Κοινωνική διάσταση: η κοινωνική διάσταση του εισοδήματος και των συνθηκών διαβίωσης, αναφέρεται στην οριζόντια διερεύνηση και περιλαμβάνει δημογραφικούς παράγοντες, θέματα απασχόλησης και εκπαίδευσης καθώς και παροχές της πολιτείας, όπως είναι οι κοινωνικές παροχές και οι δομές υγείας και κοινωνικής φροντίδας.

(γ) Χρονική διάσταση: η χρονική διάσταση εστιάζει στην υφιστάμενη κατάσταση, ενώ επίσης περιλαμβάνει στοιχεία των προηγούμενων ετών ώστε να αποτυπωθεί η χρονική εξέλιξη στην οικεία Περιφέρεια. Με αυτό τον τρόπο προστίθεται άλλη μια διάσταση στην αξιολόγηση των εκάστοτε στρατηγικών και πολιτικών που εφαρμόζονται στην κατεύθυνση της αντιμετώπισης της φτώχειας και τη διεύρυνση της κοινωνικής ένταξης.

1.2 Το ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό πλαίσιο για την κοινωνική ένταξη

Στην παρούσα ενότητα, γίνεται συνοπτική παρουσίαση των στόχων της κοινωνικής πολιτικής, όπως αυτοί ισχύουν σε ευρωπαϊκό (ΕΕ), εθνικό και περιφερειακό στην ΠΝΑ. Το εν λόγω πλαίσιο έχει αποτυπωθεί αναλυτικά στην [Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Διαβίωσης του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης για το έτος 2022](#), ενώ τα κύρια σημεία του αναπτύσσονται παρακάτω.

Η Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2021-2027 αναλύει τη στρατηγική προσέγγιση για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή. Στο πλαίσιο αυτό, προσαρμόζει τις παρεμβάσεις της σε κρίσιμους τομείς, όπως η αειφόρος ανάπτυξη, η ψηφιακή μετάβαση και οι κοινωνικές προτεραιότητες. Στόχος είναι η ενίσχυση των περιφερειών και η δημιουργία βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, προβλέπονται μέτρα, όπως η ενίσχυση των συστημάτων υγείας, η υποστήριξη του πολιτισμού και του τουρισμού, καθώς και πρωτοβουλίες για την απασχόληση των νέων και την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Επιπλέον, προβλέπονται απλούστερες διοικητικές διαδικασίες και ευελιξία στη μεταφορά πόρων μεταξύ των ταμείων, προκειμένου να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων. Οι κοινωνικοί στόχοι της ΕΕ περιλαμβάνουν την προώθηση της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης, καθώς και την ενίσχυση των υποδομών υγείας και την καταπολέμηση της φτώχειας. Στόχος είναι η διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε όλους τους πολίτες.

Οι κοινωνικοί στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης έως το 2030 περιλαμβάνουν:

1. Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης: Τουλάχιστον το 78% των ενηλίκων ηλικίας 20 έως 64 ετών θα πρέπει να εργάζονται.
2. Αύξηση της συμμετοχής σε εκπαίδευση και κατάρτιση: Τουλάχιστον το 60% όλων των ενηλίκων θα πρέπει να παρακολουθεί κατάρτιση κάθε χρόνο.
3. Μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού: Ο αριθμός των ατόμων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού θα πρέπει να μειωθεί κατά τουλάχιστον 15 εκατομμύρια, συμπεριλαμβανομένων τουλάχιστον 5 εκατομμυρίων παιδιών, συγκριτικά με το 2019.

Οι δράσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου+ (ΕΚΤ+) περιλαμβάνουν την υποστήριξη της απασχόλησης, της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής προστασίας μέσω διαφόρων δράσεων και πολιτικών προτεραιοτήτων. Αυτές με τη σειρά τους αφορούν τη στήριξη της ανάπτυξης δεξιοτήτων, την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, την ενίσχυση της απασχόλησης και της πράσινης και ψηφιακής

μετάβασης, καθώς και την υποστήριξη των κοινωνικών εταίρων και της κοινωνίας των πολιτών.

Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ΕΚΤ+) αποτελεί σημαντικό χρηματοδοτικό μέσο της ΕΕ για την προώθηση της απασχόλησης, της κοινωνικής συνοχής και της δίκαιης κοινωνικής προστασίας. Στοχεύει στην αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19, την ανάπτυξη ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και την προετοιμασία για τη μετάβαση σε μια πράσινη και ψηφιακή οικονομία. Με πολιτικές πρωτοβουλίες όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων και η προώθηση της κοινωνικής ένταξης, το ΕΚΤ+ στοχεύει στην ενίσχυση της κοινωνικής δικαιοσύνης και την ευημερία των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η νέα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και Μείωση της Φτώχειας (ΕΣΚΕ) του 2022 αντιπροσωπεύει την εξέλιξη της προηγούμενης έκδοσης του 2014, με έμφαση σε πολλούς τομείς, όπως η παιδική ευημερία, η υποστήριξη των ατόμων με αναπηρία και η ένταξη στην αγορά εργασίας. Προτεραιότητες είναι η κοινωνική ένταξη των παιδιών, η ενίσχυση της ανεξαρτησίας των ατόμων με αναπηρία, και η προώθηση πολιτικών που ενθαρρύνουν την απασχόληση. Η ΕΣΚΕ αποτελεί στρατηγικό πλαίσιο για την ενσωμάτωση και την ανάπτυξη δράσεων ενάντια στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Η στρατηγική επιδιώκει τη μείωση των ανισοτήτων και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μέσω πολιτικών που επικεντρώνονται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και την κοινωνική συμμετοχή των ευάλωτων ομάδων, προάγοντας την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας ή την κοινωνία, εξασφαλίζοντας παράλληλα την πρόληψη και την αντιμετώπιση καταστάσεων ανάγκης.

Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη στην Ελλάδα επιδιώκει τη βελτίωση της κοινωνικής προστασίας μέσω ενός νέου μοντέλου "ενεργητικών πολιτικών". Αυτές οι πολιτικές προάγουν την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνία και τη συμπερίληψη, ενώ έχουν στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση της ανεργίας, της φτώχειας και του αποκλεισμού. Ο Εθνικός Μηχανισμός λειτουργεί ως μέσο καλής διακυβέρνησης για την παρακολούθηση και αξιολόγηση αυτών των πολιτικών, με έμφαση στην ανάπτυξη ψηφιακών εργαλείων για την υποστήριξή τους. Επιπλέον, προβλέπεται η αναβάθμιση των Κέντρων Κοινότητας και η υλοποίηση ενισχυμένων επιδοματικών δράσεων για την κοινωνική προστασία.

Η μελέτη του ΟΟΣΑ για την Περιφερειακή Πολιτική στην Ελλάδα υπογραμμίζει τη σημασία της ενίσχυσης του ρόλου των περιφερειακών και τοπικών αρχών στην ανάπτυξη και τις επενδύσεις. Προτείνει τη σύνδεσή τους με πολιτικές για την ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Επισημαίνει την ανάγκη βελτίωσης σε τομείς, όπως η αξιολόγηση του μακροπρόθεσμου αντίκτυπου των δημόσιων επενδύσεων και η κινητοποίηση ιδιωτικών φορέων για χρηματοδότηση επενδύσεων σε περιφερειακό επίπεδο. Επίσης, τονίζει πως οι πολιτικές ανάπτυξης είναι αποτελεσματικότερες όταν λαμβάνουν υπόψη τις διαφορετικές πραγματικότητες και ανάγκες των κοινοτήτων².

Επιπλέον, το Περιφερειακό Πρόγραμμα στο Νότιο Αιγαίο για τη χρονική περίοδο 2021-2027 ανήκει στα δεκατρία Περιφερειακά Προγράμματα του ΕΣΠΑ 2021-2027. Ο προϋπολογισμός του ανέρχεται σε 285,4 εκατομμύρια ευρώ, ενώ οι πόροι προέρχονται κατά 50% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, με το υπόλοιπο 50% να προέρχεται από το ελληνικό δημόσιο. Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος περιλαμβάνουν την ενίσχυση του παραγωγικού συστήματος, τη διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής. Το πρόγραμμα υποστηρίζει οκτώ προτεραιότητες, συμπεριλαμβανομένων της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, της αειφορίας και της κοινωνικής ένταξης. Παράλληλα, το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Ένταξη 2021-2027» προωθεί την απασχόληση των νέων και τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης. Οι περιφέρειες καλούνται να συντονίσουν τις δράσεις τους για να αποφευχθούν οι αλληλοεπικαλύψεις και να δημιουργηθούν προϋποθέσεις για την ανάπτυξη με πολλαπλασιαστικά οφέλη.

Η νέα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και τη Μείωση της Φτώχειας (ΕΣΚΕ) 2021-2027 αποτυπώνει συγκεκριμένες Ομάδες Στόχους τις οποίες και συνδέει με προτεινόμενα μέτρα πολιτικής. Αυτές οι ομάδες στόχου περιλαμβάνουν ευπαθείς ομάδες που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε πολλούς τομείς και έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά. Αυτές οι ομάδες συνδέονται με τα μέτρα πολιτικής της ΕΣΚΕ 2021-2027, μεταξύ άλλων:

1. Άτομα με Αναπηρία: Προβλέπονται ειδικά μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης και της απασχολησιμότητας τους, καθώς και την προώθηση της κοινωνικής τους ένταξης.
2. Ρομά: Προτείνονται προγράμματα που στοχεύουν στην ενίσχυση της εκπαίδευσής τους, την πρόσβασή τους σε υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής προστασίας και την οικονομική τους ένταξη.

Κατ' επέκταση σε επίπεδο περιφερειακής πολιτικής στην ΠΝΑ, υπάρχουν ειδικά μέτρα για άλλες ευάλωτες ομάδες, όπως οι μετανάστες, οι άποροι, τα παιδιά, οι άστεγοι και οι κάτοικοι απομακρυσμένων νησιών. Τα μέτρα πολιτικής περιλαμβάνουν την ενίσχυση της απασχολησιμότητας, την εκπαίδευση, την πρόσβαση σε υπηρεσίες

² Βλ. <https://www.espa.gr/el/Pages/NewsFS.aspx?item=1272> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

υγείας και κοινωνικής προστασίας, καθώς και τη συνολική κοινωνικοοικονομική ένταξη των εν λόγω ομάδων.

Τέλος, η απασχολησιμότητα είναι κεντρικός παράγοντας στη νέα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και τη Μείωση της Φτώχειας (ΕΣΚΕ), ενώ η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου συμπεριλαμβάνεται σε ειδικές δράσεις για τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ενίσχυση της απασχόλησης. Επιπλέον, η ανάπτυξη της περιφέρειας επικεντρώνεται στην κοινωνική συνοχή, την υγεία, την εκπαίδευση και τον αθλητισμό, με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, αλληλεγγύης και ένταξης.

Με βάση το ως άνω πλαίσιο έμφαση δίνεται στην ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών καθώς και την υποστήριξη καλών πρακτικών για την επίτευξη των παραπάνω στόχων.

1.3 Δομή Παραδοτέου

Η μελέτη πέραν του εισαγωγικού κεφαλαίου χωρίζεται σε τέσσερα (4) μέρη που επιδιώκουν να παρουσιάσουν συστηματικά τις επιδόσεις αναφορικά με τις συνθήκες εισοδήματος και τους δείκτες διαβίωσης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου με έτος αναφοράς το 2023. Η έρευνα ενσωματώνει το πλαίσιο στρατηγικής της νέας ΕΣΚΕ σύμφωνα με τις μεθοδολογικές κατευθύνσεις που αναπτύσσονται στην Παράγραφο 1.5.

Στη δεύτερη ενότητα (“Συνθήκες εισοδήματος και διαβίωσης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου”) καταγράφονται οι υφιστάμενες συνθήκες στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου. Αρχικά, παρατίθενται τα δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τα οποία συνθέτουν την εικόνα της οικονομίας της Περιφέρειας. Κατόπιν, αναπτύσσονται στοιχεία απασχόλησης και ανεργίας τα οποία αναδεικνύουν την ποιότητα των θέσεων εργασίας και τα μέσα βιοπορισμού του πληθυσμού. Σε συνέχεια, αναλύονται στοιχεία για τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων, ευπαθών ομάδων καθώς και στοιχεία κοινωνικής ένταξης. Σε αυτό το πλαίσιο, και μέσω της ανάλυσης στοιχείων κοινωνικής ένταξης και φτώχειας, διαφαίνονται τα πρώτα συμπεράσματα και αναδεικνύονται οι ανάγκες στήριξης του τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών της Περιφέρειας.

Η τρίτη ενότητα (“Προσβάσιμος τουρισμός”) επιχειρεί να αναλύσει επί τη βάση ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων καλές πρακτικές και προκλήσεις στον τομέα του προσβάσιμου τουρισμού στην ΠΝΑ. Σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζονται πρακτικές που είναι προτεραιότητα για τη βελτίωση της προσβασιμότητας στον τουρισμό. Αυτές

περιλαμβάνουν την κατασκευή υποδομών που είναι προσβάσιμες για όλους, την εκπαίδευση του προσωπικού για την αντιμετώπιση των αναγκών των ατόμων με αναπηρία και την ανάπτυξη προγραμμάτων που προωθούν την ευαισθητοποίηση και την κοινωνική συμπερίληψη.

Επιπλέον, η τρίτη ενότητα επισημαίνει τις προκλήσεις που συναντώνται στον τομέα του προσβάσιμου τουρισμού, όπως η έλλειψη πόρων, η έλλειψη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης και οι περιορισμοί στην υποδομή.

Στο τέταρτη και τελευταία ενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά τα Συμπεράσματα της έρευνας, ομαδοποιημένα σε επίπεδο συνθηκών διαβίωσης και εισοδήματος, απασχόλησης και ανεργίας και τέλος φτώχειας και κοινωνικής ένταξης, τα οποία συνοδεύονται από αντίστοιχες προτάσεις πολιτικής.

Η έρευνα αποτελεί μία πολύπλευρη θεώρηση που έχει ως σκοπό να ερευνήσει εις βάθος, να περιγράψει επιστημονικά και να αναλύσει το σύνολο των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων της Περιφέρειας. Βασίζεται στη συγκριτική αντιπαράθεση στοιχείων σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία αποσκοπεί στη δυναμική διερεύνηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι υφιστάμενες παρεμβάσεις και δράσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Πιο αναλυτικά, η μελέτη χρησιμοποιεί και εστιάζει σε δεδομένα που αφορούν:

(α) την οικονομική, κοινωνική και δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου,

(β) τα επίσημα στοιχεία απασχόλησης και ανεργίας (EUROSTAT, EU-SILC, ΕΛΣΤΑΤ, ΟΟΣΑ, Υπουργείο Εργασίας),

(γ) τα επίσημα στατιστικά στοιχεία εισοδήματος και εισοδηματικής πολιτικής (EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, ΟΟΣΑ),

(δ) το φαινόμενο του προσβάσιμου τουρισμού με ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία, όπως αυτά έχουν αντληθεί από δευτερογενείς πηγές,

(ε) δείκτες και στόχοι της ΕΣΚΕ που αντικατοπτρίζουν τις παραπάνω θεματικές.

Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο αποτελεί η εστίαση της μελέτης σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού (ανέργους, μικρομεσαίες επιχειρήσεις, γυναίκες, κατοίκους απομακρυσμένων νησιών κ.ό.κ.) οι οποίες διαφαίνεται πως τείνουν να έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα εισόδου σε κατάσταση φτώχειας συγκριτικά με άλλες κοινωνικές ομάδες.

1.4 Μεθοδολογία και εισροές από άλλες Εργασίες και Παραδοτέα

Στο πλαίσιο της έρευνας αξιοποιήθηκαν τα δεδομένα που συλλέχθηκαν στο πλαίσιο των προηγούμενων Περιφερειακών Ερευνών τις οποίες έχει υλοποιήσει το Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου. Παράλληλα, η βιβλιογραφική έρευνα των προηγούμενων παραδοτέων συνδυάστηκε με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας της παρούσας μελέτης τόσο για την εξεύρεση ανανεωμένων δεικτών όσο και για τη μελέτη του ζητήματος τους προσβάσιμου τουρισμού. Ταυτόχρονα, για την ανάλυση των δεδομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού πραγματοποιήθηκε επικαιροποίηση των στοιχείων Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ / ΚΕΑ) και των αντίστοιχων στοιχείων των Κέντρων Κοινότητας για το 2023, έπειτα από αίτημα επικοινωνίας με τους αρμόδιους δημόσιους φορείς που συλλέγουν τα εν λόγω δεδομένα.

Η περιγραφική στατιστική ανάλυση χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για την κατανόηση και την ερμηνεία των δεδομένων στο πλαίσιο της έρευνάς μας. Μέσω αυτής της μεθόδου, πραγματοποιήθηκαν περιγραφές και συνοψίστηκαν τα δεδομένα που συλλέξαμε, παρέχοντας μια συνολική εικόνα της κατάστασης και εντοπίζοντας πιθανές περιοχές ή τάσεις ενδιαφέροντος.

Επίσης, για την παρούσα μελέτη αξιοποιήθηκαν τα ευρήματα και τα στοιχεία (ποσοτικά και ποιοτικά) των Επιτόπιων Ερευνών 2021-2023, έργο του Παρατηρητηρίου με μεγάλο χωρικό και θεματικό εύρος. Κατόπιν, για την ανάλυση δεδομένων αναφορικά με τον προσβάσιμο τουρισμό πραγματοποιήθηκε έρευνα γραφείου και επικοινωνία με αρμόδιους φορείς. Η επικαιροποίηση των δεικτών παρακολούθησης πραγματοποιήθηκε βάσει της νέας ΕΣΚΕ, των δεικτών παρακολούθησης της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Επιχειρησιακού Προγράμματος Νοτίου Αιγαίου (ΕΥΔ ΕΠ Ν. Αιγαίο) και λαμβάνοντας ακόμα υπόψη τον σχεδιασμό της νέας προγραμματικής περιόδου (2021-2027).

Με τη σειρά της η παρούσα μελέτη αναμένεται να τροφοδοτήσει με ερευνητικές κατευθύνσεις και ερωτήματα τον προγραμματισμό για τις επόμενες ερευνητικές δράσεις καθώς και δράσεις διασύνδεσης του Παρατηρητηρίου και τη δημόσια διάθεση δεδομένων στη [διαδικτυακή πύλη](#) του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου.

2. Συνθήκες εισοδήματος και διαβίωσης στην Περιφέρεια

2.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

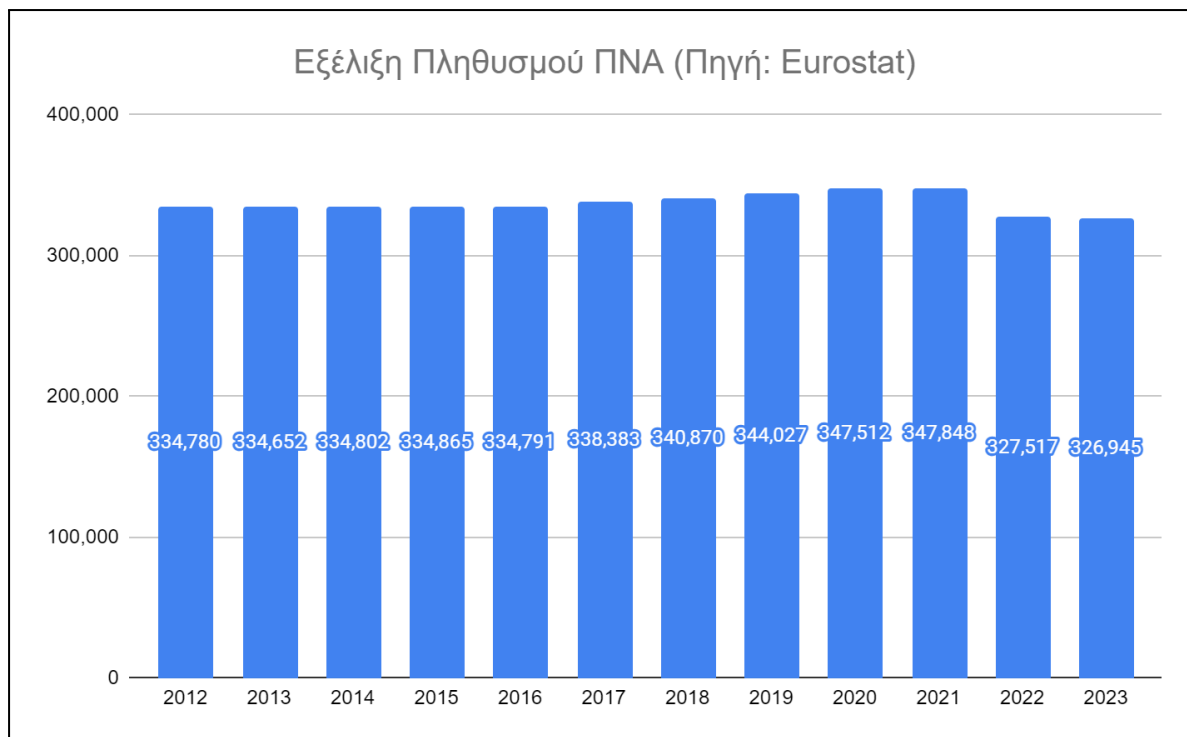
Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (ΠΝΑ) παρουσιάζει διαχρονικά μία μικρή αλλά σταθερή αυξητική τάση του πληθυσμού της σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής πληθυσμού 2021 και συγκριτικά με τη απογραφή του 2011. Σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής πληθυσμού της ΕΛΣΤΑΤ 2021, ο μόνιμος πληθυσμός της Περιφέρειας Νοτίου είναι 327.820 άτομα, παρουσιάζοντας αύξηση της τάξεως του 6,1% σε σχέση με την Απογραφή του 2011 (όπου είχαν καταγραφεί 309.015 άτομα).

Η εν λόγω αύξηση έως το 2021 αποτυπώνεται και στα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της EUROSTAT, σύμφωνα με τα οποία η υπό μελέτη Περιφέρεια κατατάσσεται ένατη (9η) σε πληθυσμό μεταξύ των δεκατριών Περιφερειών της Ελλάδας. Η αποτύπωση πληθυσμού ωστόσο μετά το έτος 2021 παρουσιάζει πτώση η οποία για το έτος 2022 οφείλεται στην αλλαγή μεθοδολογίας καταγραφών μόνιμου/νόμιμου πληθυσμού (όπως άλλωστε γίνεται εμφανές και συγκριτικά με την εθνική απογραφή). Το έτος 2023 ωστόσο ο πληθυσμός συνεχίζει να βαίνει μειούμενος (326.945 κάτοικοι) στοιχείο που πιθανώς συνδέεται με τη μείωση δυναμικότητας του μόνιμου πληθυσμού στην περιφέρεια³. Σύμφωνα με τα στοιχεία της EUROSTAT, ο πληθυσμός της ΠΝΑ είναι 347.848 κάτοικοι το 2021 (EUROSTAT) [Γράφημα 1]. Σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT για το 2022, ο πληθυσμός της ΠΝΑ είναι 327.517 κάτοικοι.

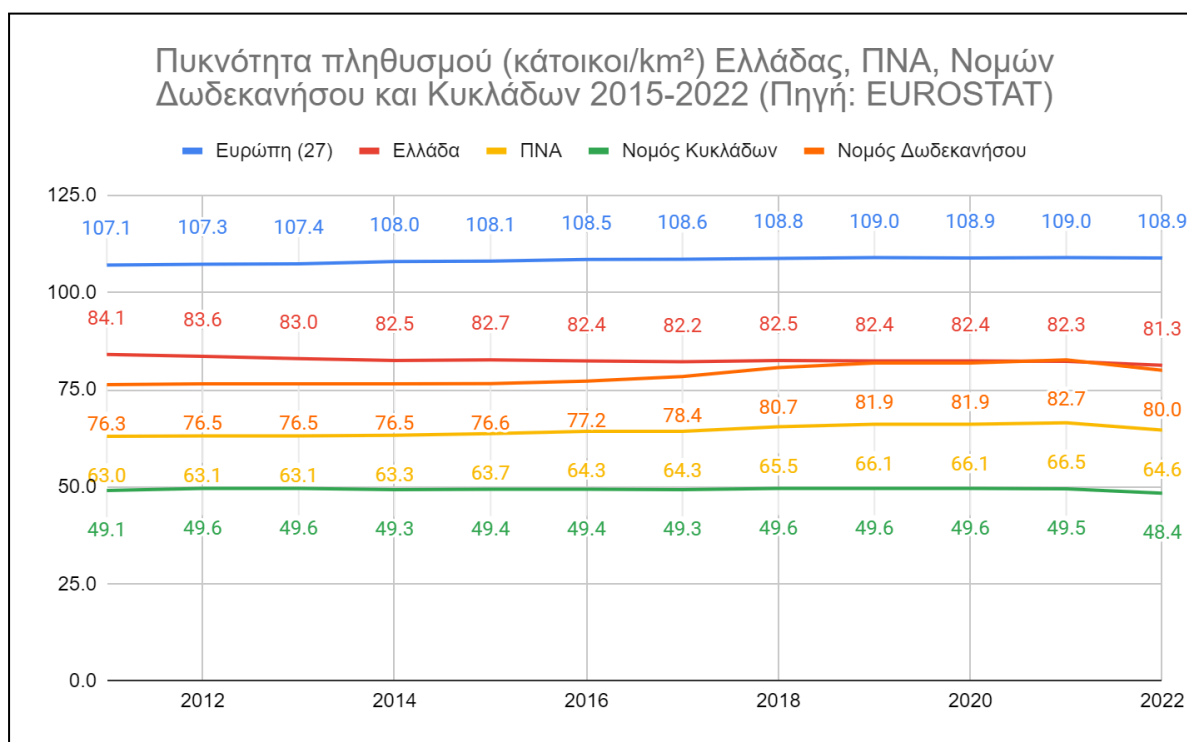
Τα διαθέσιμα στοιχεία της EUROSTAT έως και το 2022 καταγράφουν, επίσης, πτώση για την πυκνότητα πληθυσμού έπειτα τη μικρή αυξητική τάση των προηγούμενων ετών, η οποία συνεχίζει να παραμένει χαμηλότερη τόσο από τον εθνικό, όσο και από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης [Γράφημα 2]. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, σε επίπεδο Νομού, ο Νομός Δωδεκανήσου είναι σχεδόν κατά το διπλάσιο περισσότερο πυκνός σε πληθυσμό από τον Νομό Κυκλάδων, και προσεγγίζει τον εθνικό δείκτη, καθώς σε αυτόν βρίσκεται το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της Περιφέρειας, αυτό της πόλης της Ρόδου.

³Η εν λόγω τάση είχε καταγραφεί στις προβλέψεις πληθυσμού στην πλατφόρμα Urban Data Platform Plus της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όπου για το 2022 καταγράφεται 344.080 κάτοικοι, για το 2023 σε 343.820 κάτοικοι και για το 2024 σε 343.550 κάτοικοι αναμενόμενα δηλαδή μειούμενος τα επόμενα έτη - βλ.

<https://urban.jrc.ec.europa.eu/my-place?lng=en&ctx=udp&ts=EU&is=Default&tl=2&tu=EL42&d=23&cl=default&pil=level-indicator&clc=001-population-dynamics&fvs=false> [ημερομηνία πρόσβασης 20/03/2023].

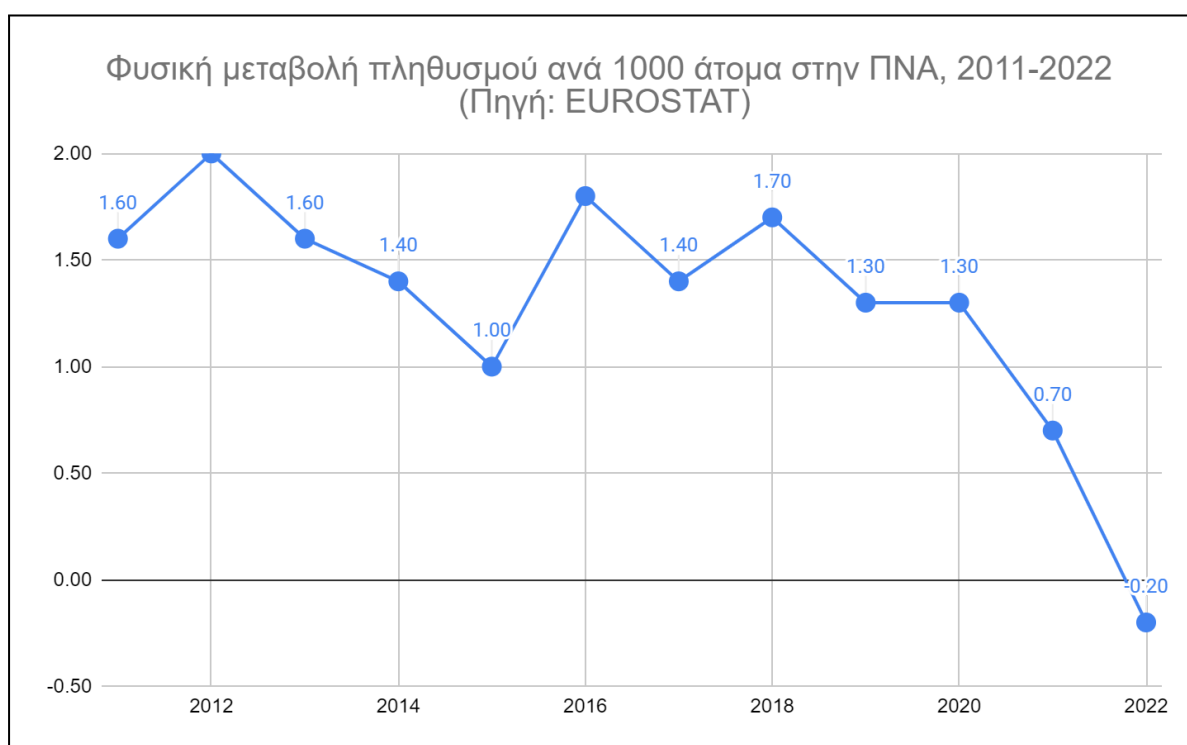

Γράφημα 1 - Εξέλιξη Πληθυσμού ΠΝΑ 2011-2023 (Πηγή: EUROSTAT)

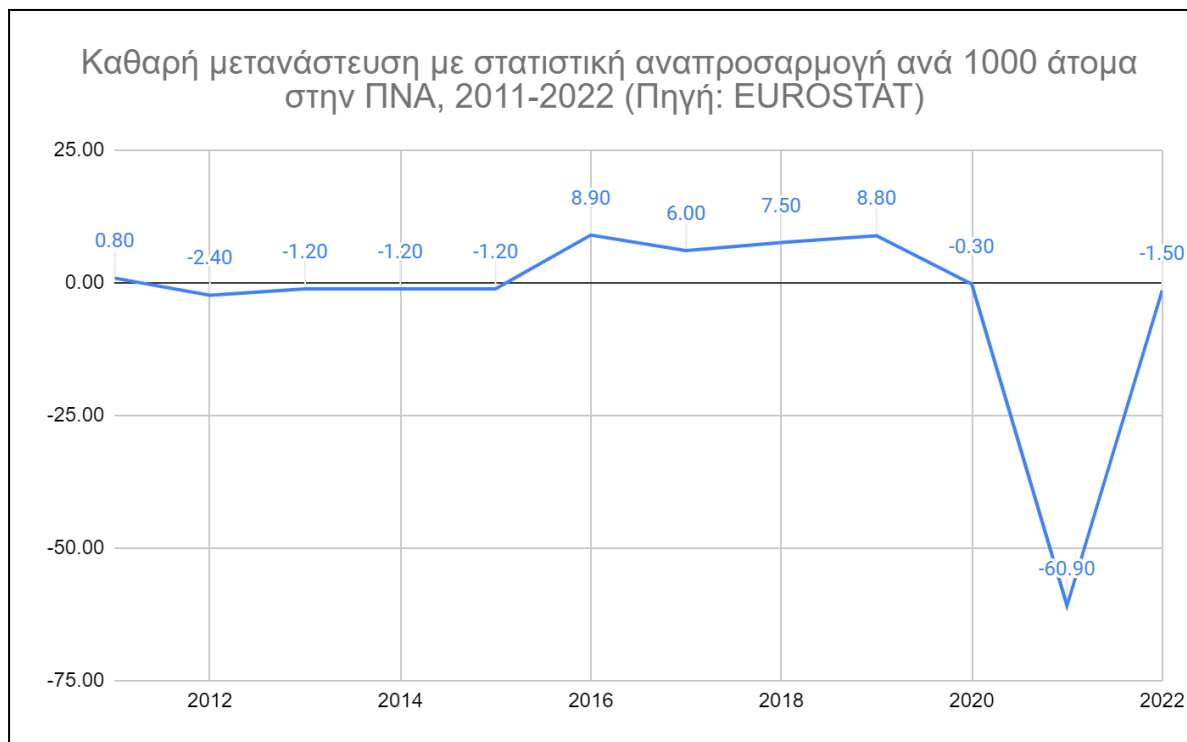
Γράφημα 2 - Πυκνότητα πληθυσμού (κάτοικοι/km²) Ελλάδας, ΠΝΑ, Νομών Δωδεκανήσου και Κυκλάδων 2015-2022 (Πηγή: EUROSTAT)

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της EUROSTAT, ο δείκτης της φυσικής μεταβολής του πληθυσμού της Περιφέρειας παρουσιάζει έντονες διαχρονικές διακυμάνσεις κατά την εννιάετία 2011-2021, ωστόσο διατηρείται σε σταθερά υψηλά επίπεδα παρά την πτωτική του τάση (στην τιμή 0,70) για το έτος 2021 και -0,20 το 2022. Παράλληλα, παραμένει άνω του εθνικού δείκτη ο οποίος κινείται σε αρνητική τάση (-5,5 για το έτος 2021 και -6,1 για το έτος 2022 σύμφωνα με τη EUROSTAT) αντανακλώντας σχετικά θετικές οικονομικές προοπτικές για την ΠΝΑ [Γράφημα 3].

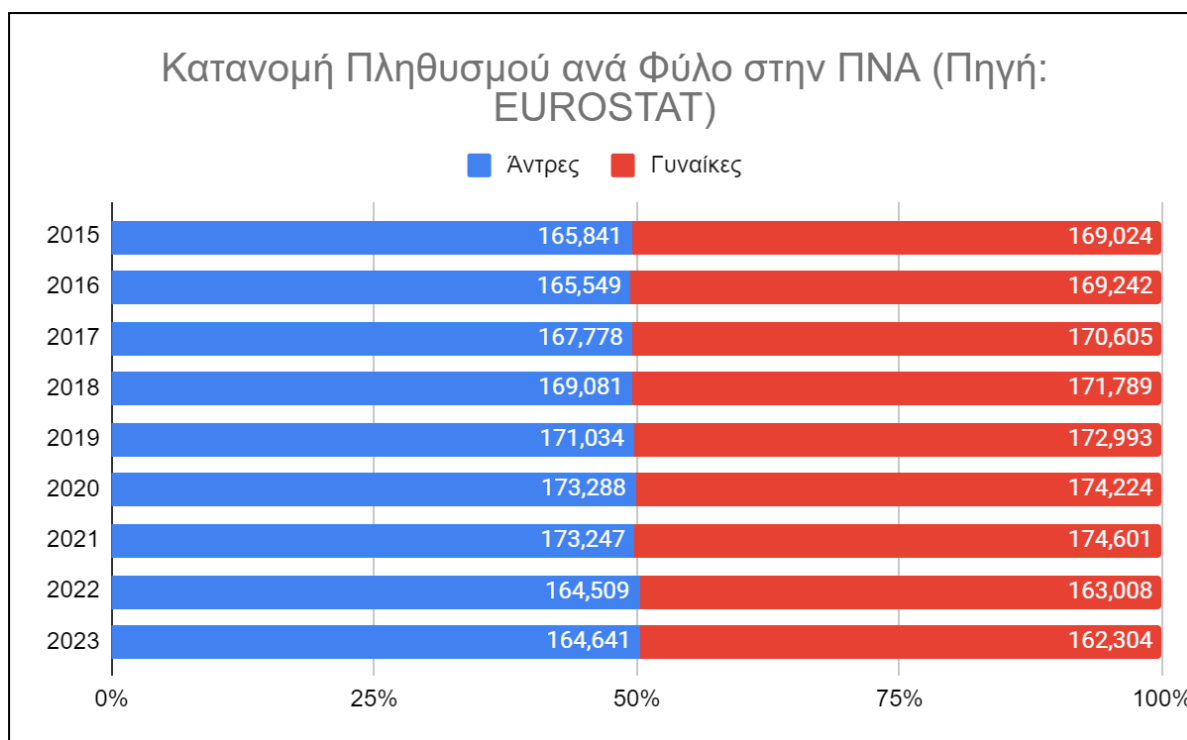
Γράφημα 3 - Φυσική μεταβολή πληθυσμού ανά 1000 άτομα στην ΠΝΑ, 2011-2021 (Πηγή: EUROSTAT)

Τέλος, ο δείκτης καθαρής μετανάστευσης για την περιοχή του Νοτίου Αιγαίου [Γράφημα 4], εμφανίζεται σημαντικά αυξημένος (-1.50 για το 2022) σε σχέση με την σημαντικά πτωτική τάση τα προηγούμενα 2 έτη. Η θετική τάση του δείκτη αποτυπώνει μείωση καθαρών πληθυσμιακών εισροών στοιχείο που αναμένεται να φανεί κατά πόσο θα έχει επιπτώσεις στην οικονομική απόδοση. Σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT, η ίδια τάση εμφανίζεται και σε εθνικό επίπεδο, ωστόσο, σε χαμηλότερο ποσοστό (1,5 το 2022 από -15,7 το 2021).

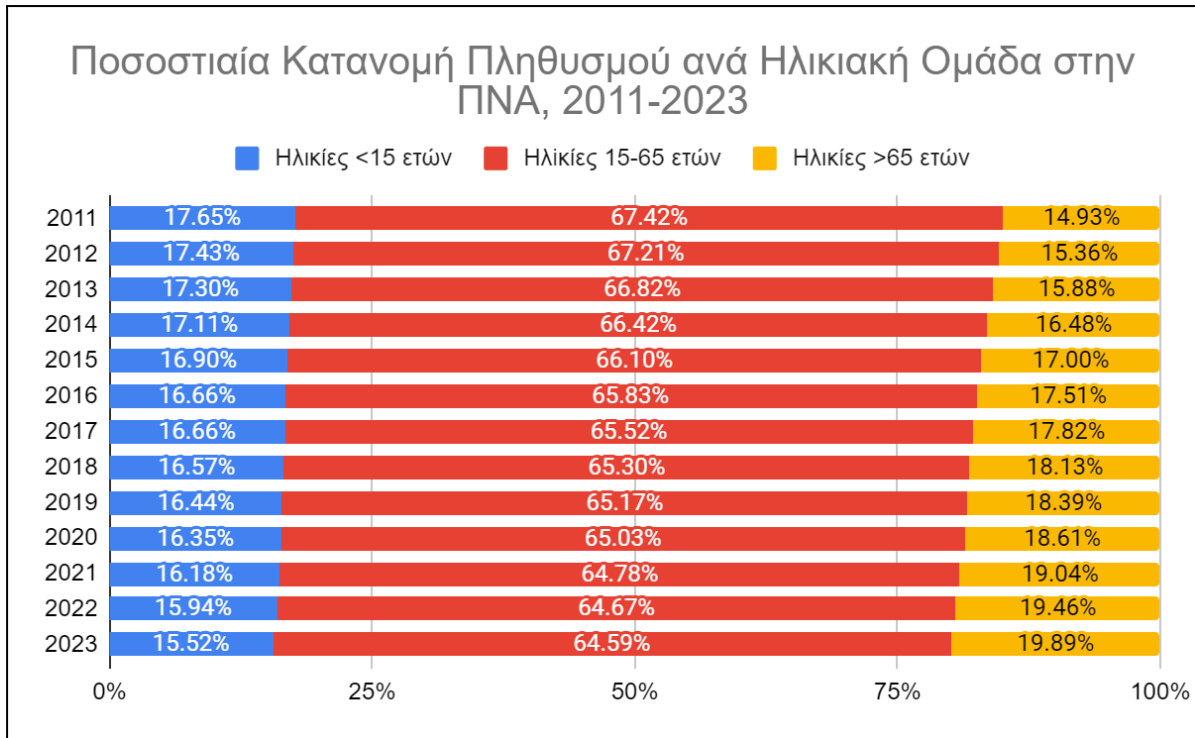
Γράφημα 4 - Καθαρή μετανάστευση με στατιστική αναπροσαρμογή ανά 1000 άτομα στην ΠΝΑ, 2011-2021 (Πηγή: EUROSTAT)

Το ποσοστό των γυναικών επί του συνολικού πληθυσμού βαίνει μειούμενο σε σχέση με εκείνο των ανδρών τα τελευταία 2 έτη, όπως φαίνεται στο κάτωθι γράφημα [Γράφημα 5].

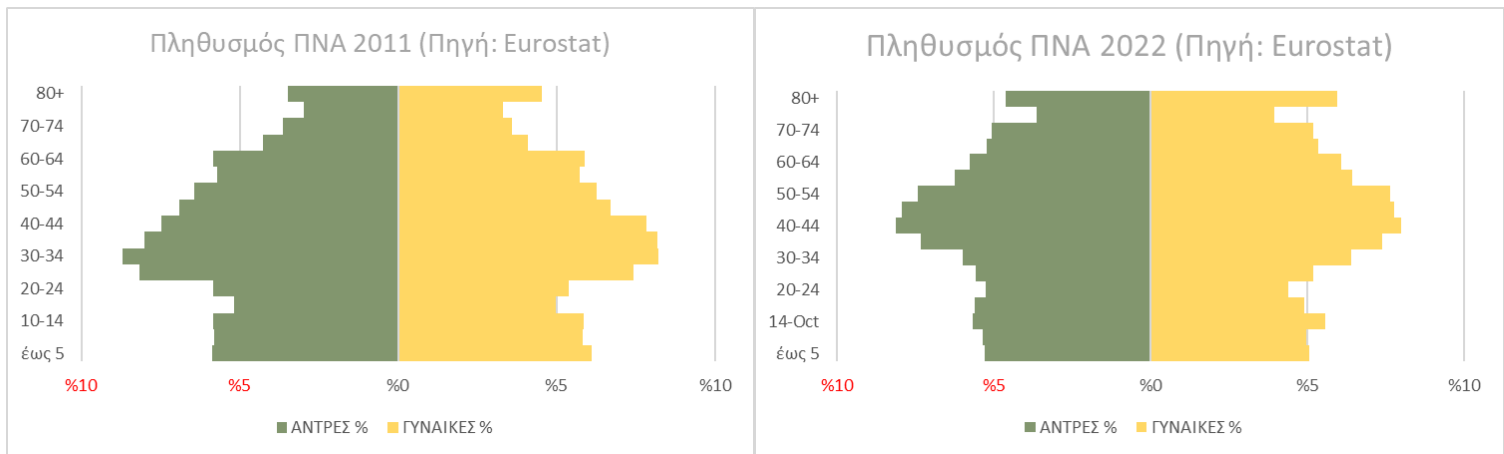

Γράφημα 5 - Κατανομή Πληθυσμού ανά Φύλο στην ΠΝΑ (Πηγή: EUROSTAT)

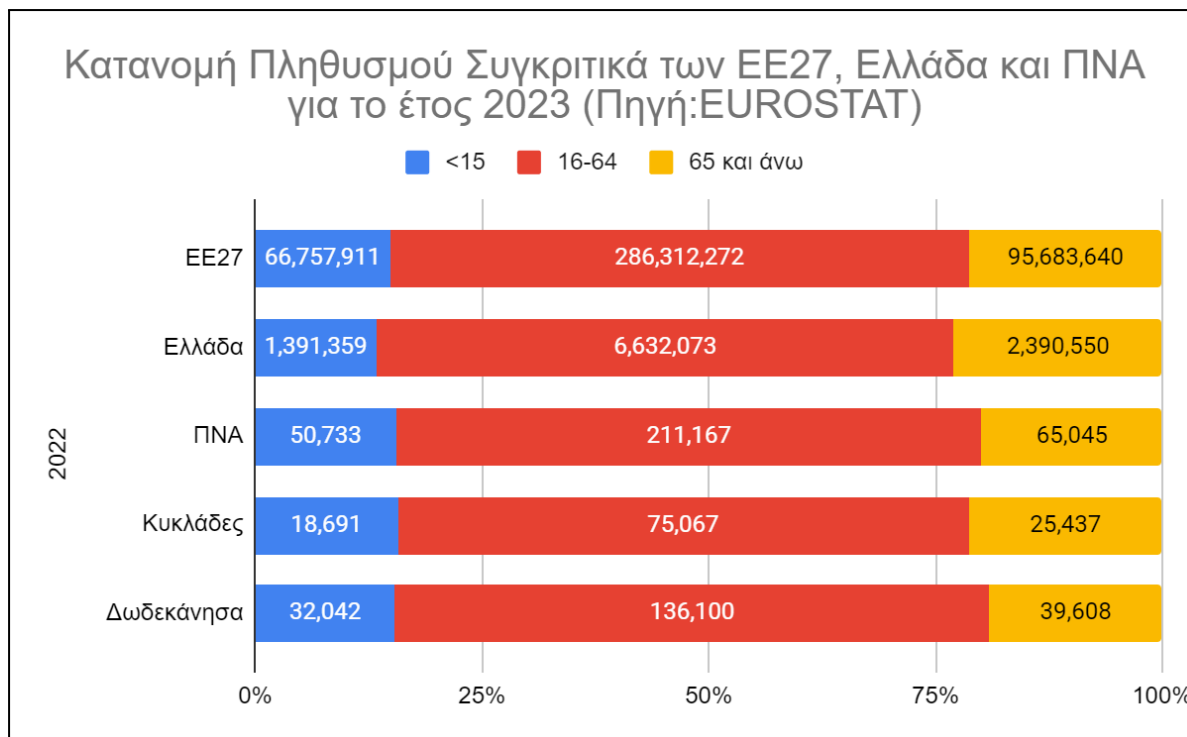
Το μερίδιο του πληθυσμού της ΠΝΑ άνω των 65 ετών είναι χαμηλότερο σε σχέση με αυτό της Ελλάδας ή της ΕΕ27, αλλά έχει αυξητική τάση, τη στιγμή που το μερίδιο του πληθυσμού σε παραγωγική ηλικία καθώς και το αντίστοιχο των παιδιών κάτω των 15 ετών μειώνεται αργά [Γραφήματα 6 και 7]. Η ΠΝΑ καταγράφει μεγαλύτερο ποσοστό στο πληθυσμό παιδιών κάτω των 15 σε σχέση με το εθνικό ποσοστό πλησιάζοντας τον ευρωπαϊκό πληθυσμό. Η κατανομή του πληθυσμού (ποσοστιαία και σε απόλυτους αριθμούς) της Ελλάδας και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου σε τρεις (3) ηλικιακές ομάδες και ειδικότερα α) μέχρι και 15 ετών, β) από 16 μέχρι 64 ετών και γ) από 65 ετών και πάνω δίνεται στο Γράφημα 8. Η σταδιακή γήρανση του πληθυσμού αποτυπώνεται και στη σταθερή αύξηση της μέσης ηλικίας του πληθυσμού [Γράφημα 9], αλλά και στη σταδιακή μεγέθυνση του δείκτη γήρανσης του πληθυσμού [Γράφημα 10].

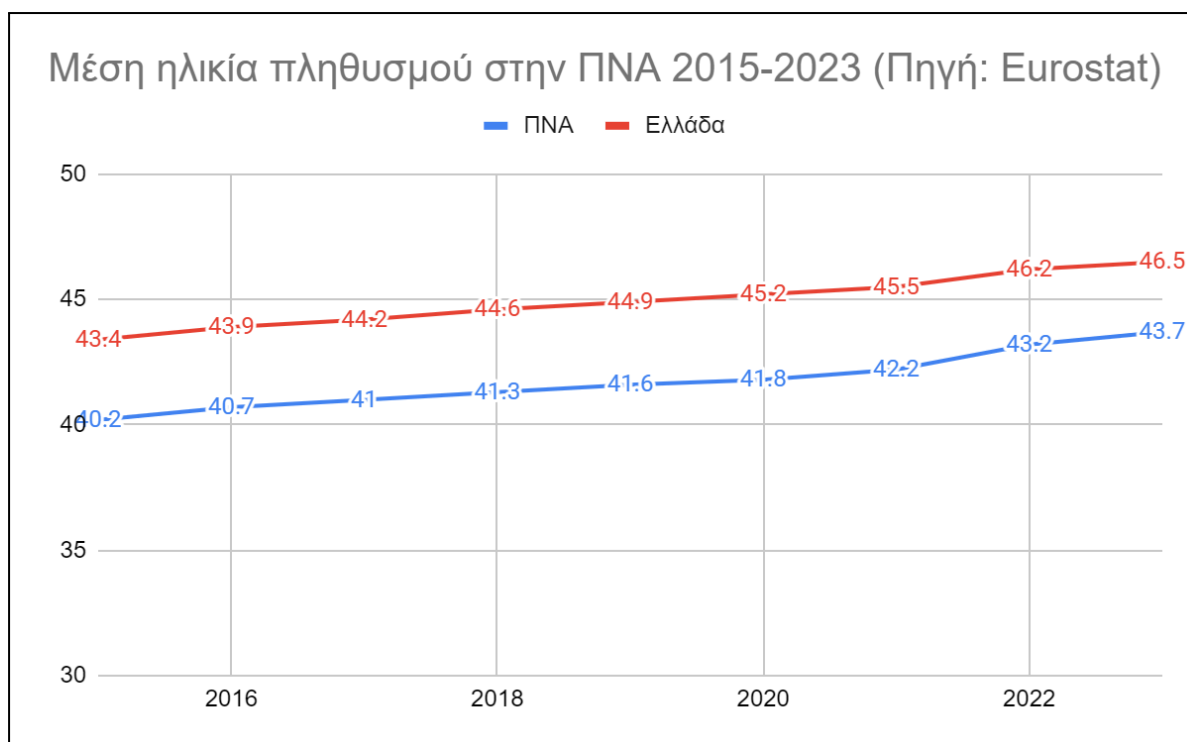
Γράφημα 6 - Ποσοστιαία Κατανομή Πληθυσμού ανά Ηλικιακή Ομάδα στην ΠΝΑ, 2011-2023

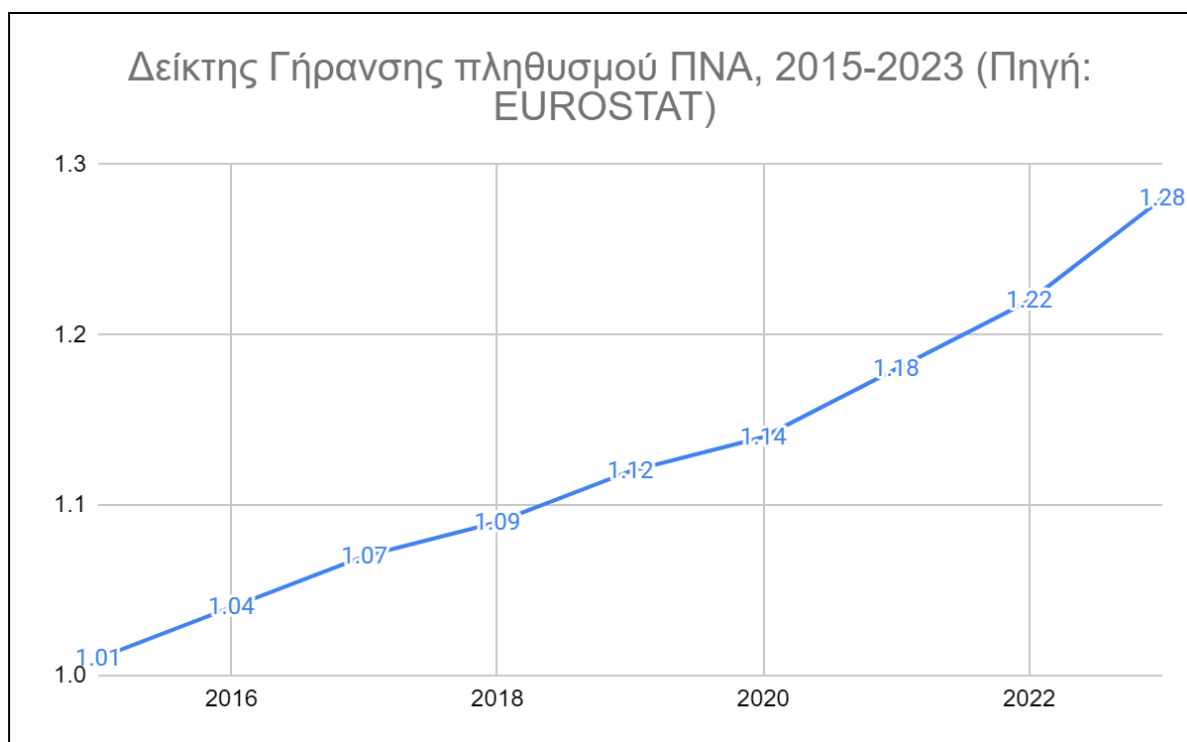
Γράφημα 7 - Πληθυσμιακές Πυραμίδες ΠΝΑ, 2011 και 2022 (Πηγή: Eurostat)

Γράφημα 8 - Ποσοστιαία Κατανομή Πληθυσμού Συγκριτικά των ΕΕ27, Ελλάδα και ΠΝΑ για το έτος 2023 (Πηγή:EUROSTAT)

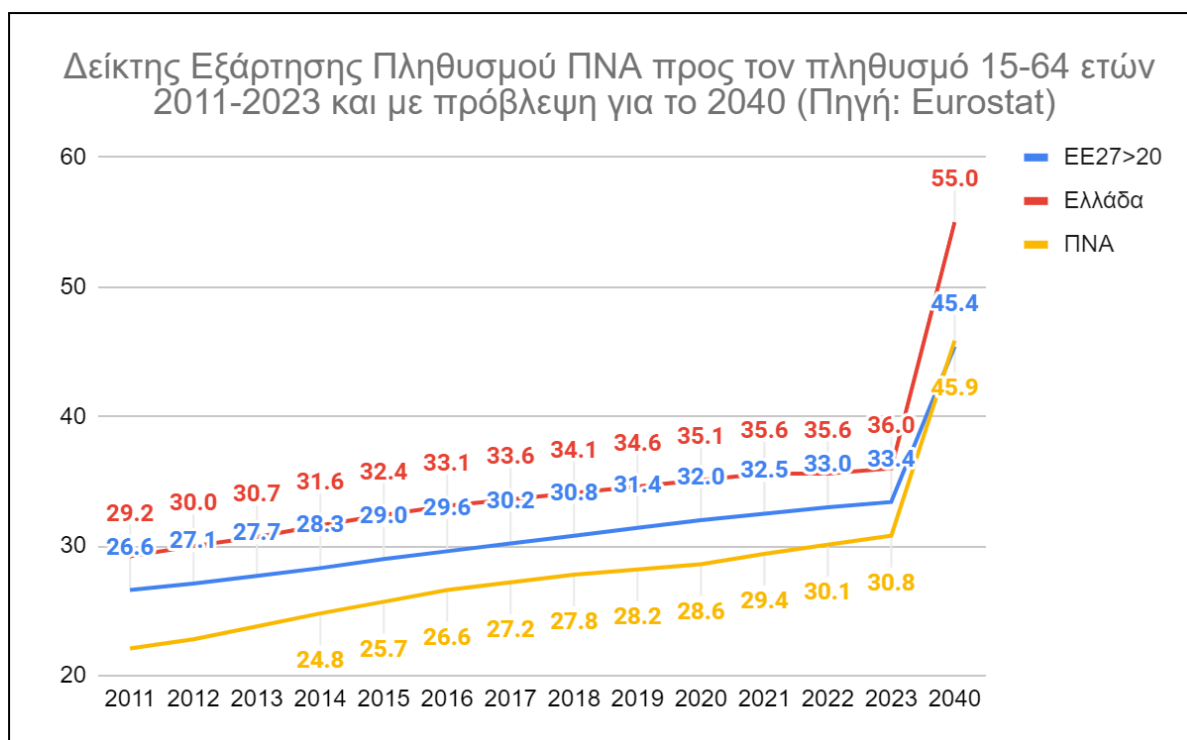

Γράφημα 9 - Μέση ηλικία πληθυσμού στην ΠΝΑ 2015-2023 (Πηγή: Eurostat)

Γράφημα 10 - Δείκτης Γήρανσης πληθυσμού⁴ ΠΝΑ, 2015-2023 (Πηγή: EUROSTAT)

⁴ Δείκτης γήρανσης: η αναλογία του γεροντικού πληθυσμού (ηλικίας 65 ετών και άνω) προς τον ηλικιακά νεότερο (0 - 14 ετών).

Γράφημα 11 - Δείκτης Εξάρτησης Πληθυσμού⁵ ΠΝΑ προς τον πληθυσμό 15-64 ετών 2011-2023 και με πρόβλεψη για το 2040 (Πηγή: Eurostat)

Η γήρανση του πληθυσμού επιβεβαιώνεται και από τη σταθερή αύξηση του δείκτη εξάρτησης πληθυσμού προς τον πληθυσμό 15-64 ετών και ιδιαίτερα από την ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση του πληθυσμού άνω των 65 ετών συγκριτικά με τον πληθυσμό 0-14 ετών για το χρονικό διάστημα 2011-2023 και σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία καθώς και τις προβλέψεις της Eurostat (Γράφημα 11). Σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη ο δείκτης γήρανσης πληθυσμού δε φαίνεται πλέον να αμβλύνεται από την καθαρή εισροή (εσωτερικής και εξωτερικής) μετανάστευσης [Γράφημα 4].

⁵ Δείκτης εξάρτησης: η αναλογία του μη οικονομικά ενεργού πληθυσμού (ηλικίας 0 - 14 ή/ και 65 ετών και άνω) προς τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (15 - 64 ετών).

2.2. Κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία

Οικονομία

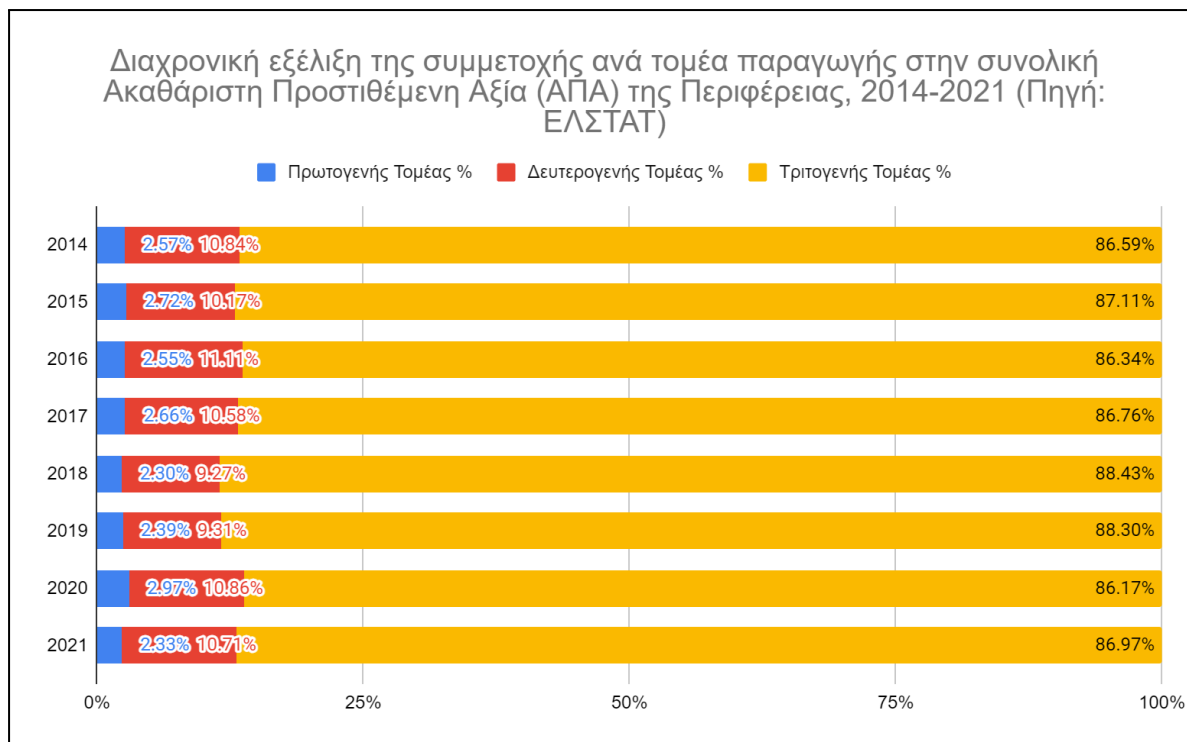
Ο παράκτιος και θαλάσσιος τουρισμός παραμένει η σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου. Η τάση εξάρτησης της περιφερειακής οικονομίας της ΠΝΑ σε επίπεδο εισοδήματος και απασχόλησης από τον τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα δε τον τουρισμό είναι διαχρονική και έχει πλέον αποκτήσει δομικά χαρακτηριστικά. Παρότι τα σχετικά δεδομένα τομεακής παραγωγής της περιόδου μετά το 2022, οπότε η μακροχρόνια έκφανση της υγειονομικής κρίσης ενδέχεται να επηρέασε έτει περισσότερο την τομεακή κατανομή παραγωγής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, δεν είναι διαθέσιμα. Εν τούτοις, τα έτη έως και το 2022 παρατηρούμε τη συρρίκνωση του τριτογενούς τομέα και ιδιαίτερα των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τουριστικές δραστηριότητες, όπως οι υπηρεσίες παροχής καταλυμάτων και εστίασης καθώς και μία σχετική ανάκαμψη για το έτος 2021. Παράλληλα, η τάση συρρίκνωσης της πρωτογενούς παραγωγής (γεωργία-αλιεία) φαίνεται να σταθεροποιείται, ενώ η τάση συρρίκνωσης της δευτερογενούς παραγωγής (μεταποίηση-κατασκευές) φαίνεται επίσης να συνεχίζεται.

Παρατηρώντας τα απόλυτα μεγέθη της απασχόλησης ανά τομέα την τελευταία δεκαετία στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι η τάση μεγέθυνσης που διαγράφεται στον τριτογενή τομέα, ακολουθείται από συμπίεση του δευτερογενή κυρίως, ενώ ο πρωτογενής διακρίνεται από σχετική σταθερότητα συγκριτικά. Παράλληλα, όπως αποτυπώθηκε και στην Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου, το έτος 2021 η τάση επέκτασης του τριτογενούς τομέα στο μερίδιο επί της συνολικής απασχόλησης ανακάμπτει⁶.

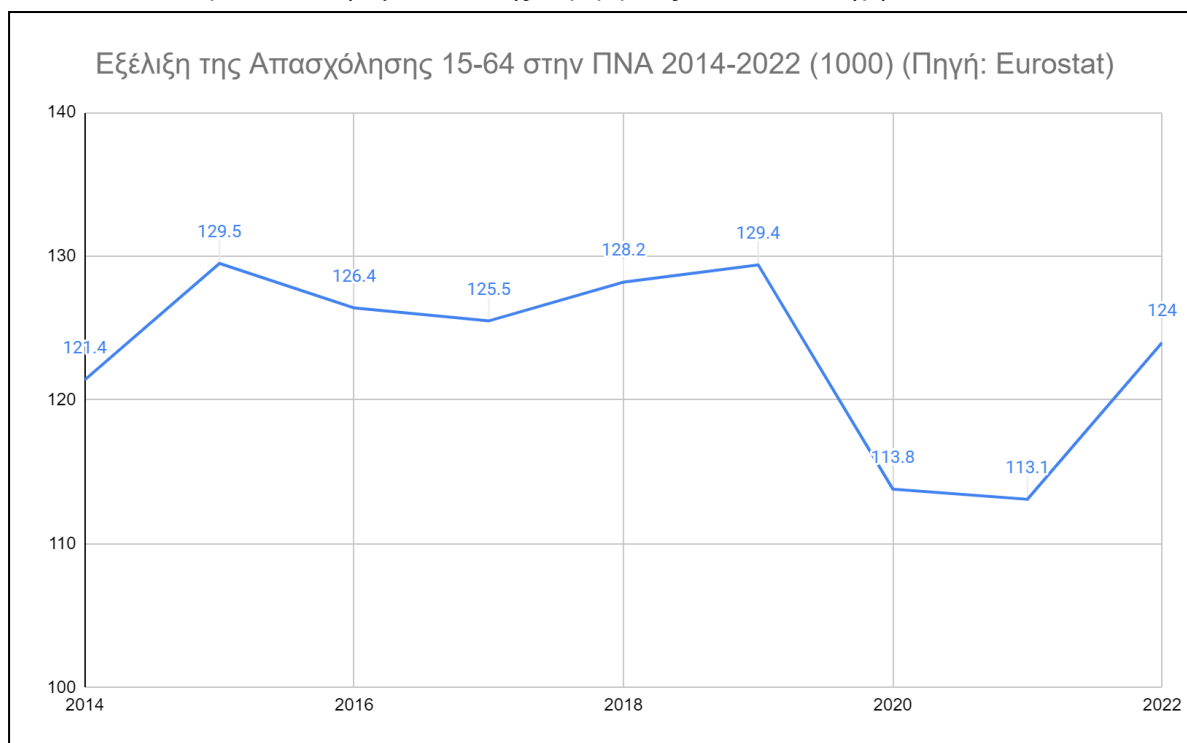
Στα Γραφήματα 14-15 εμφανίζονται τα δεδομένα εισοδήματος και απασχόλησης ανά τομέα δραστηριότητας για τα έτη για τα οποία διαθέτουμε αξιόπιστα στοιχεία.

⁶ Η εν λόγω ανάκαμψη φαίνεται να συνοδεύεται από σημαντικές αδυναμίες στην απασχόληση ενώ έχει διατυπωθεί και ο κίνδυνος μείωσης της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος, Βλ. <https://cyclades24.gr/2024/04/tourismos-elleipsi-ergazomenon-60-000-oi-kenes-theseis/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

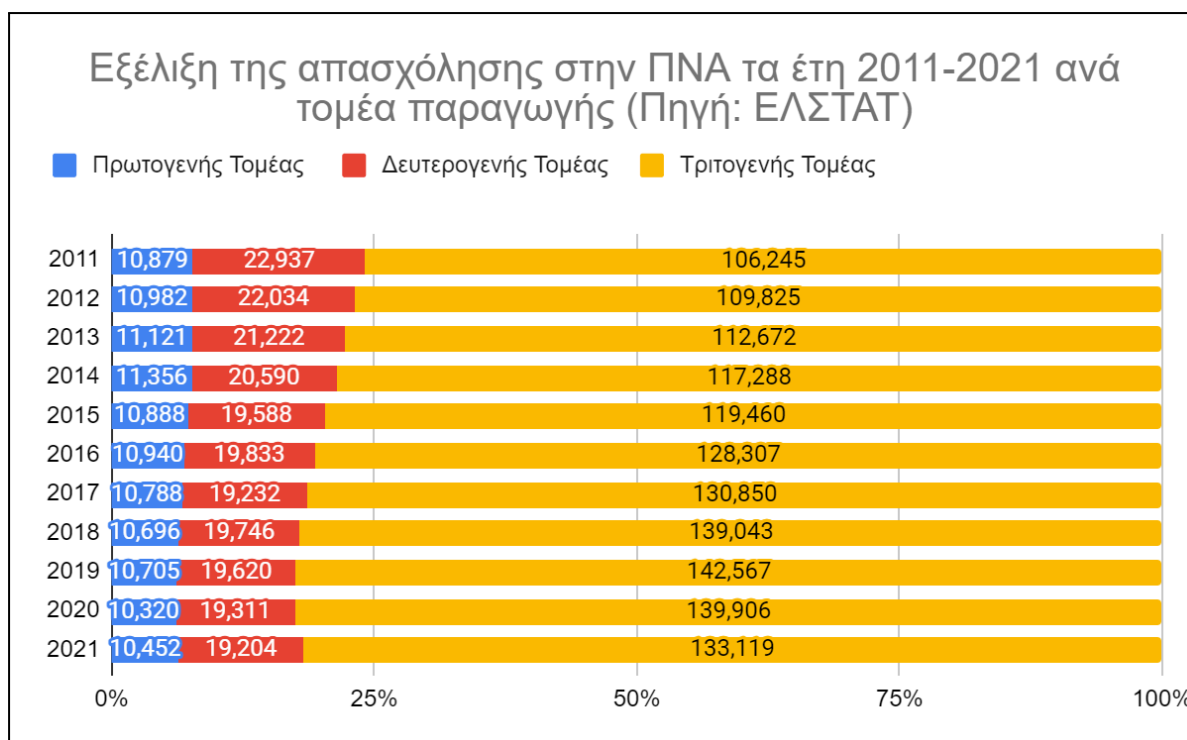
Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Γράφημα 12 - Διαχρονική εξέλιξη της συμμετοχής ανά τομέα παραγωγής στην συνολική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) της Περιφέρειας, 2014-2021 (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Γράφημα 13 - Εξέλιξη της Απασχόλησης 15-64 στην ΠΝΑ 2014-2022 (1000) (Πηγή: Eurostat)

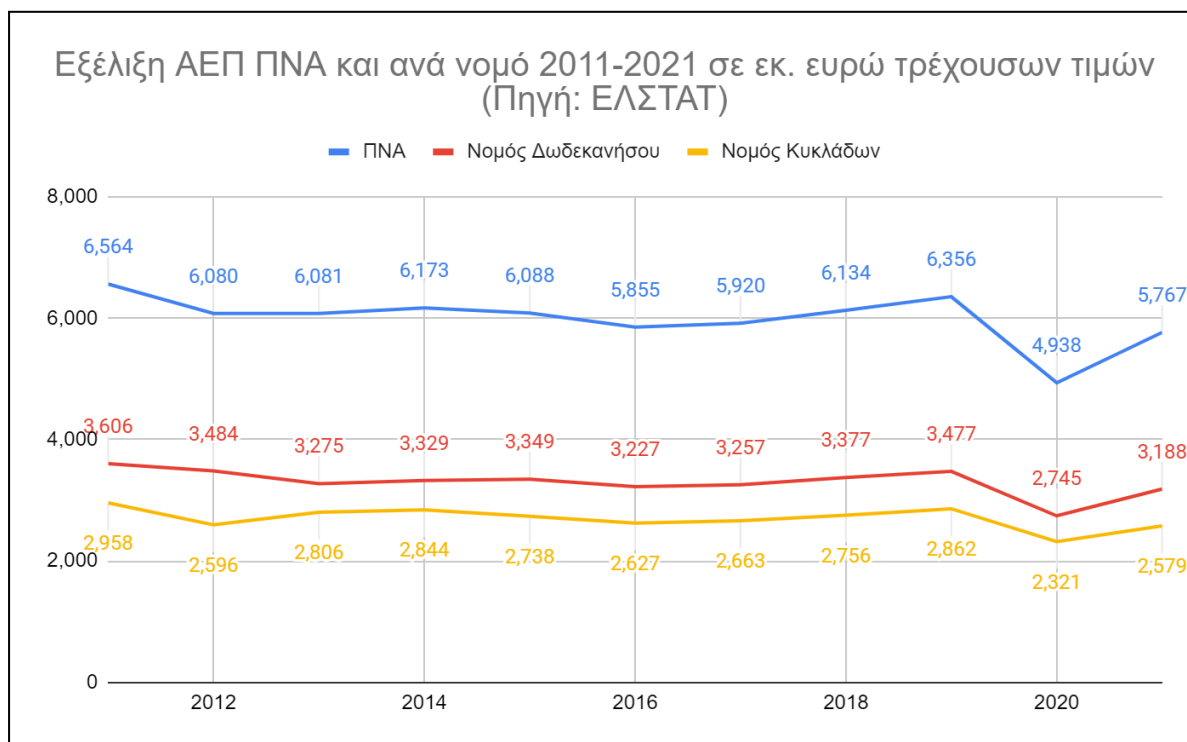
Γράφημα 14 - Εξέλιξη της απασχόλησης στην ΠΝΑ τα έτη 2011-2021 ανά τομέα παραγωγής (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Σύμφωνα με τους Περιφερειακούς Λογαριασμούς που εκδίδει κάθε χρόνο η ΕΛΣΤΑΤ, η ΠΝΑ αντιπροσωπεύει το 0,9% του σχηματισμού της συνολικής Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας της χώρας κατά το έτος 2021 (προσωρινά στοιχεία) σημαντικά μειωμένη κατά 2% από το 2020, σε αντίθεση με το έθνικό επίπεδο όπου καταγράφεται αύξηση από 165.016 σε 181.500 εκατομμύρια ευρώ. Η διάθεση επικαιροποιημένων στοιχείων σε περιφερειακό επίπεδο για τα εν λόγω μεγέθη είναι κρίσιμη ώστε να τεκμηριωθεί η συσχέτιση της μείωσης του ΑΕΠ της ΠΝΑ με την εκδήλωση της υγειονομικής κρίσης και τη λήψη περιοριστικών μέτρων κατά της πανδημίας.

Η εξέλιξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) και του Ακαθάριστου Κατά Κεφαλήν Εγχώριου Προϊόντος της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου και των Νομών Δωδεκανήσου και Κυκλάδων συγκριτικά, αποτυπώνεται στα Γραφήματα 14 και 15.

Ενώ από το 2016 παρατηρείται μια τάση ανάκαμψης από την ύφεση της χρηματοπιστωτικής κρίσης, το 2020 καταγράφονται σοβαρές απώλειες περίπου 1,3 δις πιθανώς λόγω των οικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 και κυρίως σε οικονομικούς κλάδους, όπως ο τουρισμός και η εστίαση. Η ανάλυση που ακολουθεί δείχνει ότι η εύθραυστη πορεία ανάκαμψης της ΠΝΑ έπειτα από την

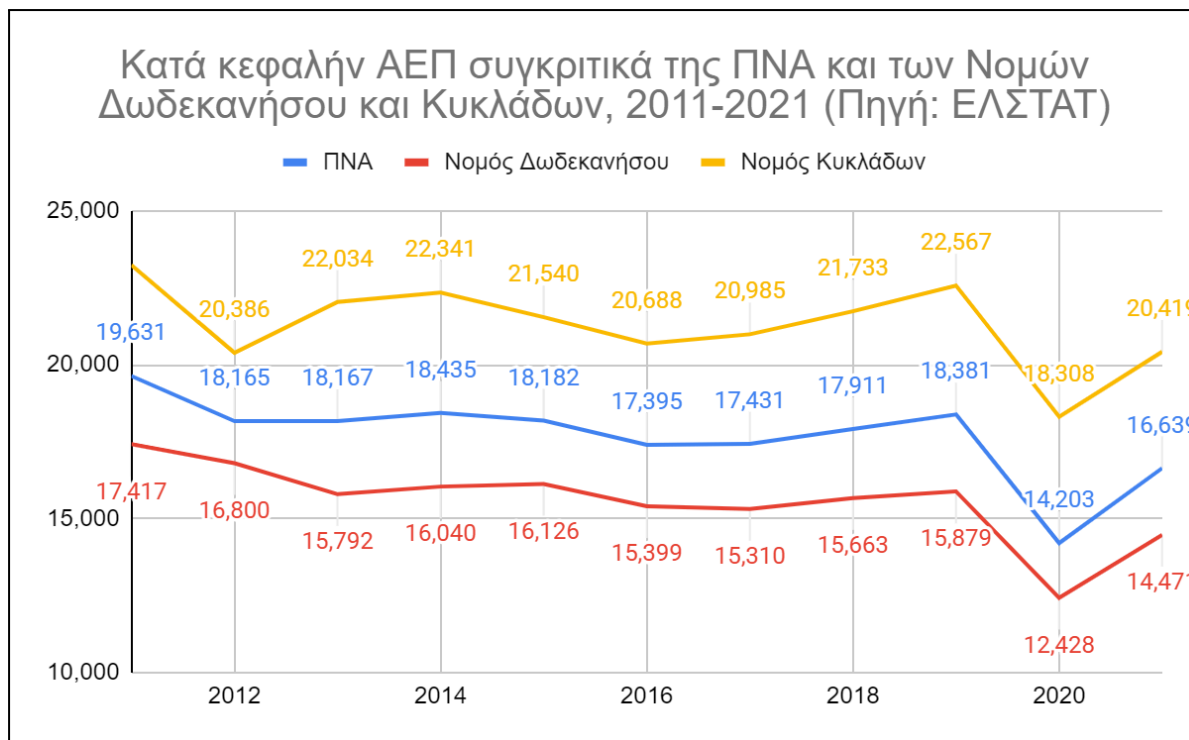
οικονομική κρίση της δεκαετίας του 2010, ανατράπηκε από την οικονομική κρίση που συνόδευσε την πανδημία, ενώ η οικονομία της επλήγει περισσότερο από κάθε άλλη Περιφέρεια της χώρας αλλά και της Ευρώπης, κυρίως λόγω της εξάρτησής της από τον τουρισμό.

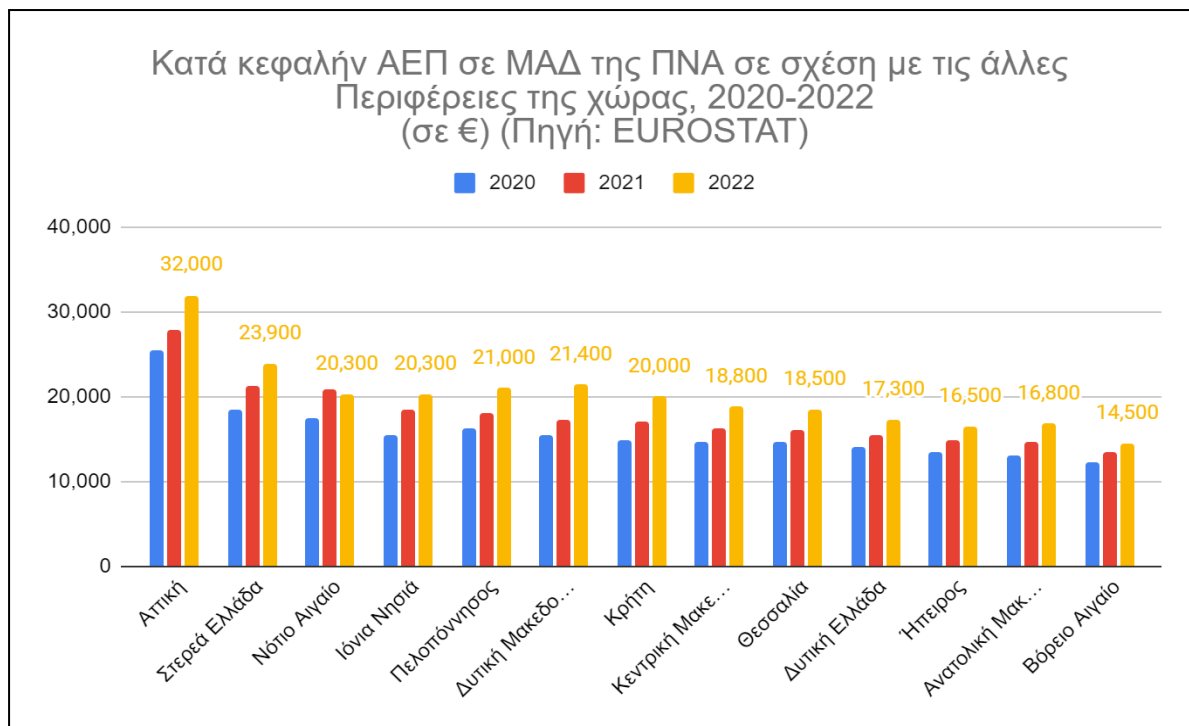
Γράφημα 15 - Εξέλιξη ΑΕΠ ΠΝΑ 2011-2020 σε εκατ. ευρώ, τρεχουσών τιμών (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Πιο συγκεκριμένα και με βάση το κκ. ΑΕΠ σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ)⁷ του έτους 2021, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παραμένει στην 3η θέση (με πρώτη την Περιφέρεια Αττικής και δεύτερη τη Στερεά Ελλάδα) έχοντας όμως τις ίδιες επιδόσεις με τα Ιόνια νησιά.

⁷ Η Μονάδα Αγοραστικής Δύναμης αποτελεί μία μεθοδολογία αντιστοίχισης οικονομικών μεγεθών, όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οι μισθοί κτλ, μεταξύ διαφορετικών χωρών, λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες όπως οι συναλλαγματικές διαφορές, οι τιμές των προϊόντων, κ.α.

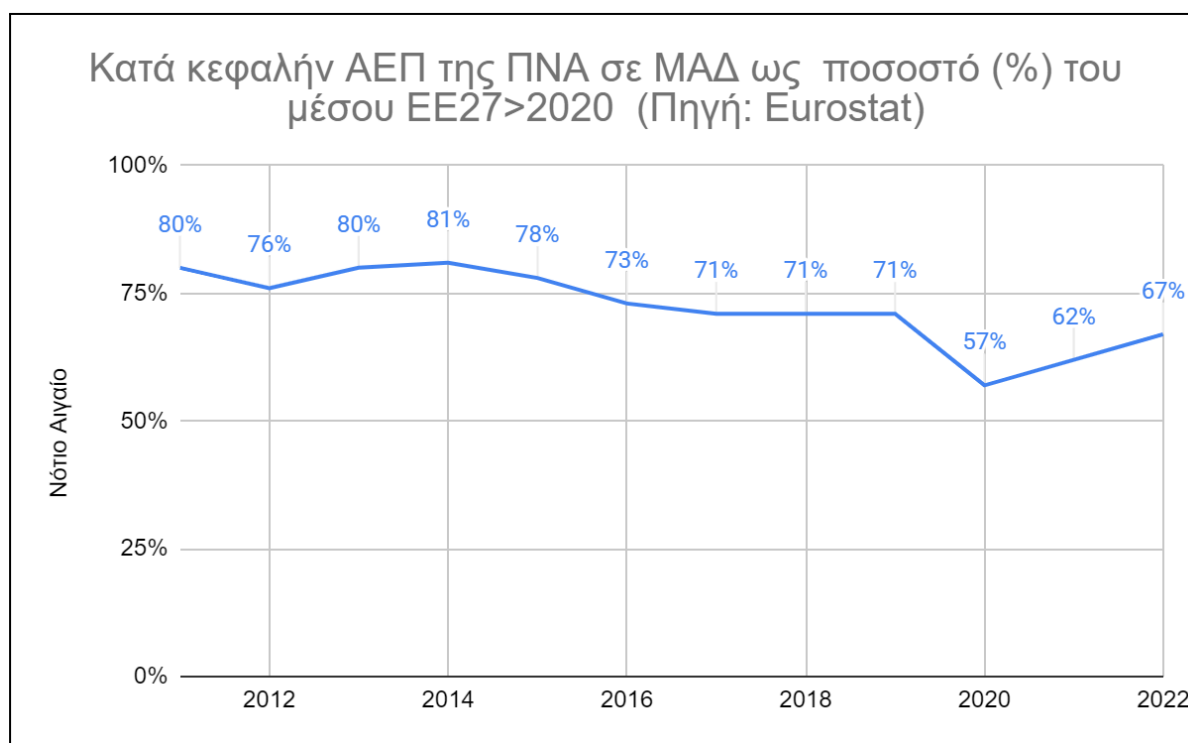
Γράφημα 16 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ συγκριτικά της ΠΝΑ και των Νομών Δωδεκανήσου και Κυκλάδων, 2011-2021 (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Γράφημα 17 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ΜΑΔ της ΠΝΑ σε σχέση με τις άλλες Περιφέρειες της χώρας, 2020-2022

(σε €) (Πηγή: EUROSTAT)

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ΜΑΔ αποτελεί και το κριτήριο κατάταξης των Περιφερειών, με βάση το οποίο η ΠΝΑ κατατάσσεται στην επενδυτική πολιτική συνοχής της ΕΕ. Η ΠΝΑ κατατάσσεται πλέον στις περιφέρειες σε μετάβαση (ΑΕΠ 75 % – 90 % του μέσου όρου της ΕΕ-27), ενώ, όπως βλέπουμε στο Γράφημα 18, έπειτα από τη σοβαρή ύφεση του 2020, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΠΝΑ σε ΜΑΔ παρότι συνεχίζει να ανακάμπτει και το 2022 βρίσκεται στο 67% του μέσου όρου ΕΕ-27, στο επίπεδο των λιγότερο ανεπτυγμένων Περιφερειών⁸.

Γράφημα 18 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΠΝΑ σε ΜΑΔ ως ποσοστό (%) του μέσου ΕΕ27>2020 (Πηγή: Eurostat)

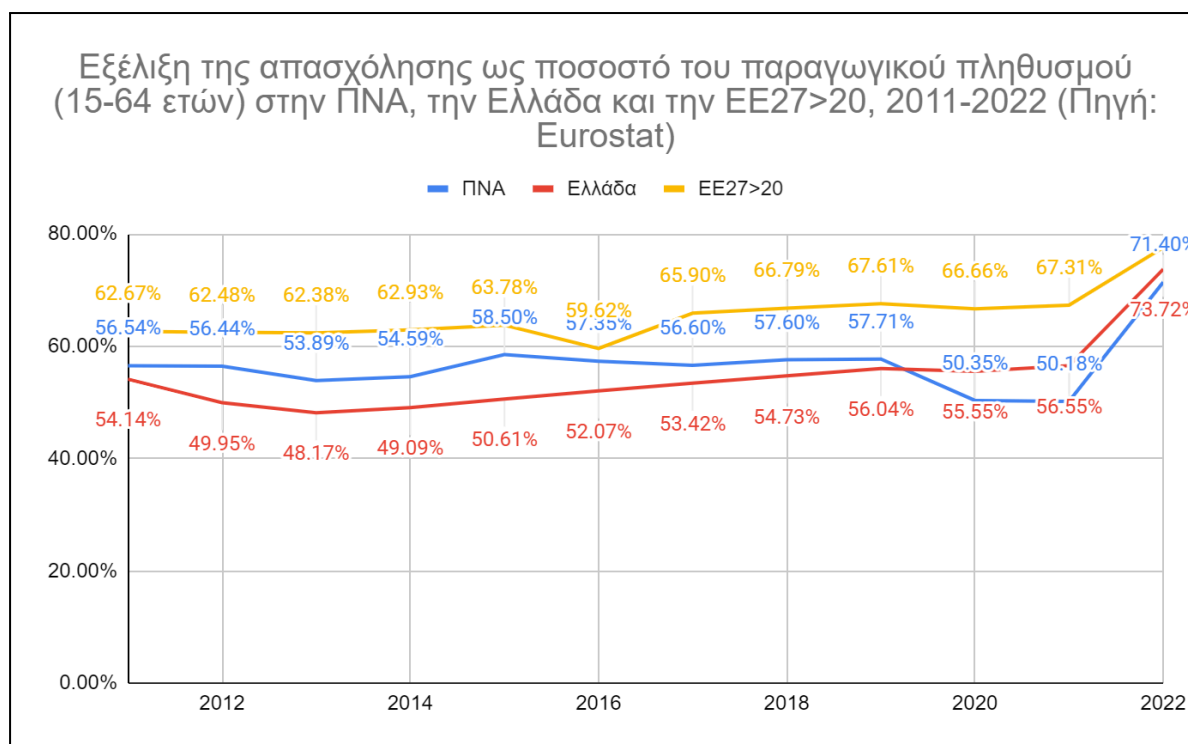
Συνολικά, παρατηρείται μία σχετική ανάκαμψη του διαθέσιμου εισοδήματος στην Περιφέρεια που φαίνεται, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, να αντιμετωπίζει την

⁸ Βλ. και Περιφερειακό Πρόγραμμα για το Ν. Αιγαίο 2021-2027 διαθέσιμο στο <https://espa3.pepna.gr/wp-content/uploads/2021/09/%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%A0%CE%A0-%CE%9D%CF%8C%CF%84%CE%B9%CE%BF-%CE%91%CE%B9%CE%B3%CE%B1%CE%AF%CE%BF-2021-2027.pdf> [ημερομηνία πρόσβασης 20/03/2023].

έντονη πίεση σε σημαντικούς της τοπικής οικονομίας και ιδιαίτερα τον τουρισμό και την εστίαση λόγω της πρόσφατης πανδημίας. Ωστόσο, είναι σημαντική η διαθεσιμότητα περισσότερο πρόσφατων στοιχείων μέσα από τα οποία θα μπορέσει να μελετηθεί η βιωσιμότητα της οικονομικής ανάκαμψης της ΠΝΑ.

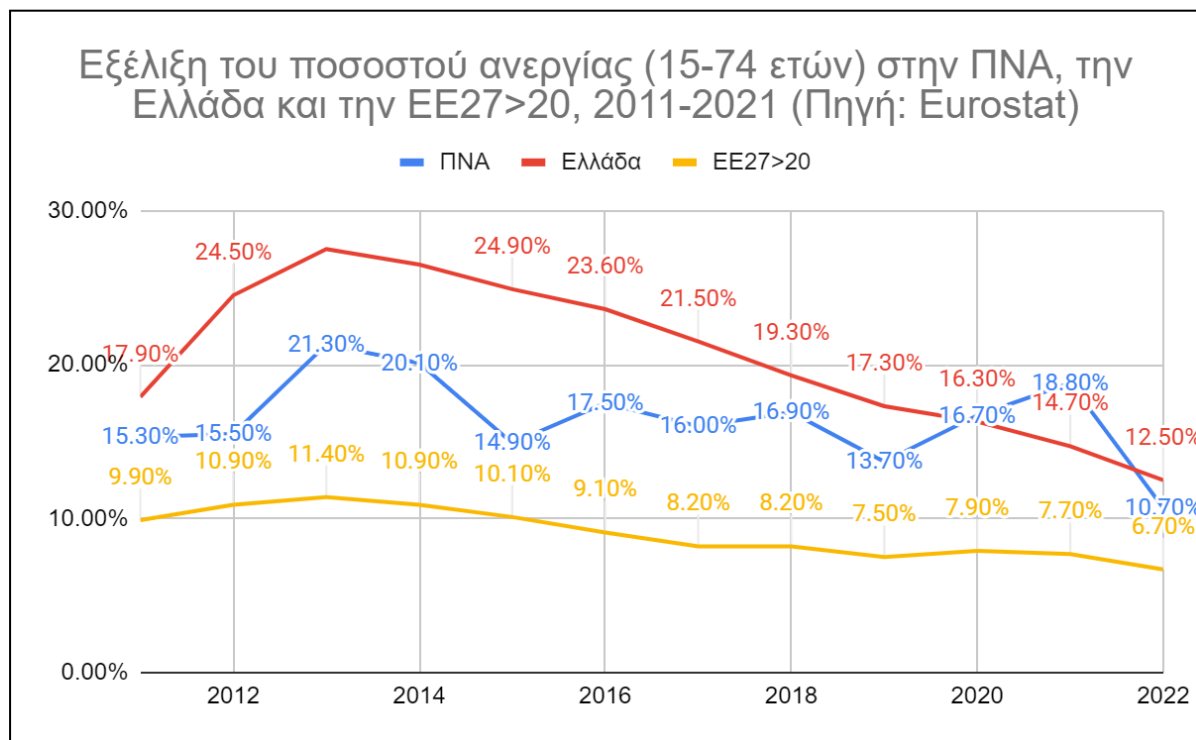
Απασχόληση

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζει κάμψη στο ποσοστό απασχόλησης για το διάστημα 2019-2022, αντιστρέφοντας σημαντικά την τάση υπεροχής της έναντι του εθνικού ποσοστού έως και το 2019. Η ευαισθησία της ΠΝΑ σε εξωγενείς κρίσεις, όπως παρατηρήθηκαν στο επίπεδο παραγωγής και εισοδήματος που αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, αποτυπώνεται και στην αγορά εργασίας, λόγω κυρίως της τομεακής εξειδίκευσης στον τουριστικό κλάδο και τους συναφείς τομείς υπηρεσιών. Κατά το έτος 2020 παρατηρείται εντονότερη πτώση της απασχόλησης σε σχέση με το εθνικό ποσοστό, ενώ το 2022 παρατηρείται σημαντική ανάκαμψη με αποτέλεσμα το ποσοστό απασχόλησης στην ΠΝΑ να υπολείπεται σε μικρό βαθμό σε σχέση με τον εθνικό δείκτη. [Γράφημα 19].

Γράφημα 19 - Εξέλιξη της απασχόλησης ως ποσοστό του παραγωγικού πληθυσμού (15-64 ετών) στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>20, 2011-2021 (Πηγή: Eurostat)

Από την άλλη, το ποσοστό ανεργίας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου [Γράφημα 19] δεν ακολουθεί τη μακροχρόνια πτωτική τάση του εθνικού δείκτη από το 2013 και έπειτα, αντιθέτως εμφανίζει αυξομειώσεις αντίστοιχες με του εισοδήματος των νοικοκυριών με ελαφρές ανοδικές και καθοδικές κινήσεις κατά το ίδιο διάστημα. Το έτος 2022 το ποσοστό ανεργίας μειώνεται (10,7%) σημαντικά φτάνοντας σε ποσοστό χαμηλότερο του εθνικού δείκτη (12,5%).

Γράφημα 20 - Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας (15-74 ετών) στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>20, 2011-2021 (Πηγή: Eurostat)

Τόσο στην εξέλιξη του αριθμού των ανέργων στην ΠΝΑ όσο και στο ποσοστό ανεργίας του πληθυσμού για την περίοδο 2015-2021 παρατηρούνται έντονες αυξομειωτικές τάσεις. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα [Πίνακας 1], αυτές οι διακυμάνσεις σχετίζονται έντονα με αντίστοιχες στο ποσοστό ανεργίας των γυναικών. Η διαθεσιμότητα ανανεωμένων στοιχείων είναι καθοριστική για την αναζήτηση επιπλέον συσχετίσεων ενδεικτικά σε ό,τι αφορά την ανεργία των νέων 15-24 ετών. Η τάση του ποσοστού ανεργίας ανδρών και γυναικών δείχνει σταθερή τάση μείωσης, ενώ το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων αποκλιμακώνεται από το 2016 και έπειτα. Το φαινόμενο της ανεργίας είναι πολύ έντονο στους νέους 15-24 ετών, το οποίο παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα, υπερδιπλάσιο του συνολικού ποσοστού

ανεργίας. Σε υψηλό επίπεδο, με έντονες διακυμάνσεις ανά έτος, παραμένει και το ποσοστό των νέων 15-24 ετών εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Οι διακυμάνσεις αυτές στα ποσοστά ανεργίας των γυναικών και των νέων σχετίζονται με το έντονο φαινόμενο της εποχικότητας που χαρακτηρίζει την τουριστική δραστηριότητα και γενικά των κλάδο των παρεμφερών υπηρεσιών, τομείς στους οποίους η οικονομία της ΠΝΑ εκδηλώνει εξειδίκευση αλλά και εισοδηματική εξάρτηση. Ωστόσο, η διαθεσιμότητα στοιχείων έως και το 2022 δε μας επιτρέπει να αναλύσουμε το κατά πόσο τα εν λόγω χαρακτηριστικά απασχόλησης στην ΠΝΑ αποτελούν πλέον δομικά χαρακτηριστικά της Περιφέρειας.

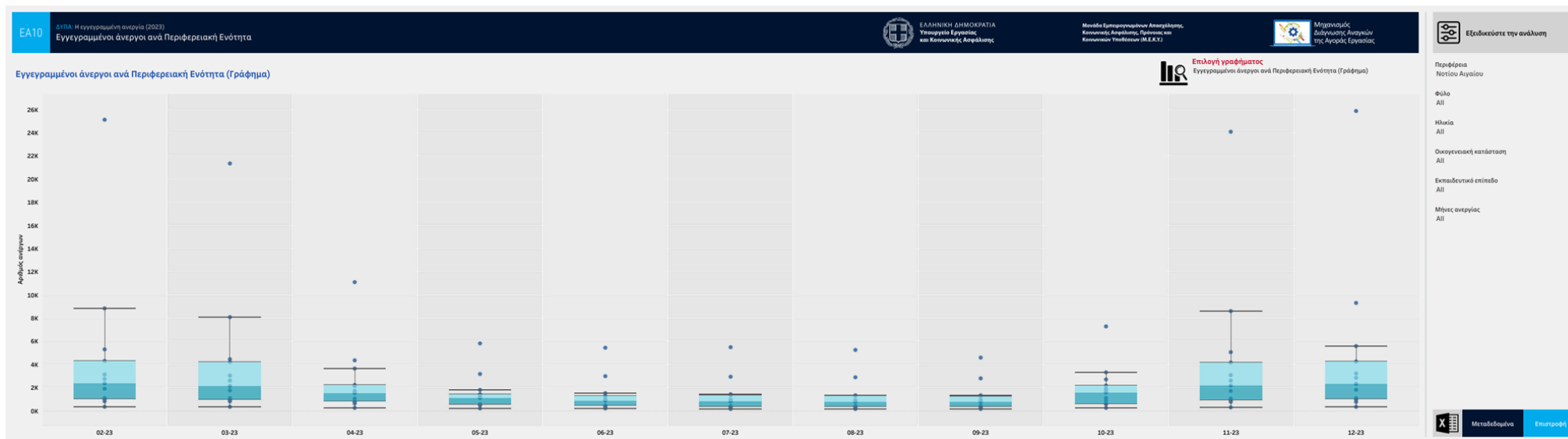
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ποσοστό απασχόλησης (ηλικίες 15-64)	58.50%	57.35%	56.60%	57.60%	57.71%	50.35%	50.19%	71.40%
Ποσοστό ανεργίας (ηλικίες 15-74)	14.90%	17.50%	16.00%	16.90%	13.70%	16.70%	18.80%	10.70%
Ποσοστό ανεργίας (γυναίκες - ηλικίες 15-74)	16.40%	21.80%	19.20%	21.10%	18.10%	21.50%	21.30%	14.10%
Ποσοστό ανεργίας (άνδρες - ηλικίες 15-74)	13.90%	14.40%	13.70%	13.60%	10.30%	12.90%	16.80%	8.40%
Ποσοστό ανεργίας νέων (ηλικίες 15-24)	33.80%	33.50%	29.40%	28.40%	30.40%	35.80%	33.00%	N/A
Ποσοστό νέων εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης (ηλικίες 15-24)	22.00%	22.30%	18.90%	15.40%	16.10%	22.00%	11.80%	N/A
Ποσοστό μακροχρόνια ανέργων (ηλικίες 15-74)	6.50%	7.70%	9.70%	8.70%	7.10%	5.90%	6.40%	5.50%
Ποσοστό ανεργίας (απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης- ηλικίες 15-74)	14.70%	19.50%	18.10%	21.00%	14.70%	22.10%	16.20%	12.50%

Ποσοστό ανεργίας (απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης- ηλικίες 15-74)	18.50%	18.90%	18.30%	18.10%	13.90%	15.10%	22.70%	9.80%
Ποσοστό ανεργίας (απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης- ηλικίες 15-74)	7.10%	10.20%	8.50%	8.80%	12.20%	14.80%	13.00%	10.90%
Απασχόληση σε χιλιάδες (ηλικίες 15-64)	129.5	126.4	125.5	128.2	129.4	113.8	113.1	124

Πίνακας 1 - Στοιχεία Απασχόλησης και Ανεργίας ΠΝΑ ανά κατηγορίες πληθυσμού (2015-2022)

Το ίδιο αφορά και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, όπως αυτά αποτυπώνονται στα διαθέσιμα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας) για το 2023. Όπως φαίνεται στα γραφήματα 21-26, σημαντικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης στην ΠΝΑ είναι η εποχικότητα εργασίας (τους θερινούς μήνες), η χαμηλότερη ανεργία σε απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (οι οποίοι επηρεάζονται και σημαντικά λιγότερο από την εποχιακή εργασία) καθώς και η χαμηλότερη ανεργία σε άτομα τα οποία δεν είναι έγγαμοι.

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Γράφημα 21 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας)

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

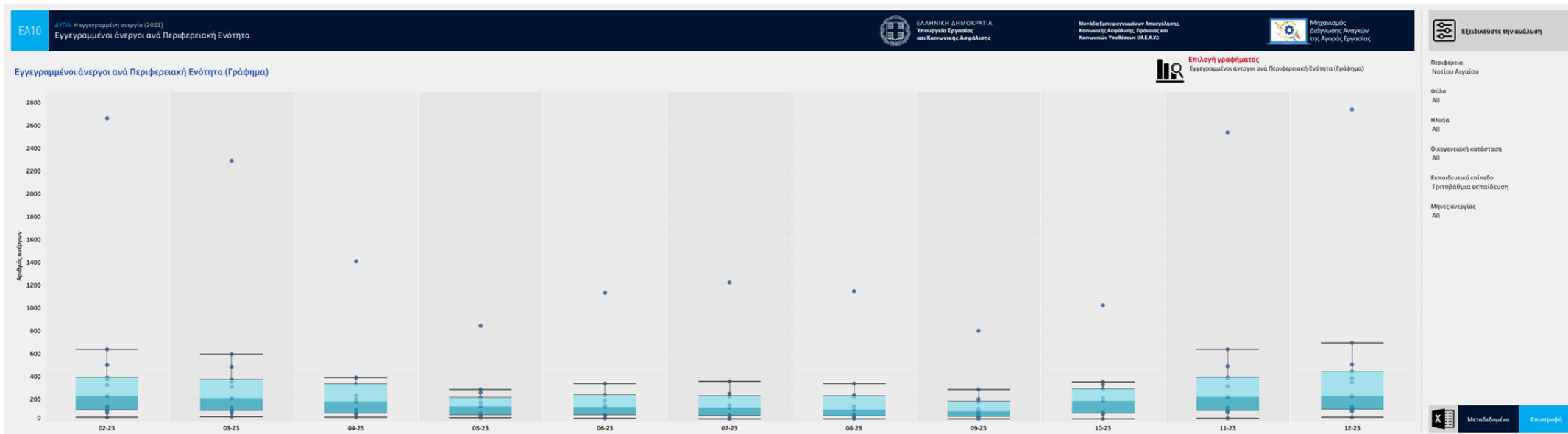
Γράφημα 22 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Απόφοιτοι Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας)

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

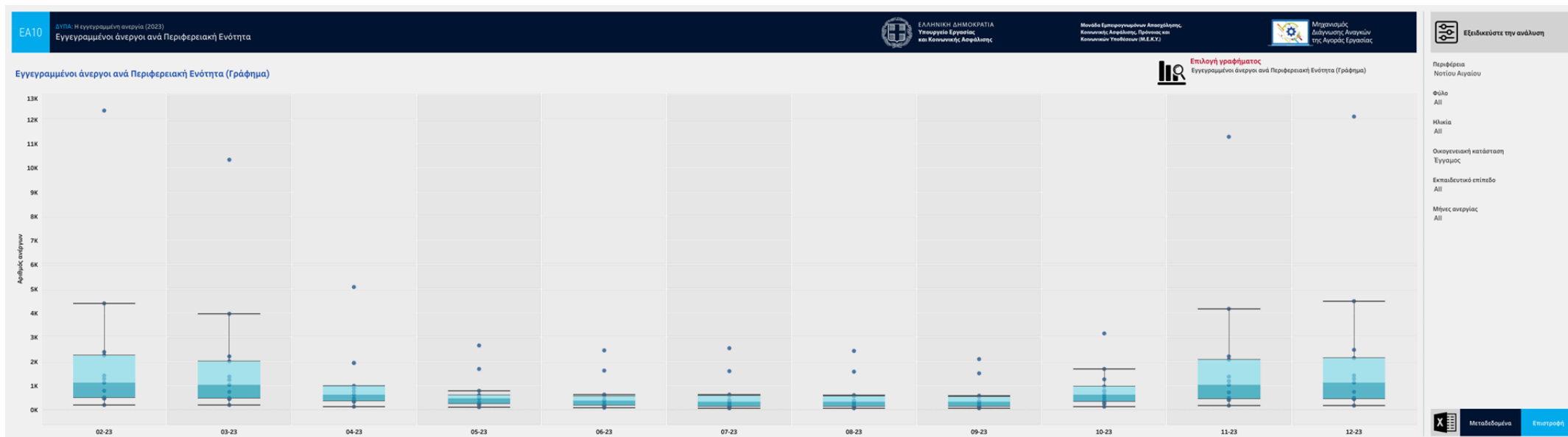
Γράφημα 23 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας)

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

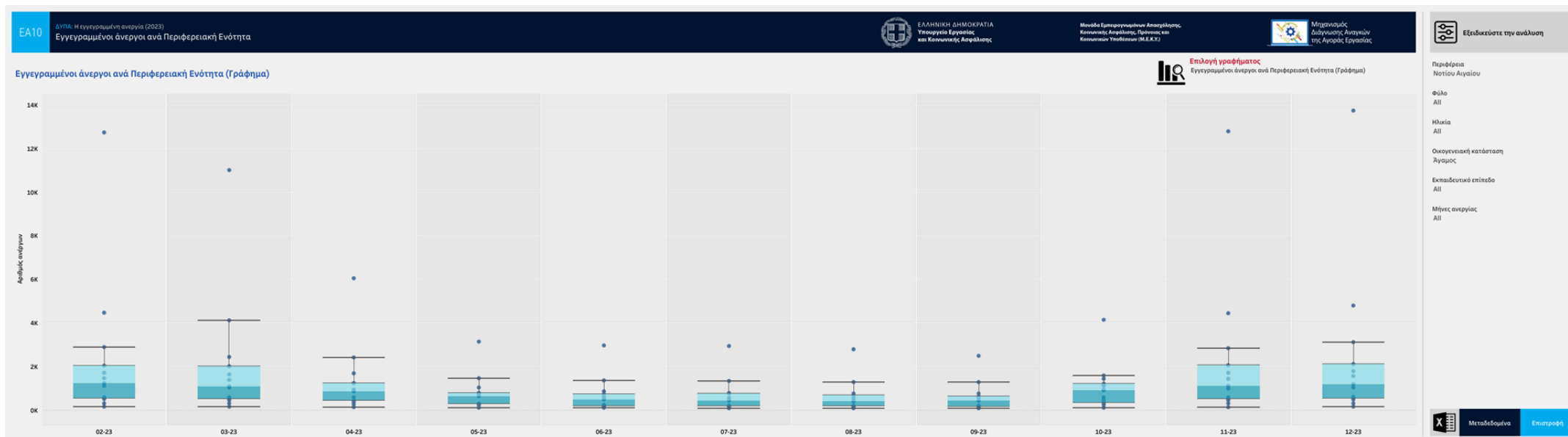
Γράφημα 24 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας)

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

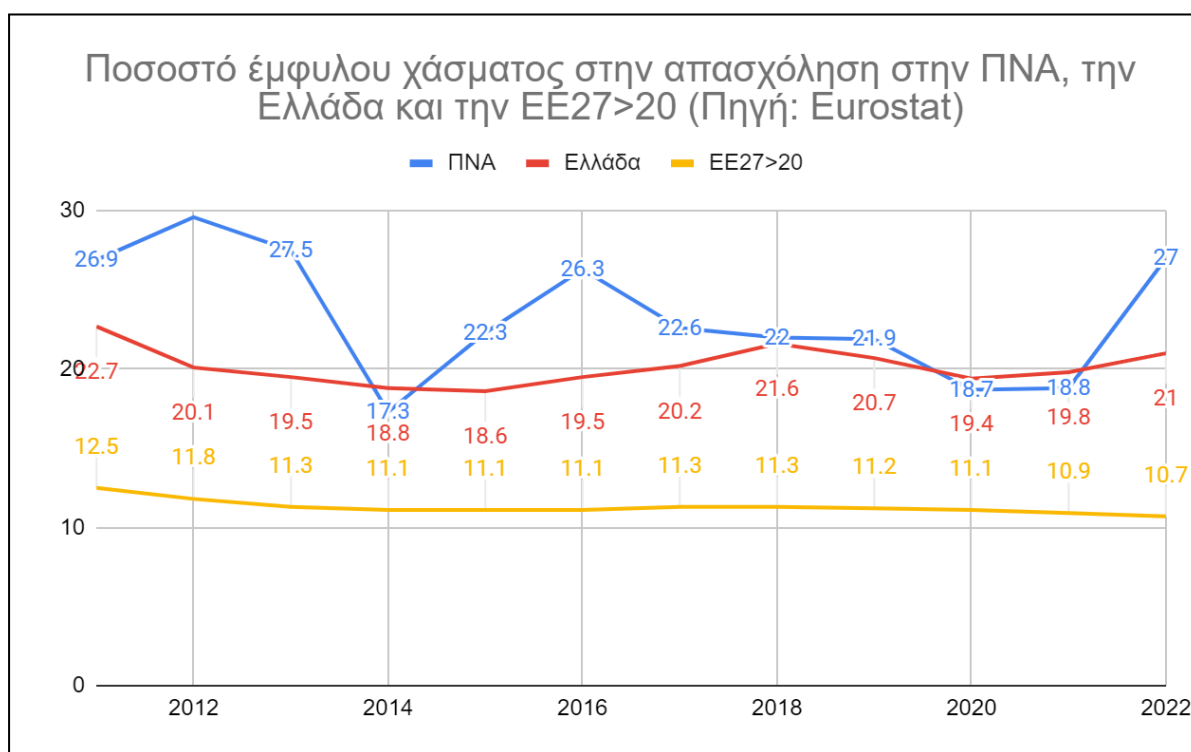
Γράφημα 25 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Έγγαμοι (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας)

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Γράφημα 26 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Άγαμοι (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας)

Επιπλέον, για το έμφυλο χάσμα, η ΠΝΑ φαίνεται να ακολουθεί την εθνική τάση αύξησης του έμφυλου χάσματος το 2022 σε σημαντικά υψηλότερο βαθμό. Σε κάθε περίπτωση, τόσο ο περιφερειακός, όσο και ο εθνικός δείκτης παραμένουν περίπου στο διπλάσιο του ευρωπαϊκού καταδεικνύοντας την ανάγκη λήψης μέτρων διευκόλυνσης της πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας και σε κλάδους που συμβάλλουν σημαντικά στην οικονομία.

Γράφημα 27 - Ποσοστιαία εξέλιξη έμφυλου χάσματος στην απασχόληση (ανεξαρτήτου εργασιακής κατάστασης) στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>20, 2011-2022 (Πηγή: Eurostat)

Οι ανισοροπίες που εκτέθηκαν παραπάνω στα στοιχεία απασχόλησης και ανεργίας απεικονίζονταν και στις καταγραφές αποχωρήσεων - προσλήψεων και σωρευτικών νέων θέσεων εργασίας του συστήματος “ΕΡΓΑΝΗ” σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία έως και το 2021, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2. Ωστόσο είναι σημαντική η εύρεση νέων αναλυτικών στοιχείων για τη σύγκριση των εν λόγω δεδομένων με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, όπως αυτά αναλύθηκαν παραπάνω.

Δείκτης	έως 2019		έως 2021	
	Απόλυτη Τιμή	Συντελεστής επί των νέων θέσεων εργασίας	Απόλυτη Τιμή	Συντελεστής επί των νέων θέσεων εργασίας
Προσλήψεις	948,296.00		1,222,784.00	
Αποχωρήσεις	931,002.00		1,200,585.00	
Νέες Θέσεις εργασίας	17,294.00	1.00	22,199.00	1
Μερική απασχόληση	13,010.00	0.75	16,888.00	0.76
Εκ περιτροπής απασχόληση	8,263.00	0.48	9,402.00	0.42
Πλήρης απασχόληση	-3,979.00	-0.23	-4,091.00	-0.18
Ηλικίες 15-24	6,735.00	0.39	8,853.00	0.40
Ηλικίες 25-34	6,077.00	0.35	7,385.00	0.33
Ηλικίες 34-44	3,277.00	0.19	4,157.00	0.19
Ηλικίες 45-54	1,608.00	0.09	2,315.00	0.10
Ηλικίες 55-64	-289.00	-0.02	-259.00	-0.01
Ηλικίες μικρότερες των 15	5.00	0.00	N/A	N/A
Ηλικίες μεγαλύτερες των 65	-119.00	-0.01	-252.00	-0.01

Πίνακας 2 - Προσλήψεις, αποχωρήσεις και νέες θέσεις εργασίας και ισοζύγιο νέων θέσεων εργασίας ανά καθεστώς απασχόλησης και ηλικία στην ΠΝΑ, 2014-2021 (Πηγή: [Υπουργείο Εργασίας](#) και [Υπουργείο Εργασίας](#))

Η τάση μετατροπής θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε ελαστικές μορφές εργασίας που καταγράφεται από τα παραπάνω στοιχεία, ιδιαίτερα για τους νέους καθώς και τους ανειδίκευτους εργαζόμενους σε συνδυασμό με την εποχικότητα της εργασίας για νέους και γυναίκες, δημιουργεί δυσχερείς συνθήκες για το εισόδημα των κατηγοριών αυτών. Όπως αναδείχθηκε και στο πλαίσιο των επιτόπιων μελετών του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης, οι ως άνω ομάδες του πληθυσμού αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες επανένταξης στην εργασία μετά την εμφάνιση

της υγειονομικής κρίσης και αποτελούν ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού για την ΠΝΑ.

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Δήμος	01-23	02-23	03-23	04-23	05-23	06-23	07-23	08-23	09-23	10-23	11-23	12-23	Ποσοστό (%) μεταβολής
Σύνολο	59.843	57.562	51.364	30.561	18.250	15.698	15.266	14.591	13.821	24.135	54.996	58.928	-15,0%
ΡΟΔΟΥ	25.551	24.449	20.725	10.632	5.581	5.252	5.313	5.089	4.463	7.056	23.474	25.223	
ΚΩ	9.052	8.693	7.946	4.237	1.716	1.421	1.332	1.209	1.129	2.600	8.463	9.138	
ΘΗΡΑΣ	5.049	4.783	3.972	1.803	953	751	673	612	616	1.442	4.525	5.063	
ΝΑΣΟΥ ΚΑΙ ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	3.040	2.920	2.806	2.044	1.261	888	841	802	806	2.015	2.874	2.976	
ΠΑΡΟΥ	2.619	2.547	2.419	1.536	983	770	708	663	690	1.549	2.395	2.611	
ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ	2.674	2.638	2.560	2.215	1.960	1.943	1.954	1.908	1.814	1.918	2.480	2.545	
ΜΥΚΟΝΟΥ	2.509	2.334	2.089	1.039	522	389	360	340	332	1.059	2.138	2.295	
ΣΥΡΟΥ - ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	1.951	1.881	1.744	1.472	1.345	1.266	1.313	1.283	1.278	1.525	1.684	1.749	
ΛΕΡΟΥ	962	959	971	867	775	715	685	661	690	892	1.019	1.013	
ΚΑΡΠΑΘΟΥ	1.014	992	970	694	365	246	209	202	201	744	964	996	
ΤΗΝΟΥ	979	978	883	671	517	383	319	313	302	532	858	920	
ΑΝΔΡΟΥ	785	766	758	585	486	386	375	379	384	546	711	742	
ΜΗΛΟΥ	553	542	518	426	225	148	138	138	127	295	499	541	
ΠΑΤΜΟΥ	498	493	475	349	237	182	180	166	159	300	433	461	
ΣΥΜΗΣ	466	460	437	331	150	105	105	91	79	132	427	459	
ΙΗΤΩΝ	374	365	353	242	134	79	74	76	84	326	377	391	
ΣΙΦΝΟΥ	289	288	289	243	162	97	76	70	71	184	275	303	
ΚΕΑΣ	242	246	245	155	122	94	83	84	84	153	204	242	
ΑΜΟΡΓΟΥ	175	176	175	154	116	90	82	78	74	123	182	201	
ΑΝΤΙΠΑΡΟΥ	180	183	176	128	94	55	50	52	57	148	192	199	
ΝΙΣΥΡΟΥ	131	132	125	105	69	52	53	56	55	74	118	129	
ΑΣΤΥΠΑΛΛΑΙΑΣ	100	101	105	93	80	64	50	49	50	82	101	111	
ΛΕΙΨΩΝ	82	85	81	76	65	55	50	48	61	72	82	80	
ΚΑΣΟΥ	80	80	78	75	67	68	74	71	62	69	75	79	
ΣΕΡΙΦΟΥ	84	86	85	70	49	34	32	28	31	60	75	76	
ΚΥΘΝΟΥ	87	84	81	75	61	51	44	37	36	56	72	73	
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ	66	62	60	36	23	13	12	11	11	48	70	72	
ΤΗΛΟΥ	58	55	54	47	24	21	14	10	10	27	54	57	
ΜΕΓΙΣΤΗΣ	50	48	47	38	21	9	6	8	9	19	49	51	
ΧΑΛΚΗΣ	59	53	51	44	20	13	9	8	10	20	45	49	
ΚΙΜΩΛΟΥ	42	40	42	38	31	20	19	17	13	28	38	37	
ΣΙΚΙΝΟΥ	20	21	20	21	17	17	14	14	16	21	22	23	
ΑΝΑΦΗΣ	17	17	17	13	13	17	15	14	13	15	16	17	
ΑΓΑΘΟΝΗΣΙΟΥ	5	5	7	7	6	4	4	4	4	5	5	6	

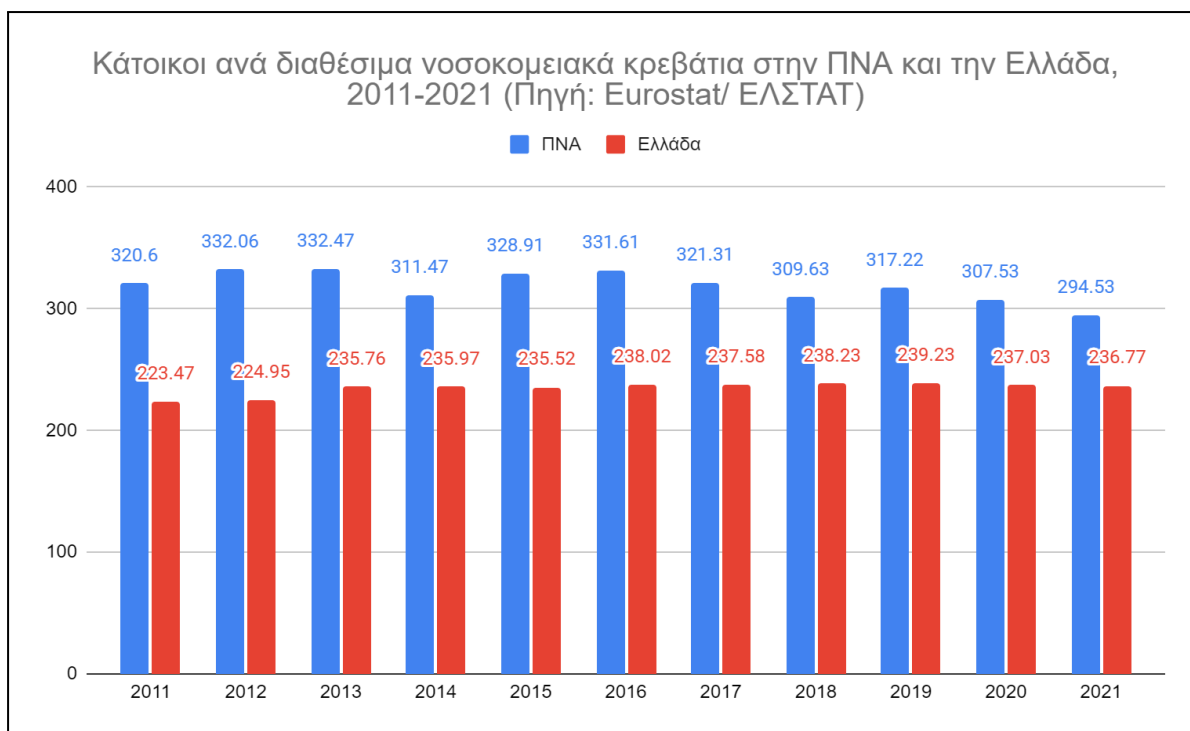
Γράφημα 28 - Εγγεγραμμένοι άνεργοι στην ΠΝΑ για το 2023 - Κατανομή ανά Δήμο (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας

Σε χωρικό επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων (ΠΕ), το ποσοστό ανέργων επί του συνόλου του πληθυσμού αναδεικνύει τις περιοχές εκείνες της ΠΝΑ που εμφανίζουν υψηλότερη τάση επιμονής της ανεργίας, όπως φαίνεται στο Γράφημα 28 και οι οποίες είναι κυρίως περιοχές με αυξημένη τουριστική κίνηση ή αστικά χαρακτηριστικά, όπως αυτές της Ροδου, της Κω, της Θήρας, της Νάξου, της Πάρου και της Καλύμνου. Και σε αυτή την περίπτωση, είναι κρίσιμη η δημοσιοποίηση επικαιροποιημένων στοιχείων σε χρονοσειρές με τα οποία θα μπορέσει να διερευνηθεί το κατά πόσο τα εν λόγω χαρακτηριστικά αποτελούν δομικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας της ΠΝΑ και/ή υπάρχει σχέση των εν λόγω χαρακτηριστικών με την πανδημία COVID-19.

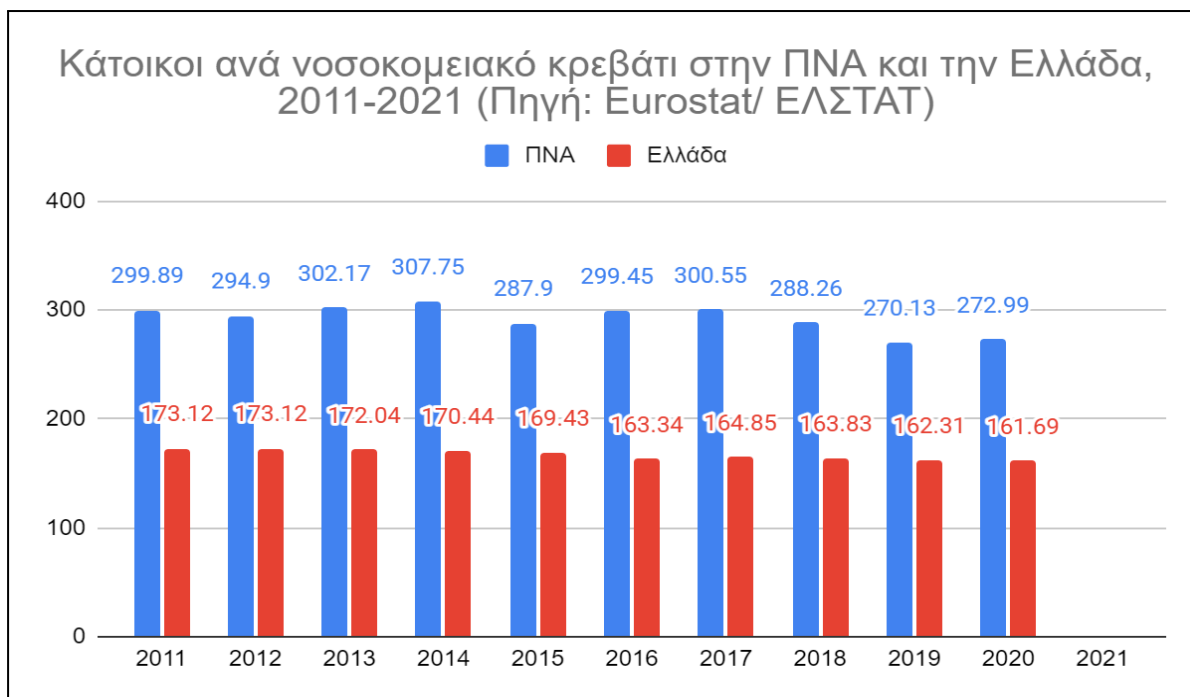
2.3 Υγεία

Στον τομέα των υπηρεσιών υγείας, η ΠΝΑ συνεχίζει να υπολείπεται του εθνικού δείκτη παρότι παρατηρείται μικρή αύξηση των διαθέσιμων νοσοκομειακών κρεβατιών ανά κάτοικο [Γράφημα 29]. Την ίδια στιγμή μετά το 2019 ο εθνικός δείκτης παρουσιάζει χαμηλή πτώση. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ έως και το 2022 ο αριθμός των δομών δευτεροβάθμιας υγείας παραμένει σταθερός (9 νοσοκομεία, από τα οποία 7 Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, 1 Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου και 1 Ιδιωτική Κλινική), ενώ το ίδιο ισχύει και για τις Μονάδες Παροχής Πρωτοβάθμιας υγείας (14).

Σε ό,τι αφορά την αναλογία διαθέσιμων γιατρών και κατοίκων, παρατηρείται μία διαφοροποιημένη συνθήκη καθώς παρατηρείται πτώση του σχετικού δείκτη σε αντίθεση με τον εθνικό δείκτη [Γράφημα 30]. Η διάθεση επικαιροποιημένων στοιχείων είναι σημαντική ώστε να καταγραφεί η πρόσφατη συνθήκη για τις παροχές υγείας στην ΠΝΑ.

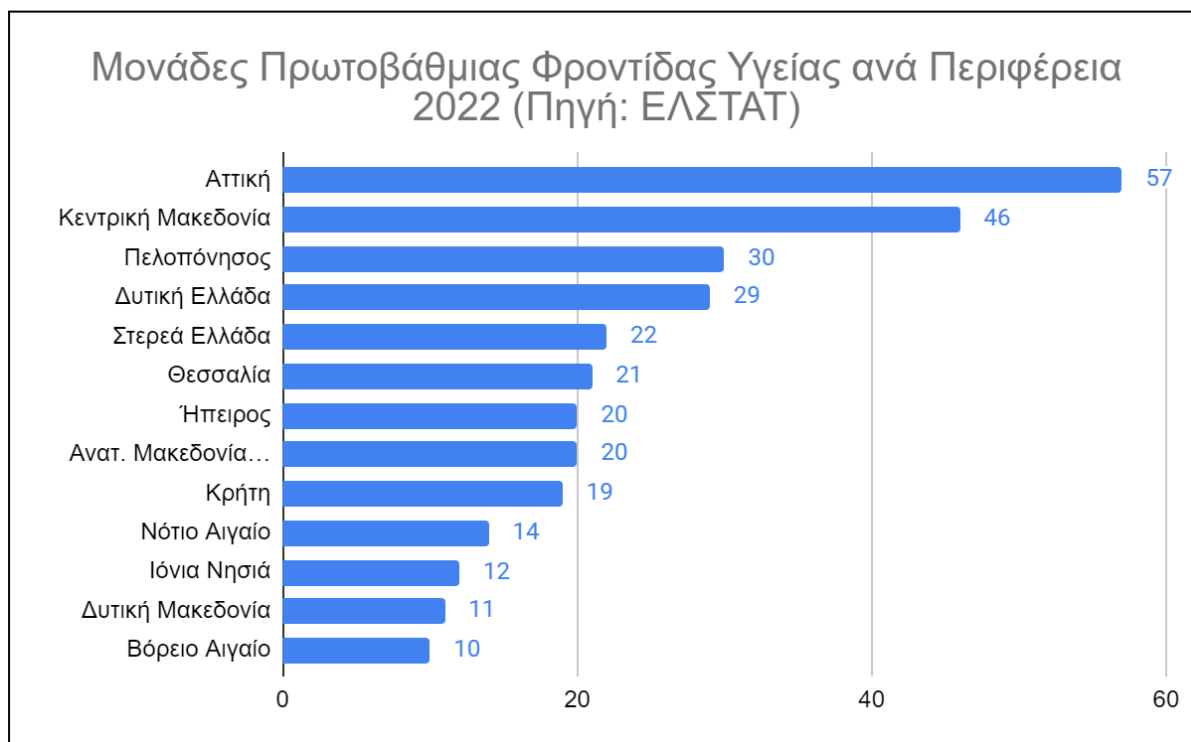

Γράφημα 29 - Κάτοικοι ανά νοσοκομειακό κρεβάτι στην ΠΝΑ και την Ελλάδα, 2011-2021 (Πηγή: Eurostat/ ΕΛΣΤΑΤ)

Γράφημα 30 - Κάτοικοι ανά διαθέσιμο ιατρικό προσωπικό (γιατροί), στην ΠΝΑ και στην Ελλάδα, 2011-2020 (Πηγή: Eurostat)

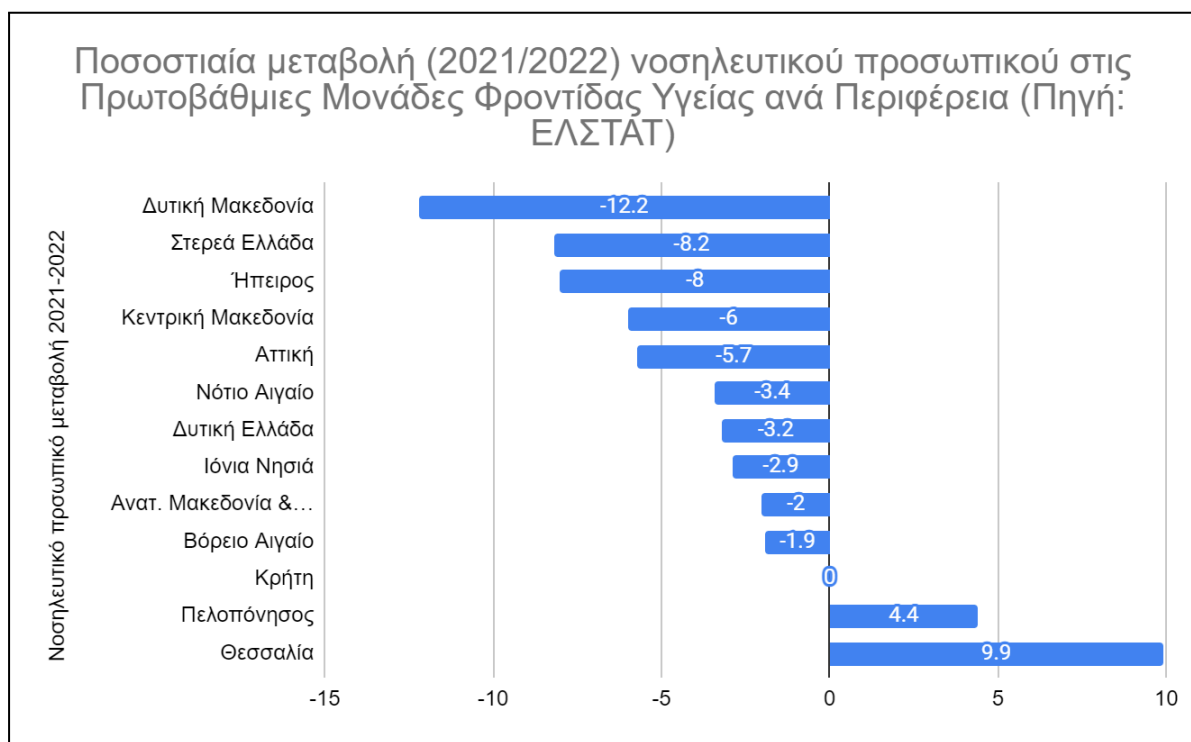
Η δημοσίευση επικαιροποιημένων στοιχείων σε αυτό το επίπεδο είναι ιδιαίτερα σημαντική ώστε να καταδείχθουν οι συγκεκριμένες ανάγκες σε επίπεδο υγειονομικής περίθαλψης. Ενδεικτικό είναι ότι στις Επιτόπιες Έρευνες, δράση του Παρατηρητηρίου για την επιτόπου ποιοτική και ποσοτική ανάλυση κοινωνικών δεικτών, τα προηγούμενα έτη αναδείχθηκαν ζητήματα, όπως η μικρή βελτίωση των υπηρεσιών/δομών υγείας, η ανάγκη αύξησης του αριθμού των γιατρών και η διαθεσιμότητα επιπλέον ειδικοτήτων. Επιπλέον, σημαντικά κενά διατυπώνονται στην περίθαλψη των ατόμων με αναπηρία και των ατόμων με κάποια ψυχική νόσο ή εξάρτηση. Τα ζητήματα αυτά φαίνεται να απασχολούν το σύνολο των Δήμων της Περιφέρειας, ενώ υπάρχει σημαντική ανάγκη μελέτης του κατά πόσο υπάρχει στατιστική σημαντικότητα σε σχέση με τη βαθμίδα υγειονομικής περίθαλψης, το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και το εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Τα ως άνω δεδομένα επιβεβαιώνουν τη συνέχεια των τάσεων, οι οποίες είχαν αποτυπωθεί στις σχετικές ενότητες των προηγούμενων επιτόπιων ερευνών του Παρατηρητηρίου.

Γράφημα 31 - Μονάδες Πρωτοβάθμιας Υγείας ανά Περιφέρεια, 2022 (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Επιπλέον, η περαιτέρω ανάλυση αυτών των ζητημάτων με ποσοτικά στοιχεία καταδεικνύεται και από το γεγονός πως η ΠΝΑ βρίσκεται στις τελευταίες Περιφέρειες

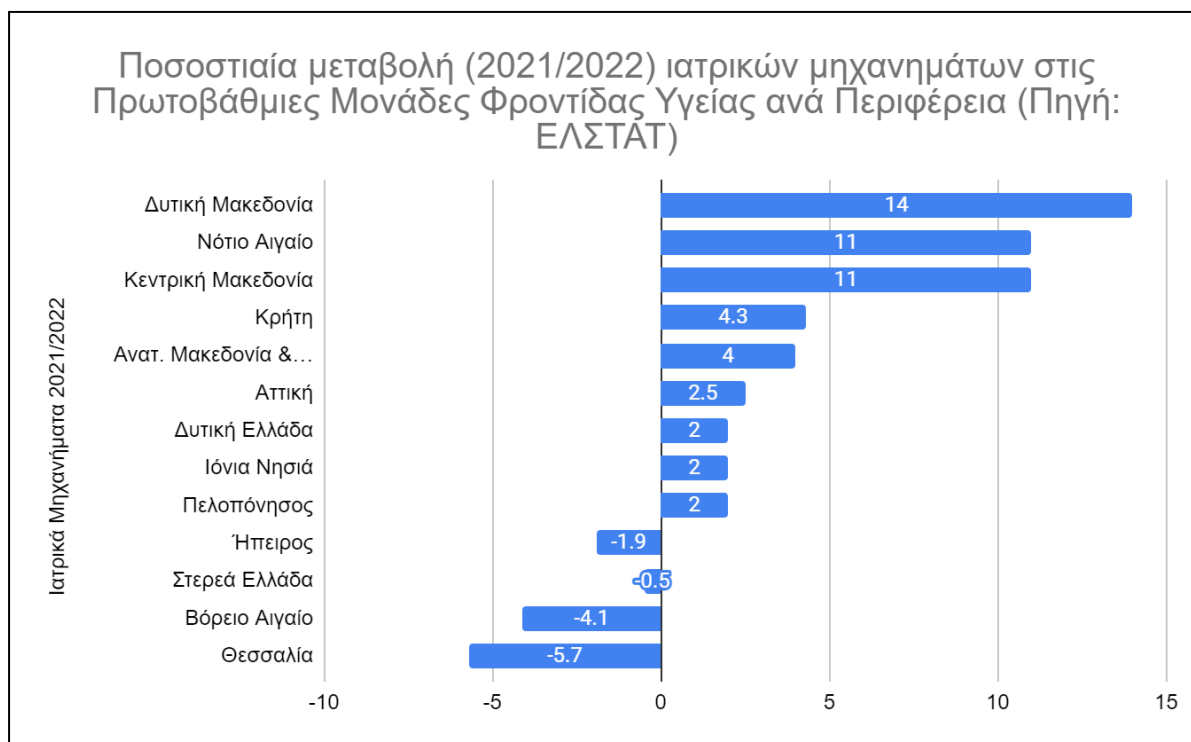
σε ό,τι αφορά την ύπαρξη δομών πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας⁹ παρά την πολυνησιωτικότητα αλλά και τη μεγάλη τουριστική κίνηση τους θερινούς μήνες που τη χαρακτηρίζει. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η ΠΝΑ ακολουθεί σε χαμηλότερο βαθμό την τάση μείωσης νοσηλευτικού προσωπικού στις πρωτοβάθμιες μονάδες φροντίδας υγείας [Γράφημα 32].

Γράφημα 32 - Ποσοστιαία μεταβολή (2021/2022) νοσηλευτικού προσωπικού στις Πρωτοβάθμιες Μονάδες Φροντίδας Υγείας ανά Περιφέρεια (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

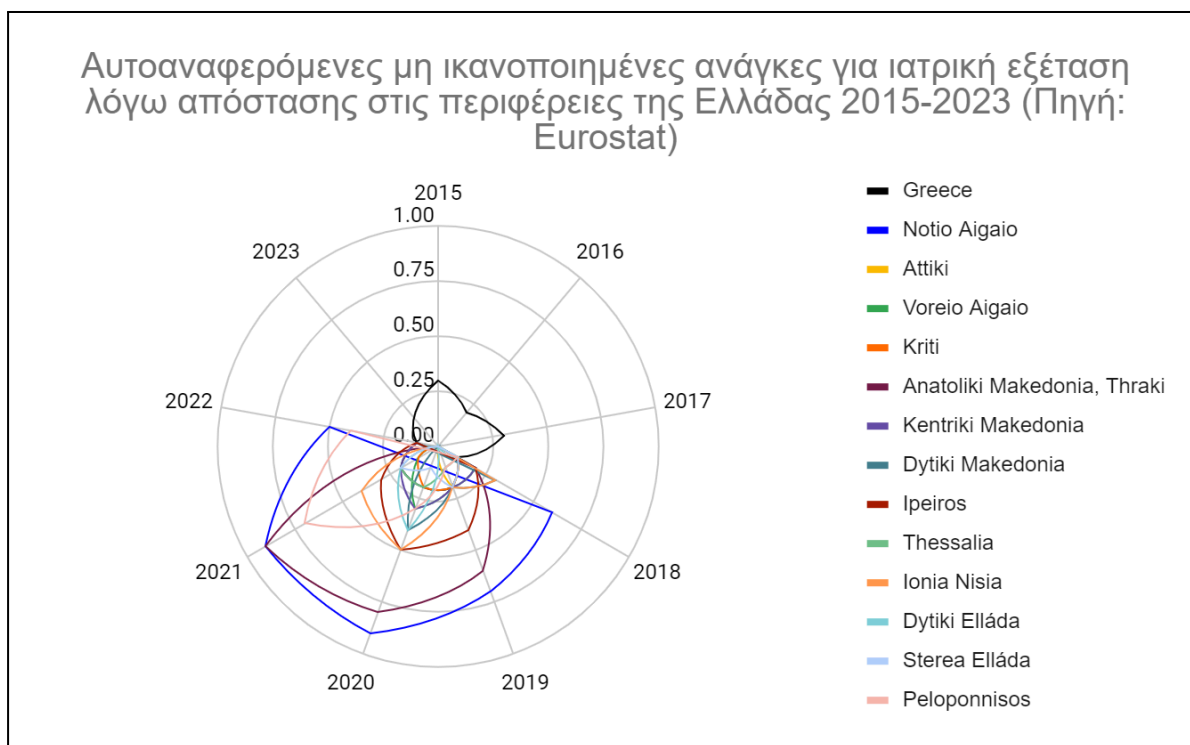
⁹ Η παρακολούθηση της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας (Π.Φ.Υ.) από την ΕΛΣΤΑΤ μέχρι το έτος 2016 περιοριζόταν στα Κέντρα Υγείας του Πρωτοβάθμιου Εθνικού Δικτύου Υγείας (Π.Ε.Δ.Υ.). Μετά τη θέσπιση του Ν.4486/2017 για τη «Μεταρρύθμιση της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας», ο όρος «Κέντρο Υγείας» διευρύνθηκε και περιλαμβάνει επιπλέον τις αποκεντρωμένες μονάδες, όπου στο πρώτο επίπεδο Π.Φ.Υ. παρέχονται υπηρεσίες από τις Τοπικές Μονάδες Υγείας (Το.Μ.Υ), τα Περιφερειακά Ιατρεία (Π.Ι), τα Πολυδύναμα Περιφερειακά Ιατρεία (Π.Π.Ι), τα Ειδικά Περιφερειακά Ιατρεία (Ε.Π.Ι), τα Τοπικά Ιατρεία (Τ.Ι) και λοιπές μονάδες Π.Φ.Υ. βλ. https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_documentID=498894&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_locale=el [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

Παρά ταύτα, σε ό,τι αφορά την απόκτηση ιατρικών μηχανημάτων η ΠΝΑ βρίσκεται ανάμεσα των περιφερειών οι οποίες έχουν αύξηση το 2022.

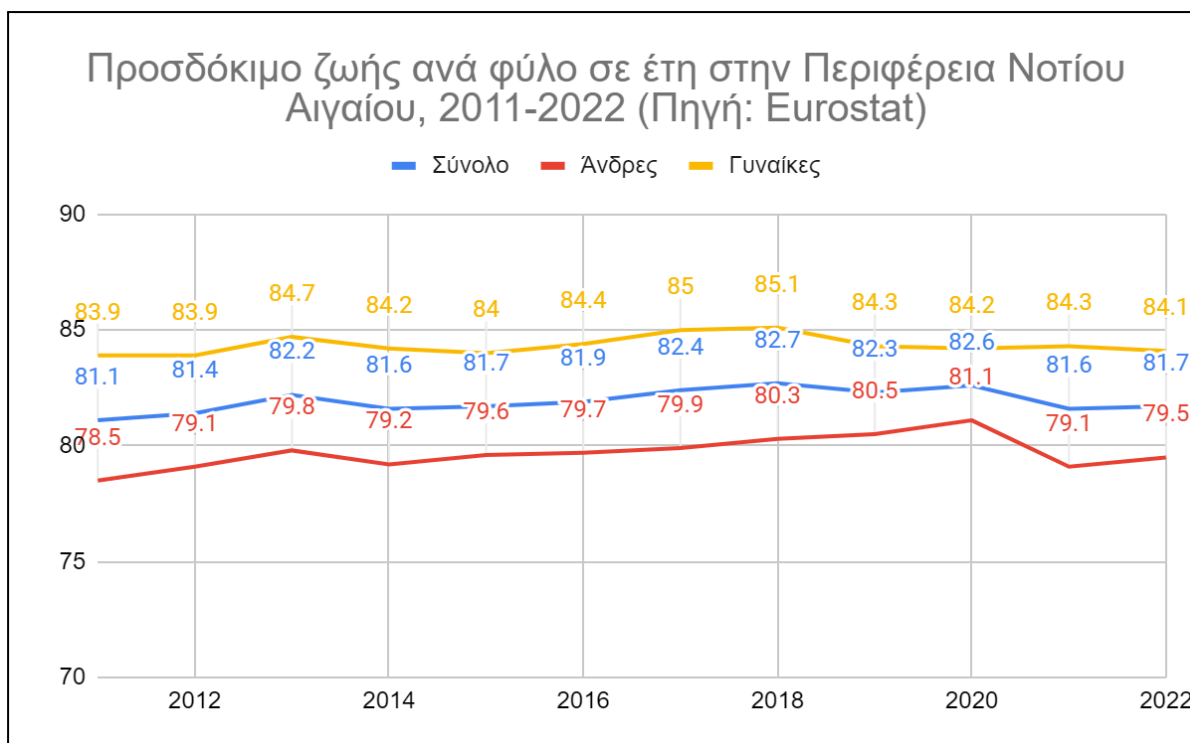
Γράφημα 33 - Ποσοστιαία μεταβολή (2021/2022) ιατρικών μηχανημάτων στις Πρωτοβάθμιες Μονάδες Φροντίδας Υγείας ανά Περιφέρεια (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Σε κάθε περίπτωση, όπως φαίνεται στο Γράφημα 33, τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της ΠΝΑ καθιστούν δύσκολη την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας σε σύγκριση και με τις άλλες περιφέρειες της Ελλάδας.

Γράφημα 34 - Αυτοαναφερόμενες μη ικανοποιημένες ανάγκες για ιατρική εξέταση λόγω απόστασης στις περιφέρειες της Ελλάδας 2015-2023 (Πηγή: Eurostat)

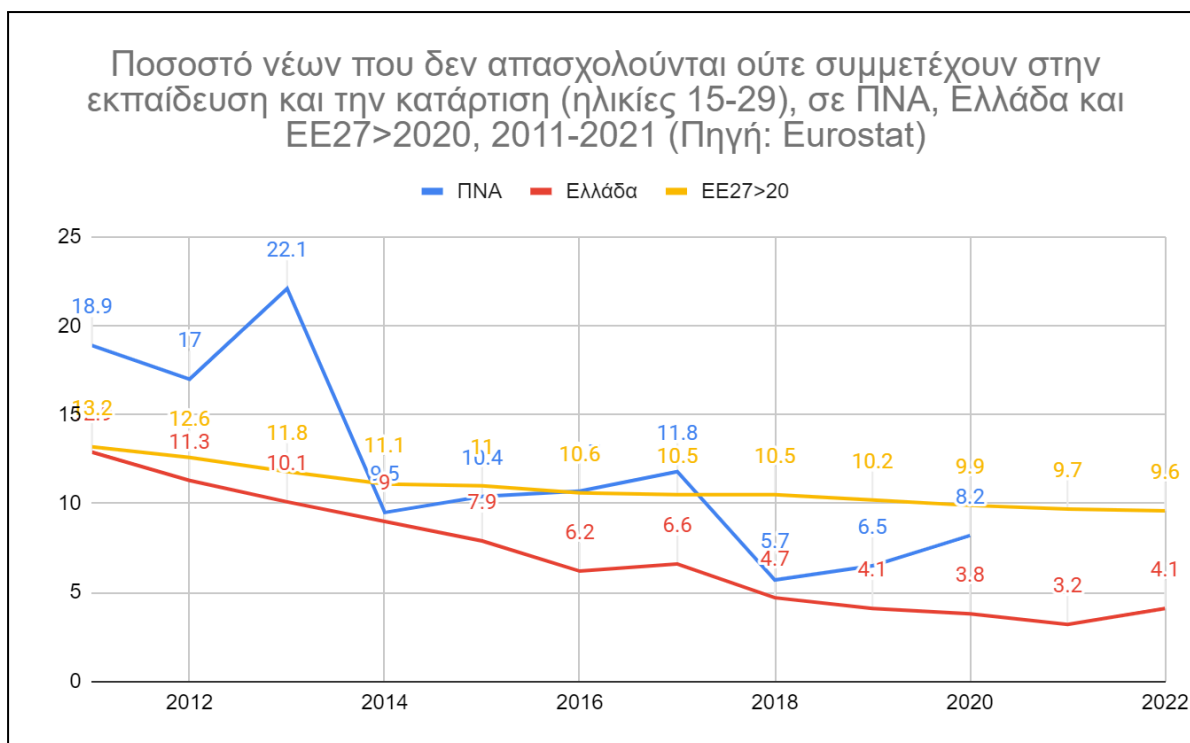
Το προσδόκιμο ζωής του πληθυσμού της ΠΝΑ παραμένει σε διαχρονικά σταθερά υψηλές τιμές και βρίσκεται στα 82,6 έτη το 2020, ωστόσο, το 2021 καταγράφεται πτώση κατά ένα έτος του προσδόκιμου ζωής στα 81,6 έτη, η οποία φαίνεται να σταθεροποιείται το 2022 (81,7 έτη). Η πτώση αυτή πιθανώς συνδέεται με την υγειονομική κρίση (Covid-19). Η εν λόγω κάμψη επηρεάζει κυρίως τους άνδρες αφού το προσδόκιμο ζωής τους πέφτει κατά 2 έτη το 2021 και ανακάμπτει κατά 0,4 έτη το 2022 με τη διαφορά να αγγίζει πλέον τα 4,6 έτη σε σχέση με τις γυναίκες, όπως φαίνεται στο παρακάτω Γράφημα.

Γράφημα 35 - Προσδόκιμο ζωής ανά φύλο σε έτη στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, 2011-2022 (Πηγή: Eurostat)

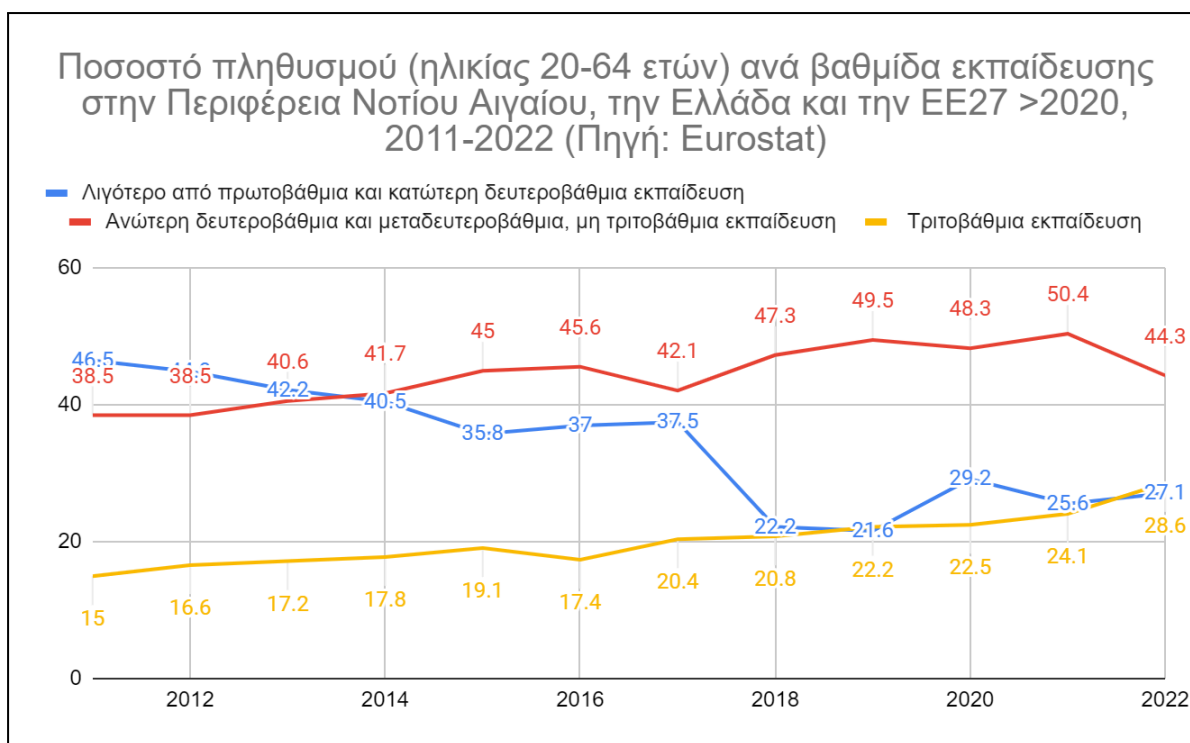
2.4 Εκπαίδευση

Όπως είδαμε στην ενότητα 2.2, η ανεργία στην ΠΝΑ επηρεάζει ιδιαίτερα του νέους και τα άτομα χαμηλότερης μόρφωσης, το ίδιο και η εποχικότητα και η επισφάλεια στην εργασία. Παρά ταύτα, το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης και κατάρτισης παραμένει υψηλότερο για την ΠΝΑ σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο, ενώ παρουσιάζει αύξηση από το 2018, όπως αποτυπώθηκε στην προηγούμενη περιφερειακή έρευνα του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Ν. Αιγαίου. Η διαθεσιμότητα στοιχείων μετά το 2020 είναι σημαντική για τη διερεύνηση του κατά πόσο το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης θα συνεχίσει να αυξάνεται ή θα ακολουθήσει την πτωτική τάση του εθνικού και ευρωπαϊκού μέσου όρου.

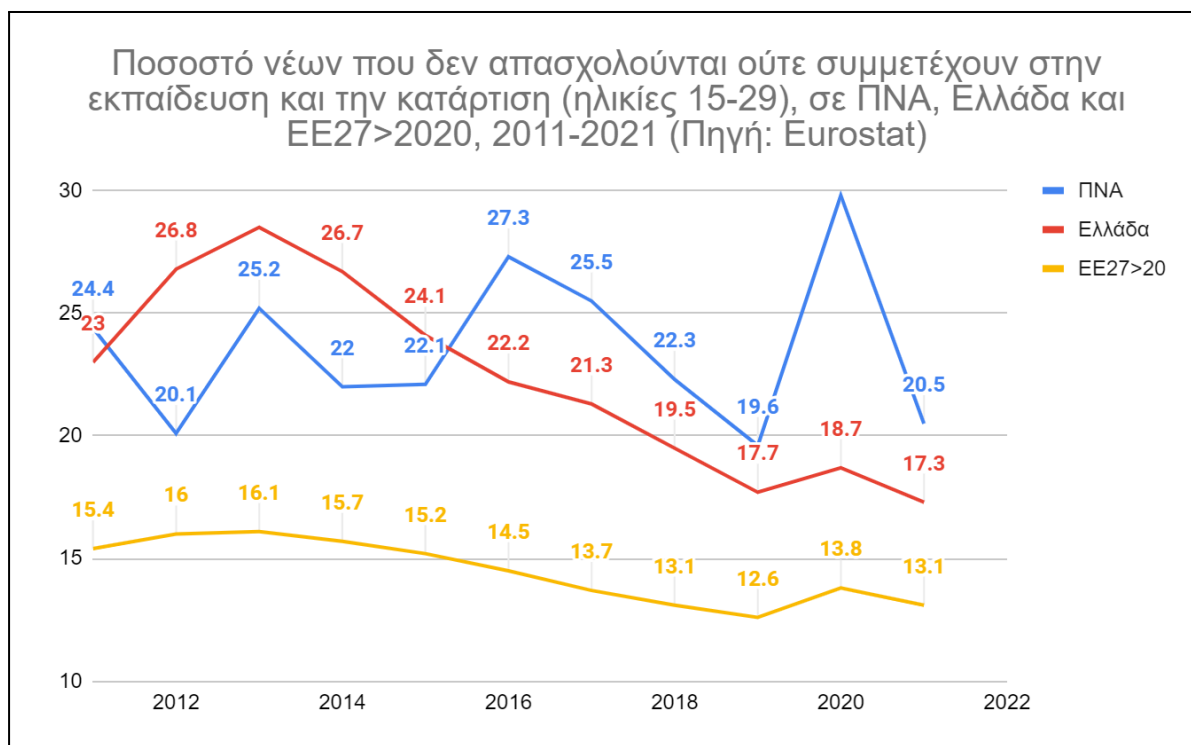
Γράφημα 36 - Ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης και κατάρτισης στις ηλικίες 18-24, στην ΠΝΑ, την Ελλάδα και την ΕΕ27>2020, 2011-2021 (Πηγή: Eurostat)

Παράλληλα, το ποσοστό πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση για το 2022 ανέρχεται σε 28,6% αυξημένο από το προηγούμενο έτος, ωστόσο χαμηλό συγκριτικά με το 35.1% του εθνικού ποσοστού και το 34.3% για την ΕΕ 27. Η διαφορά αυτή των 7 περίπου ποσοστιαίων μονάδων ισομοιράζεται σε αποφοίτους δευτεροβάθμιας και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Γράφημα 37 - Ποσοστό πληθυσμού (ηλικίας 20-64 ετών) ανά βαθμίδα εκπαίδευσης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, την Ελλάδα και την ΕΕ27 >2020, το έτος 2021 (Πηγή: Eurostat)

Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα αποτελεί το υψηλό ποσοστό νέων ηλικίας 15-29 (20,5% για το 2021), το οποίο είναι υψηλότερο του εθνικού δείκτη και αφορά νέους, που δε συμμετέχουν στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, ούτε απασχολούνται κάπου. Διαχρονικά, ο εν λόγω δείκτης παρουσιάζει αυξομειώσεις που πιθανώς συνδέονται με την οργάνωση της οικονομίας σε τοπικό επίπεδο καθώς και με την ύπαρξη άτυπης εργασίας.

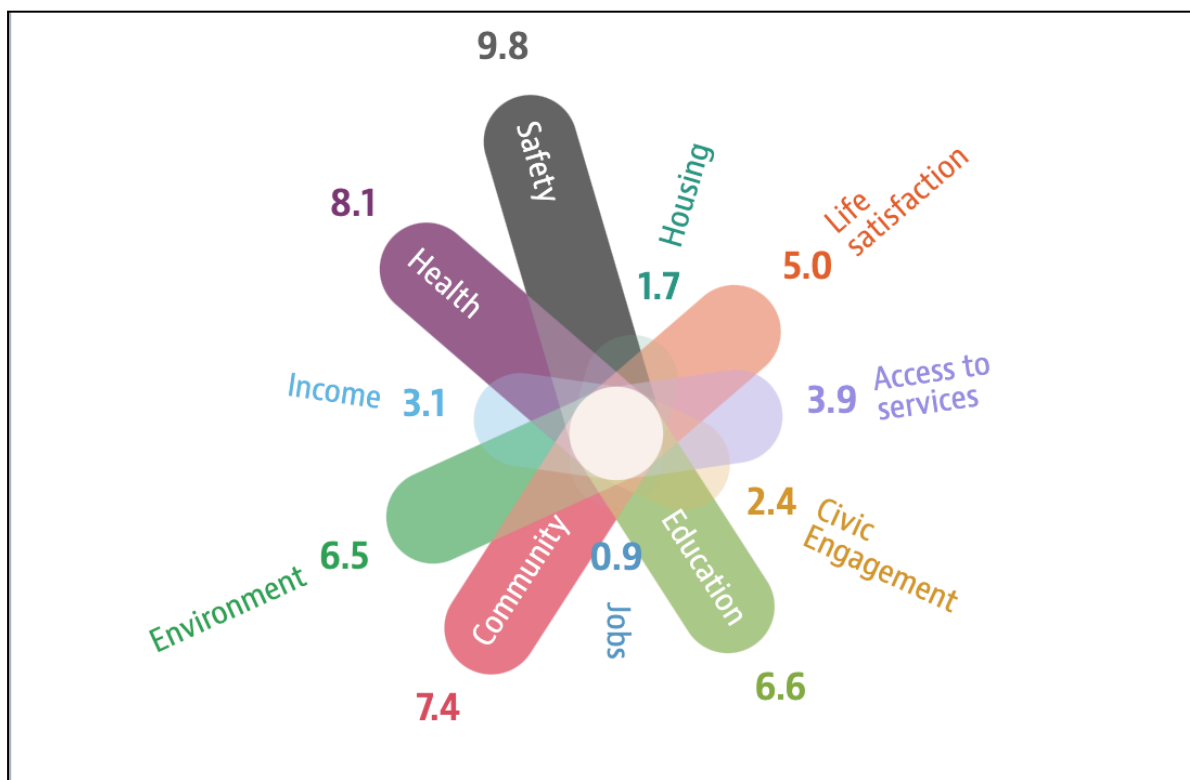
Γράφημα 38 - Ποσοστό νέων που δεν απασχολούνται ούτε συμμετέχουν στην εκπαίδευση και την κατάρτιση (ηλικίες 15-29), σε ΠΝΑ, Ελλάδα και ΕΕ27>2020, 2011-2021 (Πηγή: Eurostat)

2.5 Ποιότητα Ζωής, Υλική αποστέρηση, Ευπαθείς Ομάδες και Κοινωνικός αποκλεισμός

Η αποκλειστικά νησιωτική περιοχή του Νοτίου Αιγαίου διατηρείται σε χωρική απόσταση από την ηπειρωτική Ελλάδα με τις υποδομές μεταφορών να παίζουν σημαντικό ρόλο για την καθημερινότητα των κατοίκων της. Αν και οι υποδομές στο σύνολό τους κρίνονται επαρκείς, εν τούτοις στην περίπτωση των περισσότερων, μικρών σε πληθυσμό, νησιών της ΠΝΑ, οι ακτοπλοϊκές συνδέσεις χρήζουν βελτίωσης και αύξησης της πυκνότητάς τους τόσο με τα διοικητικά και αστικά κέντρα της Περιφέρειας όσο και της ηπειρωτικής Ελλάδας. Η ατμοσφαιρική ρύπανση στην ΠΝΑ παραμένει σημαντικά υψηλότερη σε σύγκριση με τις άλλες Περιφέρειες της χώρας.

Οι επιδόσεις του Νοτίου Αιγαίου ποικίλλουν σε διάφορους δείκτες ευημερίας, όπως εκτιμώνται από την πλέον πρόσφατη περιφερειακή έρευνα του ΟΟΣΑ (2021) και αποτυπώνουν βασικές τάσεις των συνθηκών διαβίωσης. Η ΠΝΑ βρίσκεται στον μέσο

όρο των συνθηκών διαβίωσης με βάση αυτή την ταξινόμηση, με πλεονεκτήματα σε θέματα ασφάλειας και κοινότητας και μειονεκτήματα σε ζητήματα περιβάλλοντος, ικανοποίησης ζωής, πρόσβασης σε υπηρεσίες και θέσεων εργασίας. Στο παρακάτω γράφημα φαίνεται η τοποθέτηση της ΠΝΑ στον εκάστοτε δείκτη για το έτος 2021. Η επικαιροποίηση των εν λόγω στοιχείων είναι σημαντική για την ανάδειξη επιμέρους ζητημάτων που αφορούν την ποιότητα ζωής των κατοίκων της ΠΝΑ.

Γράφημα 39 - Περιφερειακοί δείκτες ευημερίας ΠΝΑ (2021) [Πηγή: [Βάση δεδομένων για την περιφερειακή ευημερία του ΟΟΣΑ](#)]

Κατά το έτος 2021 το ποσοστό του πληθυσμού που κινδύνευε από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό άγγιζε το 23,2%, εν τούτοις βελτιώθηκε τόσο απόλυτα όσο και σε σχέση με τον εθνικό δείκτη, ο οποίος αυξήθηκε κατά το τελευταίο έτος αναφοράς. Ο δείκτης υλικής και κοινωνικής υστέρησης σημείωσε σημαντική πτώση και κινείται πλέον σημαντικά χαμηλότερα του εθνικού δείκτη. Ο δείκτης των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) παραμένει σχετικά σταθερός για το έτος 2021, στοιχείο που, επίσης, ισχύει για το δείκτη αντικτύπου των κοινωνικών μεταβιβάσεων (εκτός των συντάξεων) στη μείωση της φτώχειας. Η τάση αυτή δεν αντικατοπτρίζεται στον εθνικό δείκτη, όπου παρατηρείται σχετική αύξηση του

ποσοστού των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας. Τέλος, ο δείκτης ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας παραμένει σε επίπεδα αρκετά κάτω του εθνικού μέσου όρου, γεγονός που αντανακλά τους ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς αλληλεγγύης των κατοίκων και θεσμών της ΠΝΑ.

Σαν γενική τάση, οι περιφερειακοί δείκτες φτώχειας και κοινωνικής υστέρησης παρουσιάζουν τάση άμβλυνσης των φαινομένων φτώχειας, ωστόσο, φαίνεται πως αντιστρέφεται η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην περίπτωση της ΠΝΑ. Το εν λόγω εύρημα, το οποίο πιθανώς συνδέεται και με τις επιπτώσεις της πανδημίας, αναδεικνύει την ανάγκη υποστήριξης βιώσιμων κοινωνικών δομών για την αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Το σύνολο των δεικτών φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού της ΠΝΑ εμφανίζεται στον Πίνακα 3.

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

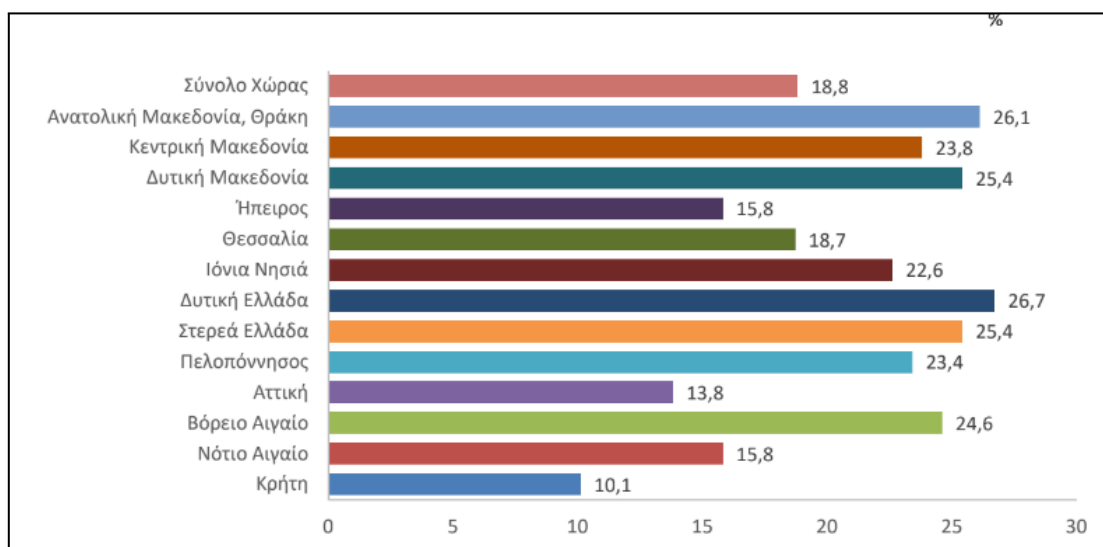
Έτος	2018			2019			2020			2021			2022		
	ΠΝΑ	Ελλάδα	Συντελ εστής δείκτη ΠΝΑ προς εθνικό δείκτη	ΠΝΑ	Ελλάδα	Συντελ εστής δείκτη ΠΝΑ προς εθνικό δείκτη	ΠΝΑ	Ελλάδα	Συντελ εστής δείκτη ΠΝΑ προς εθνικό δείκτη	ΠΝΑ	Ελλάδα	Συντελ εστής δείκτη ΠΝΑ προς εθνικό δείκτη	ΠΝΑ	Ελλάδα	Συντελ εστής δείκτη ΠΝΑ προς εθνικό δείκτη
Άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό	31.60%	30.30%	1.04	30.10%	29.00%	1.04	23.30%	27.40%	0.85	23.20%	28.30%	0.82	22.60%	26.30%	0.86
Άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (ηλικίες έως 59 ετών)	9.60%	14.60%	0.66	10.40%	13.80%	0.75	9.50%	12.60%	0.75	9.60%	13.00%	0.74	6.30%	10.50%	0.60
Δείκτης σοβαρής υλικής υστέρησης	21.40%	16.70%	1.28	22.30%	16.20%	1.38	20.90%	16.60%	1.26	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Δείκτης υλικής και κοινωνικής υστέρησης	36.30%	34.20%	1.06	32.10%	31.10%	1.03	29.40%	30.70%	0.96	21.30%	29.20%	0.73	30.30%	29.70%	1.02
Άτομα σε κίνδυνο φτώχειας (πριν τις κοινωνικές	23.20%	23.20%	1.00	23.30%	23.20%	1.00	22.10%	23.50%	0.94	22%	24.70%	0.89	N/A	N/A	N/A

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

μεταβιβάσεις)															
Άτομα σε κίνδυνο φτώχειας (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις)	17.50%	18.50%	0.95	16.90%	17.90%	0.94	14.00%	17.70%	0.79	17.50%	19.60%	0.89	N/A	18.80%	N/A
Αντίκτυπος των κοινωνικών μεταβιβάσεων (εκτός των συντάξεων) στη μείωση της φτώχειας	24.57%	20.26%	1.21	27.47%	22.84%	1.20	36.65%	24.68%	1.49	20.45%	20.65%	0.99	27.19	20.34	1.33

Πίνακας 3 - Δείκτες φτώχειας και κοινωνικής υστέρησης ΠΝΑ και Ελλάδα, 2018-2021 (Πηγή: [EUROSTAT](#))

Με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών 2022 (περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2021), ο πληθυσμός που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό¹⁰, παρουσιάζει μείωση για το σύνολο της χώρας κατά 2,0 ποσοστιαίες μονάδες και ανέρχεται για το 2022 στο 26.3% του πληθυσμού. Τα διαθέσιμα στοιχεία αναδεικνύουν και τη θετική επίπτωση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε εθνικό επίπεδο. Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου είναι ανάμεσα στις 5 περιφέρειες της χώρας (μαζί με Κρήτη, Αττική, Ήπειρο και Θεσσαλία) στις οποίες καταγράφονται ποσοστά κινδύνου φτώχειας χαμηλότερα από αυτά του συνόλου της Χώρας [Γράφημα 40]. Η δημοσίευση επικαιροποιημένων στοιχείων είναι, ωστόσο, κρίσιμη για τη μελέτη της εν λόγω τάσης.

¹⁰ Όπως σημειώνεται από την ΕΛΣΤΑΤ, για την καταγραφή του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό, χρησιμοποιείται ο αναθεωρημένος ορισμός: “Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό: πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή με υλικές και κοινωνικές στερήσεις (δηλαδή πληθυσμός που στερείται τουλάχιστον 7 από έναν κατάλογο 13 αγαθών και υπηρεσιών) ή που διαβιεί σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας. Ο κατάλογος αγαθών και υπηρεσιών αφορά Α. Στερήσεις σε επίπεδο νοικοκυριού (Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών όπως ενοίκιο ή δόση δανείου της κύριας κατοικίας, λογαριασμοί ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κλπ., δόσεις πιστωτικών καρτών ή δόσεις δανείου για οικοσκευή, διακοπές κ.ά., ή αγορές με δόσεις, Οικονομική αδυναμία για πληρωμή μιας εβδομάδας διακοπών, Οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας, Οικονομική αδυναμία για αντιμετώπιση έκτακτων, αλλά αναγκαίων δαπανών, Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν ΙΧ επιβατηγό αυτοκίνητο, Οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση το χειμώνα και δροσιά το καλοκαίρι και Β. Στερήσεις σε επίπεδο μέλους του νοικοκυριού (Οικονομική αδυναμία να έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο, Οικονομική αδυναμία για αντικατάσταση των φθαρμένων ρούχων με καινούργια, Οικονομική αδυναμία να έχει δύο ζευγάρια υποδήματα, Οικονομική αδυναμία να ξοδεύει χρήματα, σχεδόν κάθε εβδομάδα, για τον εαυτό του, Οικονομική αδυναμία για συνάντηση με φίλους/συγγενείς για έναν καφέ/ποτό/γεύμα στο σπίτι τουλάχιστον μια φορά το μήνα, Οικονομική αδυναμία για συμμετοχή τακτικά σε δραστηριότητες αναψυχής με πληρωμή αντιτίμου και, Οικονομική αδυναμία για αντικατάσταση επίπλων όταν αυτά φθείρονται ή καταστρέφονται).

Γράφημα 40 - Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ανά Περιφέρεια: 2022 (Πηγή: [ΕΛΣΤΑΤ](#))

Τέλος, σημειώνεται πως στο Παράρτημα II πραγματοποιείται συγκριτική ανάλυση των βασικών δεικτών εισοδήματος, απασχόλησης και κοινωνικής συνοχής της ΠΝΑ με τις υπόλοιπες νησιωτικές Περιφέρειες της ΕΕ, βάσει των πλέον πρόσφατων δεδομένων της EUROSTAT.

Ακραία Φτώχεια

Για την εκτίμηση του αριθμού των ατόμων που πλήττονται από την ακραία φτώχεια και τη διασπορά τους σε επίπεδο Δήμων σχετικά ασφαλή πηγή δεδομένων αποτελούν τα στατιστικά στοιχεία των ωφελούμενων του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ). Στον παρακάτω Πίνακα παρουσιάζεται το σύνολο των ωφελούμενων του ΕΕΕ ανά Δήμο της Περιφέρειας από το 2017 έως και το 2023.

Ο συνολικός αριθμός των δικαιούχων του έτους 2023 είναι 4.184 άτομα, χαμηλότερος του ελάχιστου αριθμού των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο σοβαρής υλικής στέρησης, όπως προκύπτει από την έρευνα EU-SILC του 2020. Ωστόσο, είναι σημαντική η δημοσίευση επικαιροποιημένων στοιχείων για τη μελέτη της εν λόγω συσχέτισης. Όπως είχε αναλυθεί σε προηγούμενη μελέτη του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης, ένας βασικός λόγος είναι η μεγάλη διαφορά που καταγράφεται ανάμεσα στο κατώφλι εισοδήματος για εισαγωγή στο ΕΕΕ με το κατώφλι εισοδήματος κινδύνου φτώχειας που καταγράφει η EU-SILC. Έτσι πολλά άτομα και νοικοκυριά με εισόδημα στα όρια εκείνου του κινδύνου φτώχειας δε δικαιούνται το ΕΕΕ. Επιπλέον παράγοντες, όπως η ελλιπής ενημέρωση, η αδυναμία πρόσβασης σε αρμόδια υπηρεσία υποδοχής αιτήσεων ή/και η αδυναμία πρόσβασης σε υπηρεσίες διαδικτύου, σε συνδυασμό με την πολυνησιωτικότητα της ΠΝΑ και την ύπαρξη πληθώρας πολύ μικρών νησιών ή/και την ύπαρξη άτυπης εργασίας πιθανόν να λειτουργούν αποτρεπτικά για την υποβολή αίτησης σε άτομα και νοικοκυριά που θα μπορούσαν να είναι δικαιούχοι.

Δήμοι / Έτος	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ΑΓΑΘΟΝΗΣΙΟΥ	0	4	5	4	3	4	0
ΑΜΟΡΓΟΥ	61	100	104	88	87	60	50

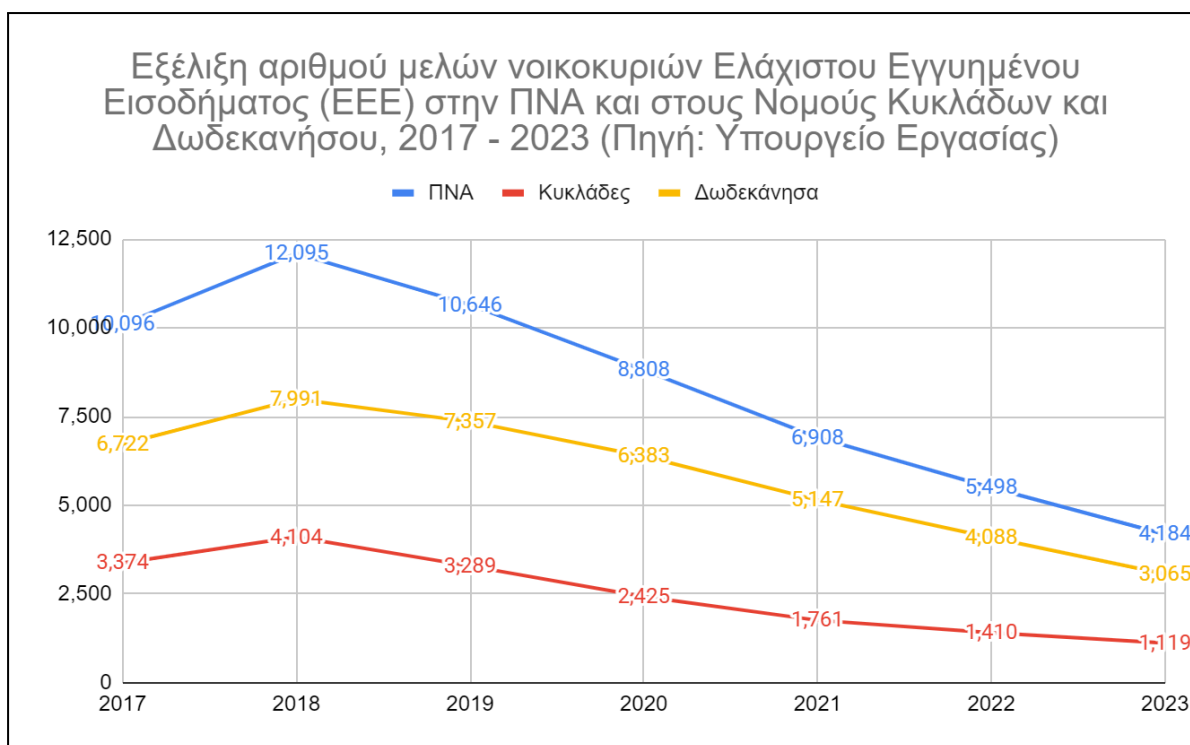
Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

ΑΝΔΡΟΥ	388	580	571	518	381	286	235
ΑΝΤΙΠΑΡΟΥ	22	21	20	8	5	7	5
ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ	108	135	132	115	68	26	19
ΘΗΡΑΣ	150	210	129	65	59	36	24
ΙΗΤΩΝ	39	76	69	34	24	27	24
ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ	2,766	3,391	3,452	3,348	2,810	2,330	1,654
ΚΑΡΠΑΘΟΥ	102	104	120	138	115	77	50
ΚΑΣΟΥ	30	92	85	83	52	50	43
ΚΕΑΣ	99	117	88	62	66	39	28
ΚΥΘΝΟΥ	43	51	33	25	12	13	6
ΚΩ	483	558	434	324	251	247	186
ΛΕΙΨΩΝ	139	151	134	116	84	73	62
ΛΕΡΟΥ	975	1005	752	475	296	244	161
ΜΕΓΙΣΤΗΣ	0	0	0	0	0	1	0
ΜΗΛΟΥ ΚΑΙ ΚΙΜΩΛΟΥ	83	87	53	37	23	26	20
ΜΥΚΟΝΟΥ	35	47	42	26	10	11	14
ΝΑΞΟΥ και ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	665	736	569	422	309	277	231
ΝΙΣΥΡΟΥ	17	28	31	32	14	11	11
ΠΑΡΟΥ	362	390	266	183	109	80	45
ΠΑΤΜΟΥ	121	211	187	144	108	75	64
ΡΟΔΟΥ	1,902	2,213	1,943	1,540	1,315	927	802
ΣΕΡΙΦΟΥ	70	82	48	26	19	15	11
ΣΙΦΝΟΥ	36	51	32	22	27	10	12
ΣΥΜΗΣ	55	59	46	37	15	13	11

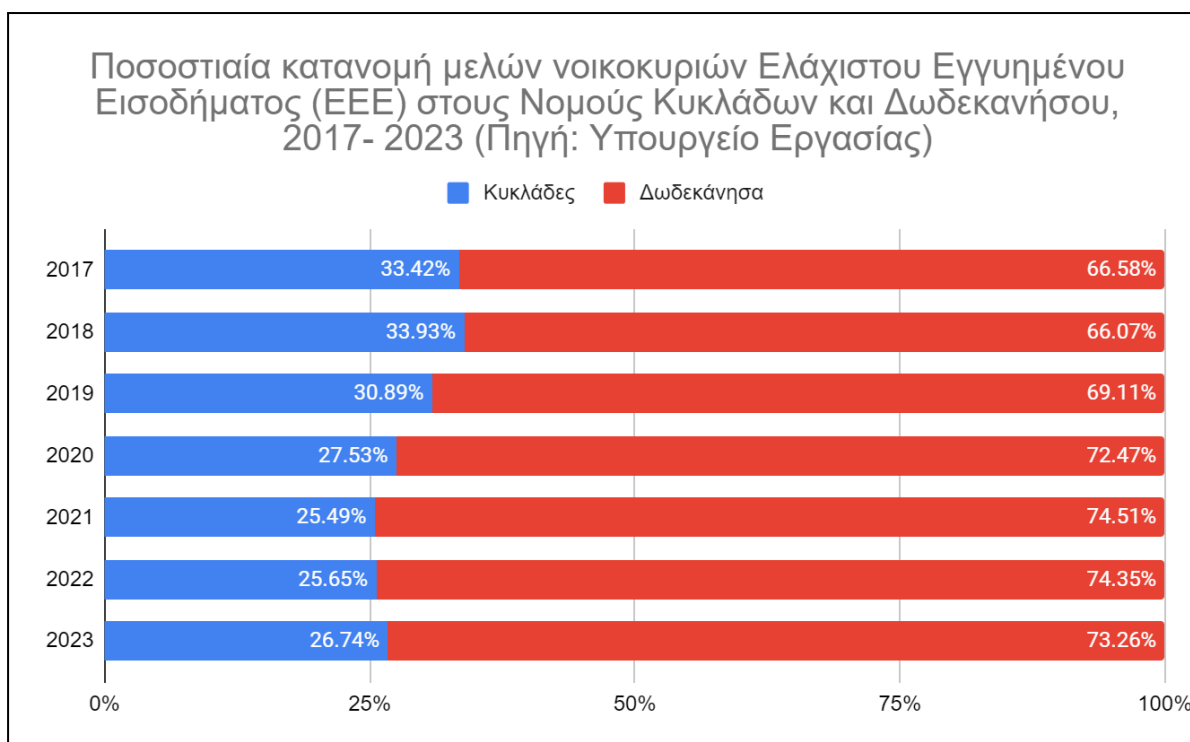
ΣΥΡΟΥ-ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	1,093	1,235	988	720	475	406	322
ΤΗΛΟΥ, ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΧΑΛΚΗΣ	24	40	36	27	16	10	2
ΤΗΝΟΥ	218	307	264	182	152	115	89
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ, ΣΙΚΙΝΟΥ, ΑΝΑΦΗΣ	10	14	13	7	3	2	3
ΣΥΝΟΛΟ	10,096	12,095	10,646	8,808	6,908	5,498	4,184

Πίνακας 4 - Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) στην ΠΝΑ, 2017- 2022
(Πηγή: Υπουργείο Εργασίας)

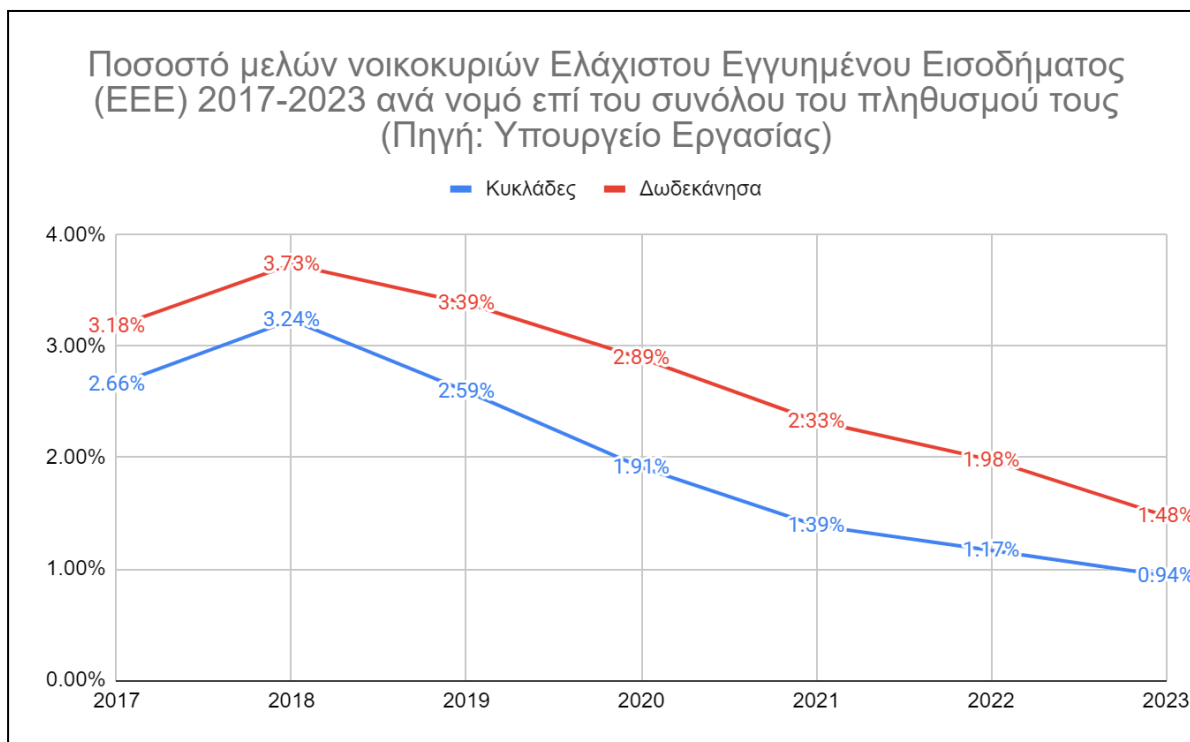
Ο αριθμός των δικαιούχων μειώνεται σταθερά κατά την τελευταία τετραετία, τόσο στο σύνολο όσο και σε κάθε Νομό της ΠΝΑ. Η μείωση αυτή είναι ταχύτερη στις Κυκλάδες. Η ποσοστιαία κατανομή των δικαιούχων σε επίπεδο Νομού δείχνει πως η αναλογία των δικαιούχων διευρύνεται διαχρονικά υπέρ του Νομού Δωδεκανήσου, στον οποίο, κατά τα φαινόμενα, ο πληθυσμός διατηρεί την εξάρτησή του από το επίδομα σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις Κυκλάδες. Η τάση αυτή φαίνεται να αντιστρέφεται σε μικρό βαθμό για το έτος 2022. Η εξέλιξη του αριθμού των δικαιούχων εμφανίζεται στο Γράφημα 41.

Γράφημα 41 - Εξέλιξη αριθμού μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) στην ΠΝΑ και στους Νομούς Κυκλάδων και Δωδεκανήσου, 2017 - 2023 (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας)

Γράφημα 42 - Ποσοστιαία κατανομή μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) στους Νομούς Κυκλάδων και Δωδεκανήσου, 2017- 2023 (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας)

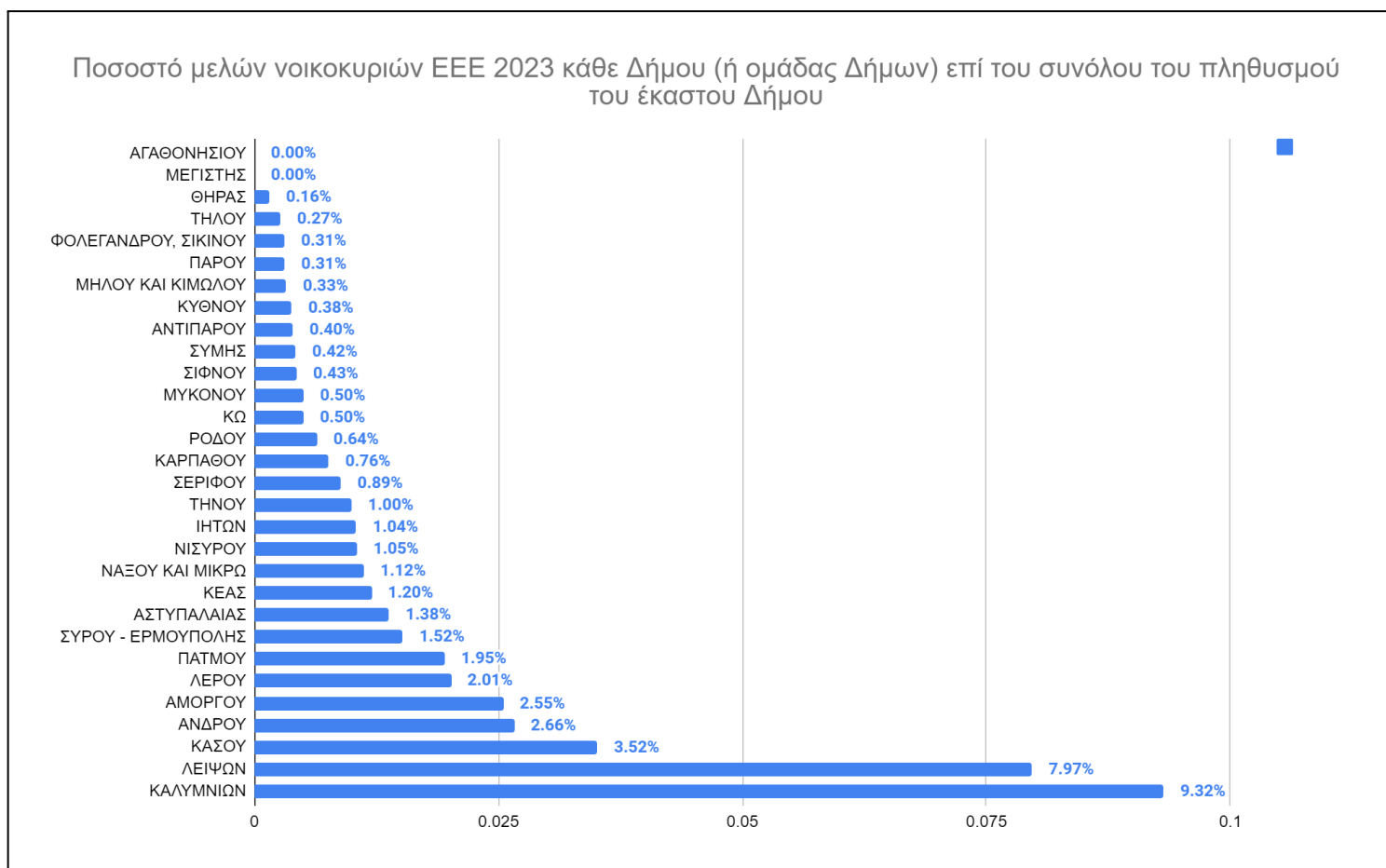

Γράφημα 43 - Ποσοστό μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) 2017-2023 ανά νομό επί του συνόλου του πληθυσμού τους (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας)

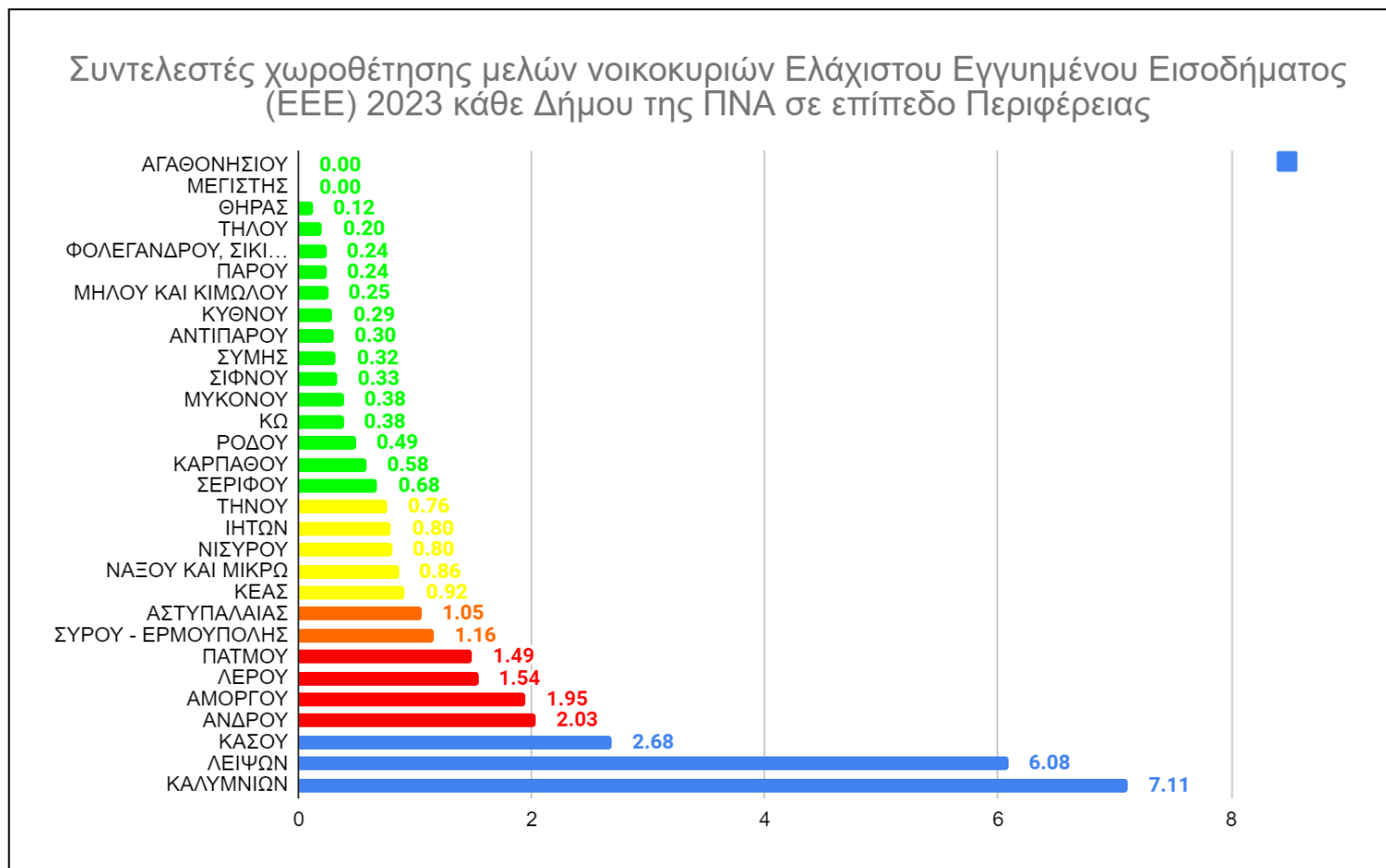
Ως ποσοστό δικαιούχων ΕΕΕ ως προς τον συνολικό πληθυσμό έκαστου Δήμου της ΠΝΑ το μεγαλύτερο, της τάξης του 9,32% (παρότι αισθητά μειωμένο σε σχέση με τα στοιχεία του 2022) εμφανίζεται στην Κάλυμνο. Ακολουθούν οι Λειψοί με 7,97% του πληθυσμού να είναι δικαιούχοι του ΕΕΕ [Γράφημα 43]. Επίσης, αναφορικά με τον μέσο περιφερειακό δείκτη, τα νησιά που ξεπερνούν τον περιφερειακό μέσο σε ποσοστιαία κατανομή (αριθμός ωφελούμενων ΕΕΕ νησιού/προς το σύνολο των ωφελούμενων της Περιφέρειας), είναι η Αστυπάλαια, η Λέρος, η Αμοργός, η Άνδρος, η Κάσος, οι Λειψοί και η Κάλυμνος (για το 2022 ήταν η Κάλυμνος, οι Λειψοί, η Κάσος, η Άνδρος, η Αμοργός, η Λέρος, η Πάτμος, το Αγαθονήσι, η Σύρος και η Αστυπάλαια). Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε μία σταθερή τάση επιμονής υψηλότερης συγκέντρωσης δικαιούχων ΕΕΕ στα ίδια νησιά. Παράλληλα, όμως, παρατηρούμε την αύξηση των νησιών που βρίσκονται χαμηλότερα του μέσου όρου, στοιχείο το οποίο πιθανώς συνδέεται με την εντονότερη αύξηση του πληθυσμού, τόσο στο σύνολο της Περιφέρειας όσο και στα μεγαλύτερα σε πληθυσμό και έκταση νησιά.

Το ποσοστό των μελών των νοικοκυριών ΕΕΕ του 2023 ως προς το σύνολο του πληθυσμού της Περιφέρειας (απογραφής 2021) ανέρχεται σε 1,31 [Γράφημα 44]. Είναι σημαντικό πως, αν υπολογιστεί με βάση τα στοιχεία απογραφής του 2011 ανέρχεται σε ποσοστό 1,35% σε σύγκριση με το 1,78% για το έτος 2022. Η διαχρονική εξέλιξη των αντίστοιχων ποσοστών για τους δύο νομούς της ΠΝΑ εμφανίζεται στο Γράφημα 42 αναθεωρημένο με βάση τα στοιχεία απογραφής μόνιμου πληθυσμού για το έτος 2023 (βάσει Eurostat). Παρατηρούμε πως η αναλογία στα Δωδεκάνησα είναι υψηλότερη, η διαφορά με τις Κυκλάδες παρέμεινε σταθερά διευρυμένη την τριετία 2019-2021, ενώ από το 2022 παρατηρείται σύγκλιση των αντίστοιχων ποσοστών.

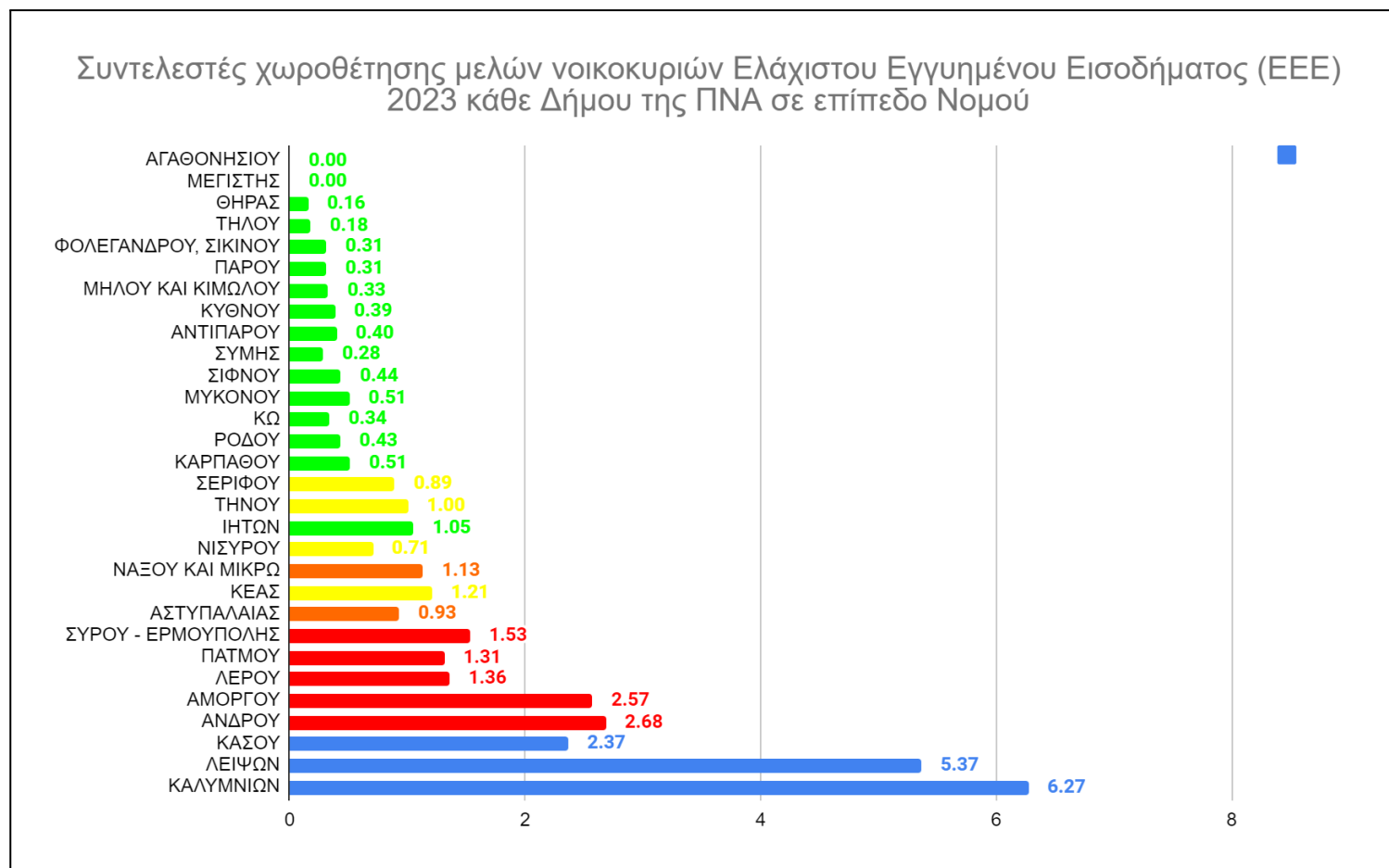
Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Γράφημα 44 - Ποσοστό μελών νοικοκυριών ΕΕΕ 2023 κάθε Δήμου (ή ομάδας Δήμων) επί του συνόλου του πληθυσμού του έκαστου Δήμου

Γράφημα 45 - Συντελεστές χωροθέτησης μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) 2023 κάθε Δήμου της ΠΝΑ σε επίπεδο Περιφέρειας

Γράφημα 46 - Συντελεστές χωροθέτησης μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) 2023 κάθε Δήμου της ΠΝΑ σε επίπεδο Νομού

Εφαρμόζοντας συντελεστές χωροθέτησης¹¹ σε επίπεδο νομού με χρωματική ένδειξη προτεραιότητας κινδύνου για συγκέντρωση πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, μπορούμε να εκτιμήσουμε το επίπεδο συγκέντρωσης ακραίας φτώχειας σε επίπεδο Δήμου της ΠΝΑ αλλά και Νομού. Τα αποτελέσματα εμφανίζονται στα Γραφήματα 45 και 46 για το έτος 2023. Οι Δήμοι που εμφανίζουν πολύ υψηλές συγκεντρώσεις πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού είναι κατά προτεραιότητα οι Δήμοι Καλύμνου, Λειψών, Κάσου, Άνδρου και Αμοργού και είναι οι ίδιοι Δήμοι σε σχέση με αντίστοιχες αναλύσεις για τα 2 προηγούμενα έτη.

Ευπαθείς Ομάδες

Στον παρακάτω πίνακα [Πίνακας 5Α] καταγράφονται ποσοτικά στοιχεία των δικαιούχων με βάση τον επιμερισμό τους σε κατηγορίες ευπαθών ομάδων του πληθυσμού. Παρατηρούμε πως το τελευταίο έτος παρουσιάζει αυξητική τάση το μερίδιο των μελών νοικοκυριών δικαιούχων ΕΕΕ και εγγεγραμμένων στη Δ.ΥΠ.Α. Αυξητική τάση παρουσιάζει το ποσοστό των μελών νοικοκυριών δικαιούχων ΕΕΕ που είναι ηλικιωμένοι/ ανάκατοι προς εργασία. Σημαντική αύξηση παρουσιάζει και το ποσοστό μελών νοικοκυριών ΕΕΕ και μονογονεϊκών οικογενειών. Συνυπολογίζοντας και τη συνολική μείωση των δικαιούχων ΕΕΕ για το 2023 αναδεικνύεται και εδώ η σύνδεση αδυναμίας ένταξης στην εργασία και ευαλωτότητας/ κοινωνικού αποκλεισμού. Για τα έτη 2022-2023, δεν είναι διαθέσιμα τα στοιχεία σχετικά με τα μέλη

¹¹ Ο Συντελεστής Χωροθέτησης (Location Quotient), μας δίνει την δυνατότητα να επικεντρωθούμε σε υποπεριοχές όπου πληθυσμός με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά συγκεντρώνεται σε αναλογικά μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με την υπό μελέτη ευρύτερη περιοχή. Υπολογίζεται με τον τύπο $LQ = \frac{Air(υποπεριοχή)}{Ain(σύνολο)}$. Για τον χαρακτηρισμό της συγκέντρωσης των πληθυσμών ακολουθήσαμε την ακόλουθη κλίμακα.

LQ μικρότερο του 0,8: χαμηλή συγκέντρωση
 LQ ανάμεσα στο 0,8 - 1,2: μέση συγκέντρωση
 LQ ανάμεσα στο 1,2 - 2: υψηλή συγκέντρωση
 LQ άνω του 2: πολύ υψηλή συγκέντρωση

Εφαρμόσαμε τις μετρήσεις LQ σε επίπεδο Περιφέρειας και σε επίπεδο Νομού. Ο συντελεστής χωροθέτησης για τις Κυκλάδες για το έτος 202 ανέρχεται στο 1.17 ενώ για τα Δωδεκάνησα 1,98 αναδεικνύοντας υψηλότερη συγκέντρωση στον Νομό Δωδεκανήσου και επιβεβαιώνοντας τα παραπάνω σχήματα ποσοστιαίας αναλογίας.

Οι χρωματικές ενδείξεις αντιστοιχούν στα επίπεδα συγκέντρωσης ως εξής: Πράσινο: χαμηλή συγκέντρωση Ανοιχτό Πορτοκαλί: μέση συγκέντρωση Σκούρο Πορτοκαλί: υψηλή συγκέντρωση Κόκκινο: πολύ υψηλή συγκέντρωση.

νοικοκυριών δικαιούχων ΕΕΕ που λαμβάνουν ΤΕΒΑ ώστε να προσδιοριστεί το κατά πόσο συνεχίζεται η αυξητική τάση που παρατηρείται από το έτος 2017. Οι δύο ομάδες δεν ταυτίζονται.

Έτος	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) που λαμβάνουν ΤΕΒΑ	1.34%	56.16%	84.15%	89.63%	90.20%	N/A	N/A
Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) μονογονεϊκών οικογενειών	9.57%	10.61%	12.91%	12.47%	10.55%	3.84%	8.25%
Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) εγγεγραμμένα στη Δ.ΥΠ.Α. (πρώην ΟΑΕΔ)	21.40%	29.69%	9.07%	45.16%	43.98%	45.93%	50.62%
Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) που είναι αλλοδαποί	15.37%	13.95%	9.07%	11.19%	9.68%	8.64%	8.53%
Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) ηλικιωμένα/ ανάικα προς εργασία	1.52%	1.84%	2.31%	2.34%	2.63%	3.31%	4.21%
Μέλη νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) που είναι απροστάτευτα τέκνα	0.78%	0.10%	0.02%	0.12%	0.03%	0.04%	0.05%

Πίνακας 5Α - Ποσοστό ομάδων κοινωνικών χαρακτηριστικών μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) στην ΠΝΑ επί του συνόλου των δικαιούχων, 2023 (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας)

Σε ό,τι αφορά την κατανομή των εν λόγω κοινωνικών χαρακτηριστικών μελών νοικοκυριών ΕΕΕ ανά νησί, αναδεικνύονται ισχυρές συγκεντρώσεις συγκεκριμένων χαρακτηριστικών (Πίνακας 5Β). Σε ό,τι αφορά τη συγκέντρωση των αλλοδαπών παρατηρείται ισχυρή συγκέντρωση στο σύμπλεγμα Τήλος, Μεγίστη, Χάλκη (60%), στην Άνδρο (48,3%) και στην Κύθνο (38,5%). Σχετικά με τη συγκέντρωση μονογονεϊκών οικογενειών, τα μεγαλύτερα ποσοστά καταγράφονται στη Σίφνο (10%), στη Μύκονο

(9,1%) και στην Κω (7,3%) χωρίς, ωστόσο, η εν λόγω συγκέντρωση να λαμβάνει ακραίες τιμές. Αναφορικά με τα μέλη οικογενειών δικαιούχων ΕΕΕ που είναι εγγεγραμμένοι στη Δ.ΥΠ.Α., παρατηρούμε πως στην πλειοψηφία των νησιών καταγράφονται υψηλά ποσοστά συγκέντρωσης με υψηλότερα εκείνα της Μεγίστης (100%), της Σεριφου (73,3%) και της Σύμης (69,2%). Ποσοστό απροστάτευτων τέκνων καταγράφεται στην Τήνο (0,9%) και στη Σύρο (0,2%).

Α/Α	Δήμος	Αλλοδαποί	Μονογονεϊκές Οικογένειες	Εγγεγραμμένοι στη Δ.ΥΠ.Α. (πρώην ΟΑΕΔ)	Ηλικιωμένοι/Ανίκανοι για Εργασία	Απροστάτευτα Τέκνα
1	ΑΓΑΘΟΝΗΣΙΟΥ	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
2	ΑΜΟΡΓΟΥ	14.0%	10.0%	48.0%	0.0%	0.0%
3	ΑΝΔΡΟΥ	43.0%	5.5%	42.6%	4.3%	0.0%
4	ΑΝΤΙΠΑΡΟΥ	0.0%	0.0%	40.0%	20.0%	0.0%
5	ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ	21.1%	26.3%	36.8%	0.0%	0.0%
6	ΘΗΡΑΣ	0.0%	0.0%	66.7%	4.2%	0.0%
7	ΙΗΤΩΝ	12.5%	12.5%	54.2%	4.2%	0.0%
8	ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ	1.4%	7.7%	42.0%	2.1%	0.0%
9	ΚΑΡΠΑΘΟΥ	8.0%	12.0%	58.0%	0.0%	0.0%
10	ΚΑΣΟΥ	16.3%	0.0%	32.6%	2.3%	0.0%
11	ΚΕΑΣ	25.0%	0.0%	60.7%	7.1%	0.0%
12	ΚΥΘΝΟΥ	16.7%	0.0%	50.0%	16.7%	0.0%
13	ΚΩ	11.8%	9.7%	54.3%	16.1%	0.0%
14	ΛΕΙΨΩΝ	4.8%	12.9%	35.5%	1.6%	0.0%
15	ΛΕΡΟΥ	5.0%	14.9%	55.3%	1.9%	0.0%
16	ΜΕΓΙΣΤΗΣ	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
17	ΜΗΛΟΥ & ΚΙΜΩΛΟΥ	10.0%	0.0%	55.0%	15.0%	0.0%
18	ΜΥΚΟΝΟΥ	7.1%	28.6%	64.3%	14.3%	0.0%
19	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	11.7%	7.4%	43.7%	2.2%	0.4%
20	ΝΙΣΥΡΟΥ	9.1%	0.0%	54.5%	0.0%	0.0%
21	ΠΑΡΟΥ	4.4%	6.7%	73.3%	6.7%	0.0%
22	ΠΑΤΜΟΥ	1.6%	23.4%	59.4%	1.6%	0.0%
23	ΡΟΔΟΥ	11.0%	6.9%	64.6%	6.6%	0.0%
24	ΣΕΡΙΦΟΥ	0.0%	0.0%	72.7%	0.0%	0.0%
25	ΣΙΦΝΟΥ	16.7%	16.7%	25.0%	16.7%	0.0%
26	ΣΥΜΗΣ	0.0%	0.0%	63.6%	0.0%	0.0%

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

27	ΣΥΡΟΥ-ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	7.5%	9.3%	61.2%	4.3%	0.0%
28	ΤΗΛΟΥ, ΜΕΓΙΣΤΗΣ & ΧΑΛΚΗΣ	0.0%	0.0%	100.0%	0.0%	0.0%
29	ΤΗΝΟΥ	21.3%	11.2%	56.2%	7.9%	1.1%
30	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ, ΣΙΚΙΝΟΥ, ΑΝΑΦΗΣ	0.0%	0.0%	100.0%	0.0%	0.0%
	ΣΥΝΟΛΟ	8.53%	8.2%	50.6%	4.21%	0.05%

Πίνακας 5B - Ποσοστό ομάδων κοινωνικών χαρακτηριστικών μελών νοικοκυριών Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ) στην ΠΝΑ επί του συνόλου των δικαιούχων ανά νησί, 2023 (Πηγή: Υπουργείο Εργασίας)

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία δράσης των Κέντρων Κοινότητας της ΕΥΔ ΕΠ Νότιο Αιγαίο και τη Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης & Κοινωνικής Συνοχής (Υπουργείο Εργασίας) έως και τον Δεκέμβριο 2023, καταγράφεται η εγγραφή σε αυτά συνολικά 29.576 ωφελούμενων, αριθμός σημαντικά μεγαλύτερος των δικαιούχων του ΕΕΕ. Οι εγγραφές ωφελούμενων εμφανίζονται αυξημένες κατά 1.394 άτομα σε σχέση με το 2022, μια ποσοστιαία μεταβολή 4,94%.

Στους παρακάτω συγκριτικούς Πίνακες [6 και 7] παρατηρούμε πως ο μεγαλύτερος αριθμός ωφελούμενων συγκεντρώνεται στην Κάλυμνο με 5.755 ωφελούμενους. Ο αριθμός αυτός είναι αυξημένος σε σχέση με τα προηγούμενα έτη και το ΚΚ Καλύμνου διαχρονικά εμφανίζει την υψηλότερη τιμή ωφελούμενων.

Κέντρο Κοινότητας	Σύνολο εγγεγραμ. ωφελ. έως και Δεκέμβρι ο 2023	Μερίδιο επί συνόλου ωφελ. 2023	Σύνολο εγγεγραμ. ωφελ. έως και Δεκέμβρι ο 2022	Μερίδιο επί συνόλου ωφελ. 2022	Σύνολο εγγεγραμ. ωφελ. έως και Δεκέμβρι ο 2021	Μερίδιο επί συνόλου ωφελ. 2021	Σύνολο εγγεγραμ. ωφελ. έως και Δεκέμβρι ο 2020	Μερίδιο επί συνόλου ωφελ. 2020
ΚΚ Δήμου Άνδρου	778	2.63%	715	2.54%	616	2.49%	542	2.55%
ΚΚ Δήμου Θήρας	1,819	6.15%	1,660	5.89%	1,286	5.20%	963	4.53%
ΚΚ Δήμου Καλυμνίων	5,755	19.46%	5,612	19.91%	5,311	21.49%	5,039	23.72%
ΚΚ Δήμου Καρπάθου	495	1.67%	481	1.71%	425	1.72%	352	1.66%
ΚΚ Δήμου	793	2.68%	740	2.63%	658	2.66%	565	2.66%

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Κέας								
ΚΚ Δήμου Κω (Παράρτημα Ρομά)	3,218	10.88%	3,063	10.87%	2,650	10.72%	2,239	10.54%
ΚΚ Δήμου Λέρου	3,020	10.21%	2,931	10.40%	2,704	10.94%	2,557	12.04%
ΚΚ Δήμου Μήλου	591	2.00%	547	1.94%	475	1.92%	424	2.00%
ΚΚ Δήμου Νάξου	3,270	11.06%	3,133	11.12%	2,820	11.41%	2,344	11.03%
ΚΚ Δήμου Πάρου	1,760	5.95%	1,706	6.05%	1,590	6.43%	1,364	6.42%
ΚΚ Δήμου Ρόδου (Παράρτημα Ρομά)	5,671	19.17%	5,221	18.53%	4,136	16.74%	3,131	14.74%
ΚΚ Δήμου Σύρου- Ερμούπολης	1,243	4.20%	1,243	4.41%	1,103	4.46%	988	4.65%
ΚΚ Δήμου Τήνου	1,163	3.93%	1,130	4.01%	937	3.79%	737	3.47%
ΣΥΝΟΛΟ	29,576	100.00%	28,182	100.00%	24,711	100.00%	21,245	100.00%

Πίνακας 6 - Ποσοστιαία κατανομή ωφελομένων ανά έτος στα Κέντρα Κοινότητας ΠΝΑ, 2020-2023
(Πηγή: ΕΥΔ ΕΠ Ν. Αιγαίου)

Κέντρο Κοινότητας	Νέοι ωφελοόμε νοι έως και Δεκέμβριο 2023	Μερίδιο επί συνόλου νέων ωφελοόμε νων 2023	Νέοι ωφελοόμε νοι έως και Δεκέμβριο 2022	Μερίδιο επί συνόλου νέων ωφελοόμε νων 2022	Νέοι ωφελοόμε νοι έως και Δεκέμβριο 2021	Μερίδιο επί συνόλου νέων ωφελοόμε νων 2021
ΚΚ Δήμου Άνδρου	63	4.52%	99	2.85%	74	2.14%
ΚΚ Δήμου Θήρας	159	11.41%	374	10.77%	323	9.32%
ΚΚ Δήμου Καλυμνίων	143	10.26%	301	8.67%	272	7.85%
ΚΚ Δήμου Καρπάθου	14	1.00%	56	1.61%	73	2.11%
ΚΚ Δήμου Κέας	53	3.80%	82	2.36%	93	2.68%
ΚΚ Δήμου Κω (Παράρτημα Ρομά)	155	11.12%	413	11.90%	411	11.86%
ΚΚ Δήμου Λέρου	89	6.38%	227	6.54%	147	4.24%

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

ΚΚ Δήμου Μήλου	44	3.16%	72	2.07%	51	1.47%
ΚΚ Δήμου Νάξου	137	9.83%	313	9.02%	476	13.73%
ΚΚ Δήμου Πάρου	54	3.87%	116	3.34%	226	6.52%
ΚΚ Δήμου Ρόδου (Παράρτημα Ρομά)	450	32.28%	1,085	31.26%	1,005	29.00%
ΚΚ Δήμου Σύρου- Ερμούπολης	0	0.00%	140	4.03%	115	3.32%
ΚΚ Δήμου Τήνου	33	2.37%	193	5.56%	200	5.77%
ΣΥΝΟΛΟ	1,394	100.00%	3,471	100.00%	3,466	100.00%

Πίνακας 7 - Νέοι ωφελούμενοι και ποσοστιαία κατανομή επί του συνόλου νέων ωφελούμενων για τα έτη 2021-2022 στα Κέντρα Κοινότητας της ΠΝΑ

Σε επίπεδο φύλου, οι γυναίκες υπερτερούν των ανδρών σε εγγραφές στα Κέντρα Κοινότητας με ποσοστό 52,9%. Παράλληλα, η πλειοψηφία των εγγεγραμμένων ωφελούμενων ανήκει σε δυναμικές ηλικίες και συγκεκριμένα στις ηλικίες 25-54 σε ποσοστό 60%. Επιπλέον, οι εγγεγραμμένοι ωφελούμενοι στην πλειοψηφία τους 45,2% είναι ελληνικής υπηκοότητας, ωστόσο, το 40,1% των εγγεγραμμένων δεν έχει δηλωμένα στοιχεία. Τέλος, σε ότι αφορά τις ειδικές κατηγορίες των ωφελούμενων το 7,36% είναι άτομα με αναπηρία, το 3,09% είναι μετανάστες, το 2,6% είναι μακροχρόνια άνεργοι, το 1,90% είναι μονογονεϊκές οικογένειες και το 1,2% είναι Ρομά. Τα ποσοστά αυτά αναδεικνύουν την ανάγκη στοχευμένης υποστήριξης ευπαθών ομάδων για την κοινωνική ένταξη.

2.6 Σύνοψη Ενότητας

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (ΠΝΑ) παρά την αυξητική της πορεία έως και το 2021 (με βάση την απογραφή της ΕΛΣΤΑΤ) φαίνεται να παρουσιάζει μικρή κάμψη τα έτη 2022 και 2023 σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Eurostat. Το γεγονός αυτό αναδεικνύεται ως εξαιρετικά σημαντικό για την αναπτυξιακή δυναμική της Περιφέρειας, ωστόσο, είναι σημαντικό να συνεκτιμηθεί με επιπλέον δείκτες συνθηκών διαβίωσης, εισοδήματος και κοινωνικής προστασίας.

Σημαντικός αριθμός των δεικτών που παρακολουθεί το Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης και η ερευνητική του ομάδα έχει διαθεσιμότητα στοιχείων έως και το 2021 ή το 2022 στις σχετικές πηγές δεδομένων (ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT κοκ.). Η ανάλυση των εν λόγω δεικτών παρότι αποτυπώνει την εικόνα διαβίωσης των κατοίκων της Περιφέρειας αναλυτικά, δεν είναι σε θέση να συνεκτιμήσει εξ ολοκλήρου τις προοπτικές ανάπτυξης και κοινωνικής ένταξης σε περιφερειακό επίπεδο στην μετά COVID-19 εποχή. Στην παρούσα υποενότητα συνοψίζονται τα στοιχεία που αναπτύχθηκαν στο σύνολο της ενότητας 3 τόσο ως κατεύθυνση για την επόμενη ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου όσο και για την στοιχειοθέτηση στοχευμένων προτάσεων πολιτικής.

Η αύξηση του πληθυσμού χρειάζεται να ερευνηθεί με άξονα την ανάλυση επιπλέον πληθυσμιακών δεικτών

Παρά το γεγονός πως ο δείκτης φυσικής μεταβολής του πληθυσμού παρουσιάζει πτώση μετά το 2021, η ΠΝΑ διατηρεί την ένατη θέση σε πληθυσμό μεταξύ των δεκατριών (13) Περιφερειών της Ελλάδας το 2021. Η πληθυσμιακή αναλογία ανδρών και γυναικών, η οποία διαχρονικά υπερετερούσε υπέρ των γυναικών αντιστρέφεται το έτος 2023, σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT. Σε επίπεδο πληθυσμού εξακολουθεί να καταγράφεται μία σταδιακή γήρανση του πληθυσμού, αν και αυτή - σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη - δε φαίνεται πλέον να αμβλύνεται από την καθαρή εισροή (εσωτερικής και εξωτερικής) μετανάστευσης στην Περιφέρεια.

Η οικονομία της Περιφέρειας φαίνεται να ανακάμπτει αλλά και να παγιώνονται τα δομικά χαρακτηριστικά της

Η ευαλωτότητα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου σε εξωγενείς κρίσεις, που παρατηρήθηκε στο επίπεδο της παραγωγής και του εισοδήματος, αποτυπώνεται και στην αγορά εργασίας, κυρίως λόγω της τομεακής εξειδίκευσης στον τουριστικό κλάδο και τους συναφείς τομείς υπηρεσιών. Η κάμψη του παραγόμενου προϊόντος

και συνεπακόλουθα του διαθέσιμου εισοδήματος στην εν λόγω Περιφέρεια που παρατηρήθηκε τα προηγούμενα χρόνια, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις δυσμενείς συνθήκες που επικράτησαν, ως αποτέλεσμα της υγειονομικής κρίσης και της συνακόλουθης έντονης πίεσης σε κλάδους-κλειδιά της τοπικής οικονομίας, ιδιαίτερα στον τουρισμό και την εστίαση. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα δεδομένα, παρατηρείται μία σχετική ανάκαμψη του διαθέσιμου εισοδήματος, η οποία δύναται να συνδεθεί με την αύξηση της τουριστικής κίνησης τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΠΝΑ. Την ίδια στιγμή, η τάση συρρίκνωσης της πρωτογενούς παραγωγής (γεωργία-αλιεία) φαίνεται να σταθεροποιείται, ενώ η τάση συρρίκνωσης της δευτερογενούς παραγωγής (μεταποίηση-κατασκευές) φαίνεται να ανακάμπτει κυρίως λόγω της μικρής ανάκαμψης στον κλάδο των κατασκευών.

Παρά ταύτα, η κάμψη του ΑΕΠ σε συνδυασμό και με άλλα κριτήρια είχε σαν συνέπεια στη νέα προγραμματική περίοδο η οικεία περιφέρεια να κατατάσσεται πλέον μεταξύ των μεταβατικών περιφερειών στην Ευρώπη.

Η πρόσβαση στην αγορά εργασίας, την εκπαίδευση και κατάρτιση αποτελούν κρίσιμους τομείς

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζει τάσεις σημαντικής μείωσης στο ποσοστό απασχόλησης για το διάστημα 2019-2021, σε αντίθεση με την Ελλάδα, αντιστρέφοντας σημαντικά την τάση υπεροχής της έναντι του εθνικού ποσοστού έως και το 2019. Η τάση αυτή αντιστρέφεται σημαντικά το έτος 2022. Περισσότερο ευάλωτοι διαχρονικά εμφανίζονται οι ανειδίκευτοι απόφοιτοι της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα τελευταία χρόνια (2015-2022), καταγράφεται μια ελαφρά ενίσχυση των ποσοστών των απασχολούμενων με υψηλές δεξιότητες, (επαγγελματίες, εκπαιδευτικοί, ιατροί, νομικοί κτλ.) και μια συμπίεση των ποσοστών των μέσω των δεξιοτήτων (ειδικευμένοι τεχνίτες, αλιείς, κτηνοτρόφοι, μελισσοκόμοι, υπάλληλοι γραφείου κτλ.) και πολύ περισσότερο των χαμηλών δεξιοτήτων (ανειδίκευτοι εργάτες, χειρωνακτές και μικροεπαγγελματίες).

Η τάση μετατροπής θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε ελαστικές μορφές εργασίας, ιδιαίτερα για τους νέους εργαζόμενους καθώς και τους ανειδίκευτους εργαζόμενους, σε συνδυασμό με την εποχικότητα της εργασίας για νέους και γυναίκες, αλλά και την αύξηση του έμφυλου χάσματος δημιουργεί δυσχερείς συνθήκες για το εισόδημα αυτών των πληθυσμιακών ομάδων. Επιπρόσθετα, με το έντονο φαινόμενο της εποχικότητας που χαρακτηρίζει την τουριστική δραστηριότητα και γενικά τον κλάδο των παρεμφερών υπηρεσιών, τόσο στην εξέλιξη του αριθμού

των ανέργων στην ΠΝΑ, όσο και στο ποσοστό ανεργίας του πληθυσμού για την περίοδο 2015-2021 παρατηρούνται έντονες διακυμάνσεις. Αυτές σχετίζονται έντονα με αντίστοιχες στο ποσοστό ανεργίας των γυναικών, των μακροχρόνια ανέργων και των νέων 15-24 ετών, το οποίο παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα, υπερδιπλάσιο μάλιστα του συνολικού ποσοστού ανεργίας. Σε υψηλό επίπεδο, με έντονες διακυμάνσεις ανά έτος, παραμένει και το ποσοστό των νέων 15-24 ετών εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου καταγράφει τόσο αδυναμίες όσο και ελλείψεις για το 2023 με βάση τους δείκτες ευημερίας.

Σε επίπεδο συνθηκών διαβίωσης και εισοδήματος, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου φαίνεται να πλεονεκτεί σε τομείς, όπως η κοινωνική υποστήριξη, η ασφάλεια και η υγεία, ενώ μειονεκτήματα καταγράφονται σε ζητήματα εργασίας, στέγασης, εισοδήματος και πρόσβασης σε υπηρεσίες. Η καταγραφόμενη μείωση δεικτών, όπως ο αριθμός των ωφελούμενων του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος ανά Περιφερειακή Ενότητα, συνδυαστικά με την αύξηση του πληθυσμού υποδηλώνουν την άνιση χωρική έκφραση των φαινομένων φτώχειας σε περιφερειακό επίπεδο. Η διαθεσιμότητα περισσότερων πρόσφατων στοιχείων θα ήταν ιδιαίτερης αξίας ώστε να αποτυπωθεί η περιπατέρω τάση των εν λόγω δεικτών σε σχέση και με την ανάκαμψη της απασχόλησης το 2022.

Η υποστήριξη βιώσιμων κοινωνικών δομών για την αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί αναγκαίο στοχευμένο μέτρο

Σε γενικές γραμμές, παρατηρείται μία σταθερή τάση επιμονής υψηλότερης συγκέντρωσης δικαιούχων ΕΕΕ σε συγκεκριμένα νησιά. Παράλληλα, φαίνεται να μειώνονται τα νησιά που βρίσκονται υψηλότερα του μέσου όρου, στοιχείο το οποίο πιθανώς συνδέεται με τα πληθυσμιακά δεδομένα, τόσο στο σύνολο της Περιφέρειας όσο και στα μεγαλύτερα σε πληθυσμό και έκταση νησιά. Με βάση τα ποσοτικά στοιχεία των δικαιούχων και τον επιμερισμό τους σε κατηγορίες ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, παρατηρούμε πως μεγάλο μέρος των ευάλωτων νοικοκυριών είναι μονογονεϊκές οικογένειες και άνεργοι.

Συνολικά, ο αριθμός δικαιούχων ΕΕΕ βαίνει μειούμενος, ωστόσο, υπάρχουν παράγοντες που πιθανόν να λειτουργούν αποτρεπτικά για την υποβολή αίτησης προκειμένου άτομα και νοικοκυριά να είναι δικαιούχοι του ΕΕΕ, όπως η αδυναμία

πρόσβασης σε αρμόδια κοινωνική υπηρεσία ή σε υπηρεσίες διαδικτύου, η ύπαρξη της άτυπης εργασίας, η έλλειψη ενημέρωσης, όπως επίσης, η πολυνησιωτικότητα καθώς και ο κατακερματισμός της εν λόγω Περιφέρειας σε πολλά μικρά νησιά. Τα στοιχεία αυτά επηρεάζουν και την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας σε σύγκριση και με τις άλλες περιφέρειες της Ελλάδας.

Οι περιφερειακοί δείκτες φτώχειας και κοινωνικής υστέρησης παρουσιάζουν τάση άμβλυσης των φαινομένων φτώχειας. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, φαίνεται πως αντιστρέφεται η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην περίπτωση της ΠΝΑ. Το εν λόγω εύρημα, το οποίο πιθανώς συνδέεται και με τις επιπτώσεις της πανδημίας αλλά και με την αδυναμία εύρεσης εργασίας, αναδεικνύει την ανάγκη υποστήριξης βιώσιμων κοινωνικών δομών για την αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Η διάθεση περισσότερων επικαιροποιημένων στοιχείων σχετικά με τα ποσοστά σοβαρής υλικής υστέρησης είναι σημαντική ώστε να διαπιστωθεί η συγκέντρωση ακραίας φτώχειας σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού.

Συμπερασματικά

Δεδομένης της ευαλωτότητας της οικονομίας της ΠΝΑ σε εξωγενείς κρίσεις και λαμβανομένης υπόψη της έλλειψης εξωστρέφειας καθώς και του χαμηλού επιπέδου καινοτομίας που τη χαρακτηρίζει, εν όψει μάλιστα και της πρόσφατης ενεργειακής και πληθωριστικής κρίσης, η περιφερειακή οικονομία χρειάζεται να επενδύει όχι μόνο στον τομέα του τουρισμού, αλλά στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των κλάδων και κυρίως εκείνων που θα υποστηρίξουν την ανθεκτικότητά της διαχρονικά.

3. Προσβάσιμος τουρισμός

Αφορμή για την παρούσα ενότητα στάθηκε μια επιτυχημένη [ημερίδα](#) του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου με θέμα την προσβασιμότητα και τη βιωσιμότητα στον τουρισμό, η οποία πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά την Πέμπτη 15 Φεβρουαρίου 2024. Η προσβασιμότητα είναι ένα επίκαιρο θέμα σε μια κατεξοχήν τουριστική περιφέρεια, όπως το Νότιο Αιγαίο, που απασχολεί τις τοπικές κοινωνίες για την εφαρμογή απαραίτητων μέτρων. Αντίστοιχα, τα τελευταία χρόνια διευρύνεται η συζήτηση γύρω από τα μοντέλα βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης για τον μεσομακροπρόθεσμο και στρατηγικό σχεδιασμό σε αυτόν τον τομέα.

Με βάση τα κύρια ευρήματα από την παρακολούθηση των βασικών κοινωνικοοικονομικών δεικτών για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, η παρούσα ενότητα επιχειρεί να εμβαθύνει στο ζήτημα του προσβάσιμου τουρισμού με συγκριτικά δεδομένα από όλους τους Δήμους στο Νότιο Αιγαίο. Καθώς η ΠΝΑ φαίνεται να βασίζεται ολοένα και περισσότερο στον τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα στον τουρισμό είναι συχνά εξαιρετικά ευαίσθητη στις αλλαγές του τουριστικού κλίματος και στις εξελίξεις του τομέα, και έχει μεγαλύτερες ανάγκες σε προσαρμογές προκειμένου να διατηρήσει την οικονομική τους βιωσιμότητα. Μέσα από μία πρώτη επισκόπηση βασικών δεικτών, στοιχείων και καλών πρακτικών στο πεδίο αυτό επιχειρείται η συζήτηση της συμβολής του προσβάσιμου τουρισμού για την αειφόρο ανάπτυξη και την ευημερία της ΠΝΑ, καθώς και για τη διασφάλιση της ικανοποίησης και της ασφάλειας των επισκεπτών της.

3.1. Προσβάσιμος τουρισμός - ορισμός

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι ορισμοί για τον προσβάσιμο τουρισμό φαίνεται να ποικίλουν. Ωστόσο, παρά την πληθώρα των εννοιολογικών προσεγγίσεων για τον προσβάσιμο τουρισμό, η οποία πηγάζει από την ετερογένεια μεθοδολογικών κατευθύνσεων στο ζήτημα, οι διατυπωμένοι ορισμοί προέρχονται από κοινές εννοιολογικές και φραστικές παραδοχές. Κατ' επέκταση, αποτυπώνουν την καθολική αντιμετώπιση και τη χρήση των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών για όλους τους ανθρώπους. Στην παρούσα υποενότητα επιχειρείται η ανάδειξη των κύριων εννοιολογικών κατευθύνσεων του προσβάσιμου τουρισμού με την υπάρχουσα βιβλιογραφία καθώς και η συσχέτισή τους με το κύριο σε ισχύ κανονιστικό πλαίσιο σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τους Darcy & Dickson (2009), ο προσβάσιμος τουρισμός αναφέρεται στις προγραμματισμένες διαδικασίες συνεργασίας μεταξύ ενδιαφερόμενων φορέων με στόχο τη δημιουργία ενός τουριστικού περιβάλλοντος που θα επιτρέπει σε άτομα με αναπηρίες να δρουν αυτόνομα και ισότιμα μέσω της παροχής τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών για όλους. Αυτή η προσέγγιση αναφέρεται σε κάθε άτομο, ανεξαρτήτως ηλικίας ή είδους αναπηρίας που αντιμετωπίζει, είτε πρόκειται για μόνιμη είτε προσωρινή αναπηρία, ηλικιωμένους κ.ο.κ. (Buhalis & Darcy, 2011).

Σε αυτό το πλαίσιο, η Συνθήκη των "Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες" (CRPD), η οποία εγκρίθηκε από την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ τον Δεκέμβριο του 2006¹², είναι ένα σημαντικό έγγραφο που τονίζει την προσβασιμότητα για τα άτομα με αναπηρίες. Το άρθρο 9 της CRPD αναφέρεται ειδικά στην προσβασιμότητα, καλώντας τα κράτη μέλη να λάβουν κατάλληλα μέτρα για να διασφαλίσουν την ίση πρόσβαση στο φυσικό περιβάλλον, τις πληροφορίες, τις μεταφορές και άλλες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που είναι διαθέσιμες στο κοινό. Επίσης, τονίζει την ανάγκη κατάργησης εμποδίων και φραγμών, συμπεριλαμβανομένων των μεταφορών και των εγκαταστάσεων, για τη βελτίωση της προσβασιμότητας για όλους. Επιπλέον, το άρθρο 30 της CRPD υπογραμμίζει τη σημασία της συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή, την αναψυχή, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό, επισημαίνοντας την ανάγκη για τα άτομα με αναπηρίες να επωφελούνται από τις τουριστικές εμπειρίες.

Με βάση την εν λόγω συνθήκη αλλά και ευρύτερες διαβουλεύσεις από τα Ηνωμένα Έθνη, διατυπώνεται η ανάγκη για τη διασφάλιση ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως σωματικών ή κινητικών περιορισμών, αναπηριών ή ηλικίας, έχουν πρόσβαση σε τουριστικές εμπειρίες. Αυτό περιλαμβάνει την πρόσβαση σε τουριστικές τοποθεσίες, εγκαταστάσεις και υπηρεσίες, είτε είναι δημόσιας είτε ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Ο προσβάσιμος τουρισμός απαιτεί μια συνεργατική διαδικασία μεταξύ όλων των ενδιαφερομένων, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνήσεων, των διεθνών οργανισμών, των τουριστικών πρακτόρων και των τελικών χρηστών, καθώς και των ατόμων με αναπηρίες και των οργανώσεών τους.

Κατά την προσέγγιση που αναφέρθηκε ανωτέρω, ένα επιτυχημένο τουριστικό προϊόν απαιτεί αποτελεσματικές συνεργασίες και συνέργειες σε πολλούς τομείς, τόσο εθνικά όσο και διεθνώς. Αυτή η συνεργασία είναι κρίσιμη από την αρχική ιδέα μέχρι την υλοποίηση της επίσκεψης στον προορισμό, συμπεριλαμβανομένων πτυχών, όπως η

¹² Βλ.

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-Persons-with-disabilities.html> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

πρόσβαση σε πληροφορίες, η μετακίνηση σε μεγάλες αποστάσεις, ο τοπικός μεταφοράς, η διαμονή, τα ψώνια και η διατροφή. Κατά αυτή την προσέγγιση προσβάσιμος τουρισμός δεν αποτελεί απλά ένα δικαίωμα για τους ταξιδιώτες με αναπηρίες, αλλά ενσωματώνει την προσβασιμότητα στις κοινωνικές και οικονομικές αξίες της κοινωνίας. Επιπλέον, προάγει την κοινωνική ενσωμάτωση και την ισότητα, ενισχύοντας την αμοιβαία κατανόηση και την αλληλεγγύη σε όλες τις κοινότητες.

Σε ευρωπαϊκό πλαίσιο η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (CRPD) υιοθετήθηκε με έναρξη ισχύος της στην ΕΕ στις 21 Ιανουαρίου 2011, σύμφωνα με την απόφαση 2010/48/ΕΚ του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2009. Κατ' επέκταση το 2013, η ΕΕ έθεσε σε ισχύ πλαίσιο για την προώθηση, προστασία και παρακολούθηση της CRPD στα κράτη μέλη της.

Επιπροσθέτως, η σημασία του όρου "προσβάσιμος τουρισμός" είναι εμφανής και από την ίδια την αφοσίωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς αυτόν τον σκοπό. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προωθεί πολλές πρωτοβουλίες προκειμένου να επιτύχει έναν "τουρισμό για όλους", εστιάζοντας τόσο στην ενσωμάτωση ατόμων που ενδέχεται να αντιμετωπίζουν εμπόδια στον τουρισμό, όσο και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των κρατών μελών της Ένωσης. Ως υποστηρικτική αρμοδιότητα του ευρωπαϊκού σχεδίου, βάσει του άρθρου 6 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο προσβάσιμος τουρισμός λειτουργεί στα πλαίσια των εθνικών κρατών μελών υπό την υποστηρικτική και συντονιστική δράση της ΕΕ.

Σε επίπεδο ΕΕ, η έννοια του προσβάσιμου τουρισμού έχει ιδιαίτερη έμφαση στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου σε κάθε τοπική κοινότητα, καθώς και στη συνολική ευημερία της Ένωσης. Όπως αναδεικνύεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η κατανόηση και η ικανοποίηση των αναγκών των ατόμων, είτε έχουν αναπηρία είτε όχι, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της επισκεψιμότητας με θετικό αντίκτυπο στην οικονομία. Για το σκοπό αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει δεσμεύσεις για την ενίσχυση της προσβασιμότητας στον τουρισμό επί τη βάση, επίσης, διατάξεων του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Αναπηρία και του πλαισίου οργάνωσης των διαρθρωτικών και περιφερειακών ταμείων ανάπτυξης (ΕΣΑΜΕΑ, 2023).

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η τουριστική προσβασιμότητα ή διαφορετικά ο τουρισμός ενσωμάτωσης πρέπει να είναι προϊόν συνεργασίας επισκεπτών, επιχειρήσεων καθώς και των φορέων χάραξης πολιτικής. Βάσει της προαναφερθείσας έννοιας, ένα σύνολο προϊόντων, υπηρεσιών και μεθόδων παρέχεται για την ικανοποίηση των επισκεπτών ανεξαρτήτως ηλικίας ή ικανοτήτων και την εξασφάλιση της προσβασιμότητας τους. Σε

αυτό, καίριο ρόλο διαδραματίζουν οι επιχειρήσεις της τουριστικής βιομηχανίας, οι οποίες ικανοποιώντας τις απαιτήσεις προσβασιμότητας καθίστανται περισσότερο ανταγωνιστικές στην αγορά, ενώ και οι ίδιοι οι φορείς χάραξης πολιτικής, δηλαδή, οι δημόσιες αρχές δημιουργώντας ένα προσιτό περιβάλλον για τις ιδιαίτερες ανάγκες των επισκεπτών διασφαλίζουν τη συμπερίληψή τους στον τουρισμό και τον κοινωνικό περίγυρο ευρύτερα. Παράλληλα, είναι σημαντικό πως στο πλαίσιο της Ατζέντας 2030 για την Παγκόσμια Δράση των Ηνωμένων Εθνών, που περιλαμβάνει τους Στόχους Αειφόρου Ανάπτυξης, όπως αυτό έχει υιοθετηθεί και σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, ο Στόχος 11 επικεντρώνεται στη δημιουργία περιλαμβαντικών, ασφαλών, ανθεκτικών και βιώσιμων πόλεων και ανθρώπινων εγκαταστάσεων. Αυτός ο στόχος καλύπτει τον τουρισμό και την αναψυχή, διατυπώνοντας το στοιχείο της προσβασιμότητας στον δημόσιο χώρο και σε υπηρεσίες¹³.

Σε εθνικό επίπεδο, έχει υιοθετηθεί το διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο με έμφαση στην υιοθέτηση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (CRPD) στο σύνολο της¹⁴. Ενδεικτικά, ο Ν. 4074/2012 κυρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, ενώ ο Ν. 4488/2017 (άρθρο 61) εξειδικεύει τις διατάξεις της Συνθήκης των "Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες" (CRPD) μεριμνώντας για την προσβασιμότητα σε φυσικό και ψηφιακό περιβάλλον αλλά και τη συμπερίληψη στον σχεδιασμό προϊόντων και υπηρεσιών και την ενημέρωση-ευαισθητοποίηση σχετικά με τον καθολικό σχεδιασμό. Επιπλέον, ο νόμος εξειδικεύει τον τρόπο παρακολούθησης εφαρμογής της σύμβασης. Παράλληλα, επιμέρους άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετίζονται με τη διασφάλιση προσβασιμότητας στη φυσική και την ηλεκτρονική προσβασιμότητα και κινητικότητα.

Με βάση το άρθρο 5 του ΦΕΚ Β10/2015, τα ξενοδοχεία υπάγονται στις διατάξεις του άρθρου 26 του Ν. 4067/12 (ΦΕΚ Α'79/2012) με βάση το οποίο έχουν θεσπιστεί ρυθμίσεις, όπως η διάθεση συγκεκριμένου αριθμού δωματίων ανά ξενοδοχειακή μονάδα καθώς και εκείνες που αφορούν τις άδειες δόμησης και χώρους υγιεινής. Παράλληλα, σε ό,τι αφορά την προσβασιμότητα πολιτιστικών χώρων υπάρχουν διάφορες προσκλήσεις, οι οποίες αφορούν την προσβασιμότητα ανά τύπο

¹³ Βλ.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/sustainable-development-goals/eu-whole-government-approach_el [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

¹⁴ Βλ. <https://www.amea.gov.gr/legislation/1> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

πολιτιστικού μνημείου καθώς και τη σύνταξη επιμέρους μελετών τεχνικών προδιαγραφών¹⁵.

Επιπλέον, το 2020 δημοσιεύθηκε το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία ως ένας ‘οδικός χάρτης’ που στοχεύει στο να παρέχει ένα σαφές, συνεκτικό και συστηματικό πλαίσιο δράσης κυρίως για την περίοδο 2020-2023 αλλά και ολόκληρη την προγραμματική περίοδο 2021-2027.

Σημαντική κατεύθυνση προς την άρση επιμέρους δυσκολιών είναι η υπογραφή Πρωτοκόλλου συνεργασίας για τον κοινό σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών και δράσεων ανάμεσα στο Υπουργείο Τουρισμού και την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. Με βάση το εν λόγω πρωτόκολλο προβλέπονται δράσεις, όπως η κατάρτιση των εμπλεκόμενων στον τουριστικό τομέα σχετικά με τις ανάγκες της αγοράς του Προσβάσιμου Τουρισμού, η προώθηση δράσεων εκπαίδευσης ατόμων με αναπηρία, η βελτίωση της προσβασιμότητας υποδομών και υπηρεσιών και η καθιέρωση διεθνούς forum για τον Τουρισμό για Όλους/Προσβάσιμο Τουρισμό, που θα υλοποιείται ανά έτος σε διαφορετικό σημείο της χώρας. Στόχος των δράσεων είναι η καθιέρωση διαρκούς θεσμικής διαβούλευσης του Υπουργείου και των εποπτευόμενων από αυτό φορέων με το εθνικό αναπηρικό κίνημα, ώστε να γίνουν οι αναγκαίες παρεμβάσεις και η Ελλάδα να γίνει προσβάσιμη σε όλους τους επισκέπτες της.

Η εν λόγω εξέλιξη προέκυψε ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι έχουν διαπιστωθεί σημαντικές προκλήσεις σε ό,τι αφορά την εφαρμογή του κανονιστικού πλαισίου, την παρακολούθηση της υλοποίησης δράσεων, τη συστηματική συλλογή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων, τη διαφάνεια σχετικά με το σύστημα παροχών αυτόνομης διαβίωσης και κινητικότητας των ατόμων με αναπηρία (ΕΣΑΜΕΑ, 2023).

Οι ως άνω ενέργειες έχουν ως αρχή και την παράγραφο 6 του Άρθρου 21 του Συντάγματος της Ελλάδας, η οποία ορίζει πως “τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας”.

Συνοψίζοντας, λαμβάνοντας υπ’ όψιν τους παραπάνω ορισμούς για τον προσβάσιμο τουρισμό αλλά και τις προκλήσεις οι οποίες διατυπώνονται, αποδεικνύεται η πολυδιάστατη φύση της έννοιας αυτής καθώς, όπως προαναφέρθηκε, δεν αφορά μεμονωμένα άτομα με αναπηρία αλλά το σύνολο του πληθυσμού, ενώ παράλληλα πρόκειται για έναν όρο, ο οποίος συνεχώς εξελίσσεται.

¹⁵ Βλ. https://insete.gr/wp-content/uploads/2023/12/23_12-Taxidia_xwris_apokleismous.pdf [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

Από την άλλη, διαφαίνεται ότι η μελέτη του προσβάσιμου τουρισμού ανά περιοχή είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς σχετίζεται με τα παρακάτω ζητήματα:

- Οικονομική εξάρτηση: Οι περιφέρειες που εξαρτώνται σημαντικά από τον τουρισμό έχουν συνήθως λιγότερες εναλλακτικές πηγές εσόδων. Έτσι, η βελτίωση της προσβασιμότητας για όλες τις ομάδες ταξιδιωτών είναι κρίσιμη για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας της οικονομίας τους.
- Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα: Οι περιφέρειες που προσφέρουν προσβάσιμους τουριστικούς προορισμούς έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι άλλων προορισμών που δεν είναι τόσο προσβάσιμοι.
- Κοινωνική ανάπτυξη: Ο τουρισμός μπορεί να είναι μια σημαντική πηγή εσόδων και απασχόλησης σε τουριστικές περιοχές. Η διασφάλιση προσβάσιμων τουριστικών προορισμών διευκολύνει τη συμμετοχή περισσότερων ανθρώπων σε αυτήν την οικονομική δραστηριότητα.
- Επένδυση στην υποδομή: Η μελέτη του προσβάσιμου τουρισμού μπορεί να ωθήσει τις περιφέρειες που εξαρτώνται από τον τουρισμό να επενδύσουν σε βελτίωση της τουριστικής υποδομής τους, η οποία μπορεί να ωφελήσει, επίσης, και άλλους τομείς της οικονομίας.

Παράλληλα, σύμφωνα με μελέτη της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (2023:3), η εκπόνηση δράσεων για τον προσβάσιμο τουρισμό συνδέεται συστηματικά με την έννοια «συμπερίληψη της διάστασης της αναπηρίας» (disability mainstreaming), κατά την οποία διατυπώνεται ότι “τα δικαιώματα, οι ανάγκες και οι εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία συμπεριλαμβάνονται, ως αναπόσπαστο κομμάτι, στον σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση πολιτικών και προγραμμάτων (σε όλους τους πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς τομείς), έτσι που τα άτομα με αναπηρία να ωφελούνται εξίσου, και να επιτυγχάνεται η ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία”.

Οι προκλήσεις για τα άτομα με αναπηρίες μπορεί να περιλαμβάνουν:

1. Έλλειψη πληροφοριών σχετικά με προσβάσιμες εγκαταστάσεις, υπηρεσίες, ενοικιάσεις εξοπλισμού και αξιοθέατα για τουρίστες.
2. Μη προσβάσιμες υπηρεσίες κρατήσεων και σχετικές ιστοσελίδες.
3. Μη εκπαιδευμένο προσωπικό που να είναι ικανό να ενημερώνει και να συμβουλεύει σχετικά με θέματα προσβασιμότητας.
4. Έλλειψη προσβάσιμων αεροδρομίων, μεταφορικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών μεταφοράς.
5. Μη προσβάσιμους δρόμους και μεταφορικές υπηρεσίες.

6. Έλλειψη προσαρμοσμένων και προσβάσιμων δωματίων ξενοδοχείων, εστιατορίων, καταστημάτων, τουαλετών και δημόσιων χώρων.
7. Έλλειψη αξιοθέατων χωρίς εμπόδια και άλλες υπηρεσίες σχετικές με τον προορισμό.
8. Αναθεωρήσεις του τουριστικού τομέα και ιστορίες που προωθούν τα ταξίδια¹⁶.

Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁷ απαιτείται συστηματική εργασία προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης των συντονισμένων κανόνων συλλογής δεδομένων για τα στατιστικά τουρισμού περιλαμβάνοντας νέα στοιχεία που αφορούν την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα συμπεριλαμβανομένου του προσβάσιμου τουρισμού. Ταυτόχρονα, η Επιτροπή επιδιώκει τη βελτίωση της πρόσβασης σε δεδομένα για την παραγωγή επίσημων στατιστικών και την συμπερίληψη κλειδιακών δεικτών βιωσιμότητας στο πλαίσιο της συλλογής δεδομένων τουρισμού. Παράλληλα, προωθεί την εφαρμογή του Πίνακα Ελέγχου Τουρισμού της ΕΕ, προκειμένου να υποστηριχθεί η παρακολούθηση των περιβαλλοντικών, ψηφιακών και κοινωνικοοικονομικών πτυχών του τουρισμού σε επίπεδο ΕΕ, εθνικό και περιφερειακό.

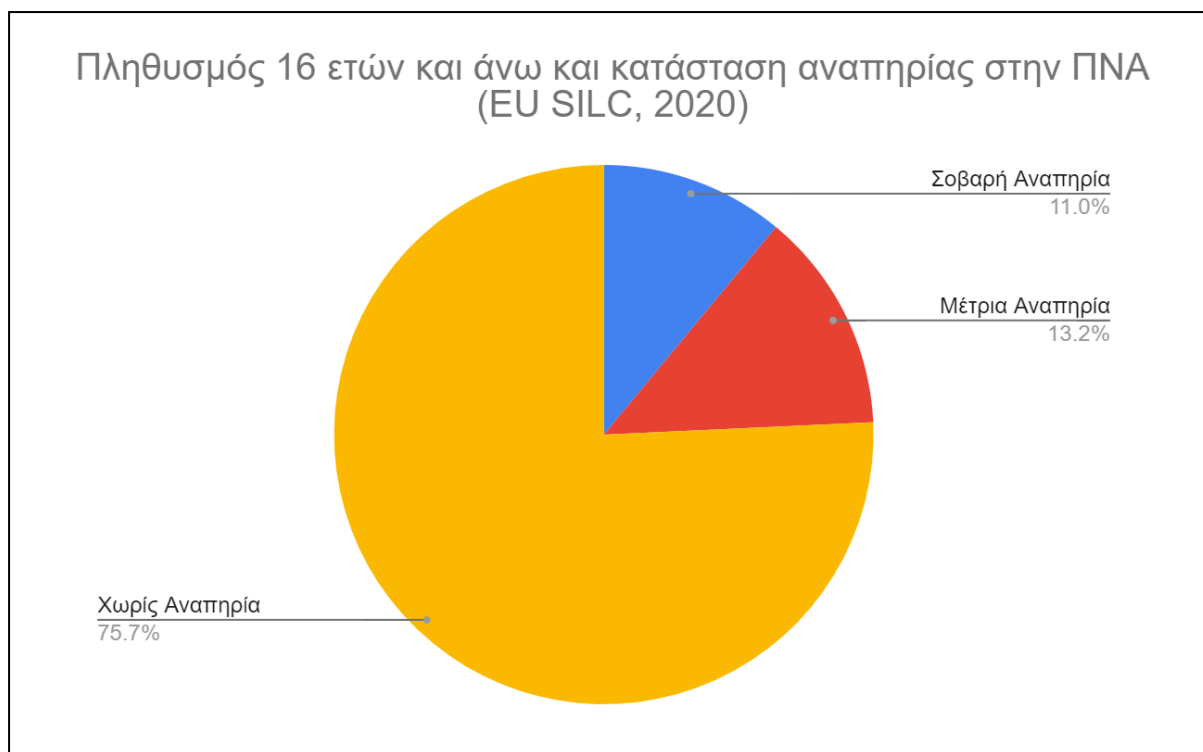
3.2 Άτομα με αναπηρία στην ΠΝΑ - Συνθήκες και Προκλήσεις

Όπως έχει διατυπωθεί στο πλαίσιο της ερευνητικής δραστηριότητας του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου, η ΠΝΑ είναι μία πολυνησιωτική περιφέρεια, στοιχείο το οποίο επηρεάζει σημαντικά τις κοινωνικές και οικονομικές της συνθήκες αλλά και την πρόσβαση σε υπηρεσίες. Όπως αναπτύχθηκε και στο Κεφάλαιο 2.5 της παρούσας μελέτης, η ΠΝΑ, παρά τη συνολική μείωση του ποσοστού φτώχειας, παρουσιάζει διαχρονικά διακυμάνσεις σε επίπεδο κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και επιμονή φτώχειας σε επιμέρους κοινωνικές ομάδες και νησιά, ενώ παράλληλα τα άτομα με αναπηρία αποτελούν μία από τις κύριες ευπαθείς ομάδες πληθυσμού.

Σύμφωνα με την ΕΕ-SILC του 2020, το 24,3% των πολιτών που διαμένουν στο Νότιο Αιγαίο αναφέρουν πως αντιμετωπίζουν κάποιον βαθμό περιορισμού δραστηριότητας ή δυσκολία λόγω προβλήματος υγείας. Επιπλέον, 31.241 πολίτες αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν σοβαρό περιορισμό ή αναπηρία.

¹⁶ Βλ. <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/accessible-tourism/market-potential> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

¹⁷ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/404a8144-8892-11ec-8c40-01aa75ed71a1> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

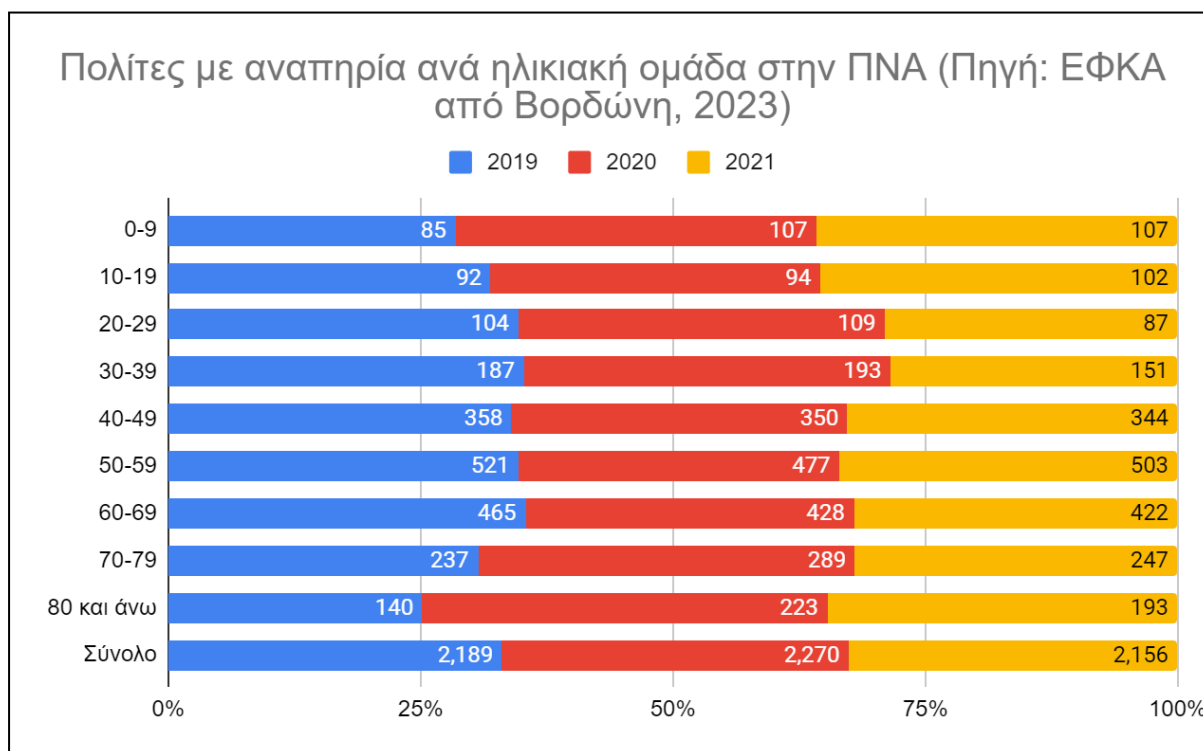

Γράφημα 47 - Πληθυσμός 16 ετών και άνω και κατάσταση αναπηρίας στην ΠΝΑ (EU SILC, 2020)

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός φαίνεται να είναι σημαντικό ζήτημα για τα άτομα με αναπηρία στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, όταν πάνω από το 60% των ατόμων με σοβαρή αναπηρία σε ηλικία 18-64 ετών βρίσκεται στο φάσμα της φτώχειας ή του αποκλεισμού (ΕΣΑμεΑ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΣΑμεΑ, 2023). Το 38,8% των νοικοκυριών στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου που έχουν μέλη με ανάγκες φροντίδας ή υποστήριξης αναφέρουν ότι έχουν την οικονομική δυνατότητα να καλύψουν αυτές τις ανάγκες, ενώ το 37,8% από αυτά αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Το 23,5% των νοικοκυριών με ανάγκες φροντίδας ανταπεξέρχονται μερικώς μόνο στις ειδικές ανάγκες των μελών τους. Ωστόσο, στο Νότιο Αιγαίο παρατηρείται ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά νοικοκυριών με μέλη που χρήζουν φροντίδας ή υποστήριξης που χρησιμοποιούν δημόσιες υπηρεσίες φροντίδας ή βοήθειας στο σπίτι ως τρόπο κάλυψης των αναγκών τους (10,7%). Τα περισσότερα νοικοκυριά εξαρτώνται από τα μέλη τους για τη φροντίδα και την υποστήριξη, με το 83,7% να παρέχει προσωπικά τη φροντίδα που χρειάζονται. Αυτό το στοιχείο αντανακλάται και στα

στοιχεία του ΟΟΣΑ για την ευημερία, σύμφωνα με τα οποία η ΠΝΑ είναι πρώτη ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας σε ό,τι αφορά του κοινωνικούς δεσμούς¹⁸.

Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΦΚΑ, παρατηρούμε ότι στην ΠΝΑ, ο πληθυσμός με πιστοποιημένη αναπηρία κατά πλειοψηφία συγκεντρώνεται στις ηλικίες άνω των 50, στοιχείο το οποίο ενισχύει την ανάγκη πρόσβασης των ατόμων σε υπηρεσίες με την έννοια ότι τα άτομα αυτής της ηλικίας πιθανώς να είναι λιγότερο εξοικειωμένα με ηλεκτρονικές υπηρεσίες.

Γράφημα 48 - Πολίτες με Αναπηρία στην ΠΝΑ ανά ηλικιακή ομάδα (Πηγή: ΕΦΚΑ από Βορδώνη, 2023)

Σε αυτό το πλαίσιο τα άτομα με αναπηρία αποτελούν ομάδα πληθυσμού, η οποία αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις ευρύτερα σε επίπεδο προσβασιμότητας. Σύμφωνα με τα ευρήματα των επιτόπιων ερευνών του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου, η αναπηρία αποτελεί σημαντικό παράγοντα φτώχειας, ενώ σημαντική μερίδα ατόμων με αναπηρία αδυνατεί να εργαστεί και κατά συνέπεια εξαρτάται από την επιδοματική πολιτική του κράτους καθώς και την υποστήριξη του φιλικού/ οικογενειακού περιβάλλοντος. Παράλληλα, η καθημερινή μετακίνηση ακόμη

¹⁸ Βλ. <https://www.oecdbetterlifeindex.org/responses/#GRC> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

και σε κοντινές αποστάσεις καθίσταται συχνά αδύνατη λόγω της γεωμορφολογίας των νησιών της ΠΝΑ καθώς και της απουσίας υποδομών. Σύμφωνα με τα εν λόγω ευρήματα, διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν απρόσιτα σημεία στα νησιά λόγω του γεωγραφικού ανάγλυφού τους και ότι δεν υπάρχει επάρκεια στις δημοτικές συγκοινωνίες. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι τα άτομα με αναπηρία βρίσκονται σε συνθήκες κοινωνικής και υλικής αποστέρησης αλλά και υπό μη αρμόζουσες και ακατάλληλες στεγαστικές συνθήκες. Τα παιδιά με αναπηρία συχνά αποκλείονται από την εκπαίδευση και τις εξωσχολικές δραστηριότητες, ενώ υπάρχουν οικογένειες που φεύγουν από το νησί για να βρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Εν κατακλείδι, η έλλειψη και η απουσία κατάλληλων συνθηκών προσβασιμότητας εντείνει τα εμπόδια των κατοίκων αλλά και των επισκεπτών του νησιού, μεγενθύνοντας το αίσθημα μειονεξίας των ατόμων.

Παράλληλα, όπως επισημαίνεται από έρευνα της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (2023), το 26,5% των κατοίκων με σοβαρή αναπηρία αναφέρουν προβλήματα προσβασιμότητας στην περιοχή διαμονής τους, όπως σε πεζοδρόμια, σε στάσεις μέσων μαζικής μεταφοράς, σε καταστήματα ή σε υπηρεσίες. Τα ΚΤΕΛ δεν είναι προσβάσιμα στα άτομα με αναπηρία, ενώ το ίδιο ισχύει συχνά και για τα αστικά λεωφορεία, των οποίων οι ράμπες δε συντηρούνται όπως πρέπει. Τα προσβάσιμα ΤΑΧΙ είναι ελάχιστα και διαχειρίζονται συνήθως από οργανώσεις ατόμων με αναπηρία, ενώ και στις θαλάσσιες μεταφορές υπάρχουν προβλήματα προσβασιμότητας.

Σε τοπικό επίπεδο, παρατηρούνται σοβαρές ελλείψεις στην προσβασιμότητα των δημόσιων υπηρεσιών, των μεταφορικών συστημάτων και των εφαρμογών της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης για τα άτομα με αναπηρία. Αυτά τα εμπόδια περιορίζουν σοβαρά την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία και δυσχεραίνουν την πρόσβασή τους σε βασικές υπηρεσίες και δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και του τουρισμού.

3.3 Προσβάσιμος Τουρισμός στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου - υφιστάμενη κατάσταση

Σε ό,τι αφορά τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, δε διατίθενται δημόσια αναλυτικά στοιχεία για τα άτομα με αναπηρία και την προσβασιμότητά τους σε υπηρεσίες σε περιφερειακό επίπεδο (NUTS 2,3). Η παρούσα ενότητα επιχειρεί μέσα από έρευνα γραφείου να αναδείξει την υφιστάμενη κατάσταση με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία καθώς και τις καλές πρακτικές στο πεδίο του προσβάσιμου τουρισμού. Ο τουρισμός παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην ανάπτυξη της

τοπικής οικονομίας. Η ανάπτυξη του προσβάσιμου τουρισμού δεν αφορά μόνο τους κατοίκους της περιφέρειας αλλά και τη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος καθώς η Περιφέρεια, όπως αναδείχθηκε και στην ενότητα 2, βασίζεται σημαντικά στον τουρισμό για την παραγωγή προϊόντος και την απασχολησιμότητα. Για το έτος 2022 η ΠΝΑ είχε 5.266.578 αεροπορικές αφίξεις εξωτερικού (1.390.791 στις Κυκλάδες και 3.875.787 στα Δωδεκάνησα) καθώς και 14.321.848 διακινηθέντων εσωτερικού στα ακτοπλοϊκά λιμάνια (11.976.468 στις Κυκλάδες και 2.345.380 στα Δωδεκάνησα), αντιπροσωπεύοντας το 17,2% του εγχώριου τουρισμού και το 29,2% του εισερχόμενου τουρισμού (1η σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας)¹⁹.

Σε ό,τι αφορά την προσβασιμότητα στις ιστοσελίδες των Δήμων τις ΠΝΑ διαπιστώνουμε ότι μόλις οκτώ (8) διαθέτουν μενού προσβασιμότητας²⁰.

Ιστοσελίδα		Συνολική Βαθμολογία (σε ποσοστό %)	Δήλωση προσβασιμότητας
Δήμος Αγαθονησίου	https://agathonisi.gr/	85	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Αστυπάλαιας	https://www.astypalaia.gr/	87	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Καλύμνου	https://www.kalymnos.gov.gr/el/	52	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Καρπάθου	https://karpathos.gr/	81	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Κάσου	https://kasos-heroicisland.gr/	92	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Κω	https://kos.gov.gr/	86	Διαθέσιμο
Δήμος Λειψών	https://www.lipsi.gov.gr/	58	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Λέρου	https://www.leros.gr/	71	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Μεγίστης	https://www.kastellorizo.gov.gr/	73	Διαθέσιμο
Δήμος Νισύρου	https://www.nisyros.gr/en	89	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Πάτμου	https://www.patmos.gr/	77	Διαθέσιμο

¹⁹

Βλ. https://www.statistics.gr/documents/20181/18165299/TOURISMOS_2023.pdf/f0903d6f-e756-fa80-f847-1b591249fb20 [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

²⁰ Ο έλεγχος προσβασιμότητας των ιστοτόπων πραγματοποιήθηκε με το εργαλείο Lighthouse v100.0.0.3 το Μάρτιο του 2024 βάσει μελέτης της ΕΣΑμΕ (2023).

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

Δήμος Ρόδου	https://www.rhodes.gr/en/	87	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Σύμης	https://www.symi.gr/	75	Διαθέσιμο
Δήμος Τήλου	https://www.tilos.gr/	85	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Χάλκης	https://www.dimoshalkis.gr/	78	Διαθέσιμο
Δήμος Αμοργού	https://dimos.amorgos.gr/	89	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Ανάφης	https://anafi.gr/el/dimos/	79	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Άνδρου	https://andros.gr/gr/	86	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Αντιπάρου	https://antiparos.gr/	87	Διαθέσιμο
Δήμος Θήρας	https://www.thira.gov.gr/	71	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Ιητών	https://www.ios.gr/	89	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Κέας	https://kea.gr/	90	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Κιμώλου	https://www.kimolos.gr/	82	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Κύθνου	https://www.kythnos.gr/	81	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Μήλου	https://milos.gr/en/home/	95	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Μυκόνου	https://mykonos.gr/	84	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Νάξου και Μικρών Κυκλάδων	https://e-naxos.eu/	68	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Πάρου	http://dimos.paros.gr/	74	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Σερίφου	https://serifos.gr/	84	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Σικίνου	-	-	-
Δήμος Σίφνου	https://dimos.sifnos.gr/	78	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Σύρου - Ερμούπολης	https://www.syros-ermoupoli.s.gr/	71	Διαθέσιμο
Δήμος Τήνου	https://www.dimostinou.gr/	94	Δεν εντοπίστηκε
Δήμος Φολέγανδρου	https://www.folegandros.gov.gr/	85	Δεν εντοπίστηκε

Πίνακας 8 - Προσβασιμότητα Ιστοσελίδων Δήμων ΠΝΑ

Αρχαιολογικός Χώρος	Νομός	Προσβασιμότητα
---------------------	-------	----------------

Ακρωτήρι Θήρας	Κυκλάδες	Ο αρχαιολογικός χώρος στο Ακρωτήρι, μέσω των ειδικά διαμορφωμένων διαδρομών του, είναι πλήρως προσβάσιμος για ΑμεΑ [μνημεία, εκδοτήριο εισιτηρίων, αναψυκτήριο, κατάστημα, εγκαταστάσεις υγιεινής για ΑΜΕΑ] και, επιπλέον, υπάρχει διαθέσιμο αναπηρικό αμαξίδιο.
Αρχ.Χώρος Σαγκρίου Νάξου	Κυκλάδες	Χωρίς Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαία Θήρα	Κυκλάδες	Χωρίς Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία
Δήλος	Κυκλάδες	Με Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία
Ασκληπιείο Κω	Δωδεκάνησα	Χωρίς Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικός Χώρος Ιαλυσού	Δωδεκάνησα	Χωρίς Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικός Χώρος Καμείρου	Δωδεκάνησα	Χωρίς Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικός Χώρος Λίνδου	Δωδεκάνησα	Χωρίς Υποδομές για Άτομα με Αναπηρία

Πίνακας 9 - Αρχαιολογικοί χώροι με μεγάλη επισκεψιμότητα και υποδομές προσβασιμότητα στην ΠΝΑ

Ο ιστότοπος πληροφόρησης των Αρχαιολογικών Χώρων στην Ελλάδα²¹ διαθέτει μενού προσβασιμότητας και από εκεί ο επισκέπτης μπορεί να βρει πληροφορίες σχετικά με την προσβασιμότητα των αρχαιολογικών μουσείων. Σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα, η ΠΝΑ διαθέτει 42 αρχαιολογικά μουσεία από τα οποία 17 έχουν έστω και μία υποδομή για άτομα με αναπηρία.

Μουσείο	Προσβασιμότητα Χώρου
Αρχαιολογικό Μουσείο Παλαιόπολης Άνδρου	Διαθέτει Ράμπα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία

²¹ Βλ. <https://archaeologicalmuseums.gr/el> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

Αρχαιολογικό Μουσείο Δήλου	Διαθέτει Ράμπα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικό Μουσείο Κύθνου	Διαθέτει Ράμπα, Ανελκυστήρα, Πινακίδες Braille και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικό Μουσείο Πάρου	Διαθέτει Ράμπα
Αρχαιολογικό Μουσείο Νάξου	Διαθέτει Ανελκυστήρα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Χώρας Νάξου	Διαθέτει Ράμπα
Μουσείο Προϊστορικής Θήρας	Διαθέτει Ράμπα, Ανελκυστήρα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικό Μουσείο Λέρου	Διαθέτει Ράμπα
Αρχαιολογικό Μουσείο Καλύμνου	Διαθέτει Ράμπα, Ανελκυστήρα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Επιγραφική Συλλογή Ασκληπιείου Κω	Διαθέτει Ράμπα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Ρωμαϊκή οικία, Κως	Διαθέτει Ράμπα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικό Μουσείο Νισύρου	Διαθέτει Ράμπα, Ανελκυστήρα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογικό Μουσείο Σύμης	Διαθέτει Πινακίδες Braille και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Παναγιά του Κάστρου	Διαθέτει Ράμπα
Αρχαιολογικό Μουσείο Καρπάθου	Διαθέτει Ράμπα και Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Αρχαιολογική Συλλογή Κάσου	Διαθέτει Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία
Ιστορική Συλλογή Καστελλορίζου	Διαθέτει Χώρους Υγιεινής για Άτομα με Αναπηρία

Πίνακας 10 - Υποδομές προσβασιμότητας Αρχαιολογικών Μουσείων στην ΠΝΑ

Στην ΠΝΑ λειτουργούν 14 αεροδρόμια και ένα είναι υπό κατασκευή. Από αυτά, στα τέσσερα (4) (Ρόδος, Μύκονος, Σαντορίνη, Κως) είναι διαχειριστής τρίτος φορέας, ο οποίος διαθέτει πληροφορίες σχετικά με την παροχή υπηρεσιών υποστήριξης επιβατών, πληροφορίες για άτομα με αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα καθώς και τα πρότυπα, τα οποία ακολουθούνται για την παροχή υπηρεσιών και υποστήριξης στα άτομα αυτά. Ωστόσο, για τα λοιπά αεροδρόμια, τα οποία εξυπηρετούν πτήσεις εσωτερικού και τα οποία διαχειρίζεται η Υπηρεσία Πολιτικής Προστασίας δε διατίθενται σχετικές πληροφορίες στο κοινό.

Σε ό,τι αφορά τους λιμένες, το Αρχηγείο Λιμενικού Σώματος παραθέτει σχετικές πληροφορίες σχετικά με την προσβασιμότητα τους. Ο πίνακας 12 παρουσιάζει τις σχετικές πληροφορίες για τους λιμένες που βρίσκονται στην ΠΝΑ και έχουν υποδομές προσβασιμότητας για άτομα με αναπηρία.

Λιμένας	Υποδομές εύκολης πρόσβασης ατόμων με αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα	Σημείο πρώτης υποδοχής στο λιμένα ατόμων με αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα	Δωρεάν υπηρεσίες συνδρομής από το λιμένα σε άτομα με αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα
Αγαθονησίου	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Αγίας Μαρίνας (Λέρου)	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα - Υπάρχει μία (01) θέση	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ

	<p>στάθμευσης ΑμεΑ, όπως προβλέπεται στην εγκεκριμένη κυκλοφοριακή μελέτη του Λιμένα (ΦΕΚ 3277 Β/26-07-2021)</p> <p>- Στο σημείο που έχει εγκατασταθεί η Πύλη Εισόδου – Εξόδου, έχει τοποθετηθεί ξύλινη ράμπα.</p>		
Αδάμαντα (Μήλου)	<p>Χερσαία ζώνη Αδάμαντα Μήλου:</p> <p>- Ράμπες προσβασιμότητας και WC για ΑμεΑ</p>	<p>Το Δημοτικό Γραφείο Πληροφοριών έχει ορισθεί ως σημείο αναφοράς για τα άτομα με αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα στο οποίο μπορούν να δηλώνουν της άφιξή τους και να ζητούν συνδρομή.</p>	<p>Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ</p>
Αθηνιού (Θήρας)	<p>Υπάρχει τουαλέτα με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ</p>	<p>Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους</p>	<p>Ένα (1) καρότσι για ΑμεΑ διατίθεται και μπορεί να χρησιμοποιηθεί εφόσον ζητηθεί</p>
Αμμουδίου Οίας (Θήρας)	<p>Δεν υπάρχουν υποδομές πρόσβασης ΑμεΑ</p>	<p>Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους</p>	<p>Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ</p>
Αρκιών	<p>Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα</p>	<p>Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους</p>	<p>Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ</p>
Ίου	<p>Ο επιβατικός σταθμός διαθέτει:</p> <p>-Ράμπες πρόσβασης</p>	<p>Εφόσον γίνει τηλεφωνική επικοινωνία με τον</p>	<p>-Εντός της χερσαίας ζώνης λιμένα υπάρχουν</p>

Π.2 – Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023

	ατόμων με αναπηρία -Μία (1) θέση στάθμευσης ΙΧ ΑμεΑ	κεντρικό πράκτορα και μετά από συνεννόηση με τη λιμενική αρχή καθορίζεται κάθε φορά σημείο εντός του λιμένα για την αναχώρηση των ΑμεΑ	ενημερωτικές πινακίδες για συνθήκες πρόσβασης ΑμεΑ
Καλύμνου	Οι δύο αίθουσες αναμονής επιβατών διαθέτουν πρόσβαση για ΑμεΑ (ράμπες)	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Καρπάθου	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Κορρησίας (Κέας)	- Στέγαστρο αναμονής επιβατών με ράμπες ΑμεΑ - Ράμπες πρόσβασης ΑμεΑ - Πιάτσα ταξί με χώρο αναμονής	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Λειψών	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ

	είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα		
Λιβαδίου (Σέριφος)	<ul style="list-style-type: none"> - Τα στέγαστρα αναμονής επιβατών διαθέτουν ράμπες ΑμεΑ - Υπάρχει τουαλέτα με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ <p>Στον περιβάλλοντα χώρο υπάρχουν:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ράμπες πρόσβασης ΑμεΑ - Πιάτσα ταξί με χώρο αναμονής 	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Μεγίστης (Καστελλόριζο)	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Μέριχα (Κύθου)	<ul style="list-style-type: none"> - Τα στέγαστρα αναμονής επιβατών διαθέτουν ράμπες ΑμεΑ - Ο στεγασμένος χώρος αναμονής επιβατών διαθέτει ράμπες ΑμεΑ - Υπάρχει τουαλέτα με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ 	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Μυκόνου	<p>Ο Νέος λιμένας διαθέτει:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ράμπες πρόσβασης ΑμεΑ - Δύο (2) τουαλέτες με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ 	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ

	<p>- Τέσσερις (4) θέσεις στάθμευσης ΙΧ ΑμεΑ Υφίσταται ράμπα για την έξοδο των επιβατών από το νέο λιμένα</p> <p>Στο τουριστικό τμήμα υπάρχει οριζόντια και κατακόρυφη σήμανση για πρόσβαση ΑμεΑ καθώς και διάδρομοι κίνησης αμιγώς για ΑμεΑ</p> <p>Ο Παλιός λιμένας διαθέτει:</p> <ul style="list-style-type: none"> - τουαλέτα με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ 		
Παροικίας (Πάρου)	<p>-Έμπροσθεν του Ι. Ναού Αγ. Νικολάου, από την κεντρική προβλήτα του λιμένα έως την προβλήτα Βίντσι: υπάρχει διάδρομος όδευσης για τον προσανατολισμό ατόμων με προβλήματα όρασης και</p> <p>-Από κεντρική έξοδο λιμένα έως το χώρο στάθμευσης των ΚΤΕΛ Πάρου υπάρχει διάδρομος Διέλευσης Πεζών και ΑμεΑ</p>	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Ρόδου	<p>-Υπάρχουν 8 θέσεις στάθμευσης ΑμεΑ</p> <p>-Ράμπες προσβασιμότητας, ειδικά διαμορφωμένοι χώροι υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ, σημάσεις,</p> <p>-Σε ορισμένα σημεία, ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση</p>	Θέση ράμπας τουριστικού λιμένα	Ναι (παρέχονται 2 αμαξίδια για μεταφορά ΑμεΑ)

	καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα		
Σκάλας (Πάτμου)	<ul style="list-style-type: none"> - Στον περιβάλλοντα χώρο υπάρχει ράμπα πρόσβασης ΑμεΑ - Διαθέτει χώρο υγιεινής (ειδικό WC) για ΑμεΑ εφάπτομενικά του τερματικού σταθμού 	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Σύμης	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Σύρου	<p>Σε όλο το παραλιακό μέτωπο υπάρχουν ράμπες εξυπηρέτησης ΑμεΑ και λωρίδα όδευσης τυφλών</p> <p>Ο επιβατικός σταθμός διαθέτει:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ράμπες πρόσβασης ΑμεΑ - Στέγαστρα αναμονής επιβατών με ράμπες ΑμεΑ - σύνδεση με αστική συγκοινωνία- πιάτσα ταξί με χώρο αναμονής <p>Ο χώρος τουριστικών σκαφών διαθέτει τουαλέτα με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ</p>	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ

	Ο χώρος Κρουαζιεροπλοίων διαθέτει: - τουαλέτα με χώρο υγιεινής (ειδικό WC) ΑμεΑ - ηχητικό πληροφοριακό σύστημα		
Τήλου	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση του λιμένα	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Φηρών (Θήρας)	Δεν υπάρχουν υποδομές πρόσβασης ΑμεΑ	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου τα ΑμεΑ να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ
Χάλκης	Ο λιμένας είναι προσβάσιμος χωρίς καμία παρέμβαση καθώς δεν παρουσιάζει ανομοιομορφία στην μορφολογία του και είναι στο ίδιο επίπεδο με την επίστρωση	Δεν έχει οριστεί σημείο όπου άτομα με αναπηρία και μειωμένη κινητικότητα να μπορούν να δηλώνουν την άφιξή τους	Δεν υπάρχει δυνατότητα συνδρομής σε ΑμεΑ

Πίνακας 11 - Διαθέσιμες υποδομές προσβασιμότητας λιμένων στην ΠΝΑ (Πηγή: Αρχηγείο Λιμενικού Σώματος)

Συνολικά, τα λιμάνια που ανήκουν στα νησιά του νοτίου Αιγαίου με προσβασιμότητα και υποδομές εύκολης πρόσβασης ατόμων με αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα είναι διάφορα. Συγκεκριμένα, στον Αδάμαντα (Μήλο), Φηρά (Θήρα), στο λιμάνι Αθηνιού (Θήρα), στο Αμμουδίου Οίας, στο λιμάνι της Ίου, στο λιμάνι Κορρησίας (Κέα), στο Λιβάδι (Σέριφος), στον Μέριχα (Κύθνο). Επίσης, στα λιμάνια του Αγαθονησίου, της

Ρόδου και της Αγίας Μαρίνας στη Λέρο η πρόσβαση στον λιμένα είναι επίπεδη καθώς το έδαφος δεν έχει κάποια ανομοιομορφία. Στα λιμάνια της Καλύμνου και της Καρπάθου, στους Λειπούς, στο λιμάνι της Κάσου, στη Σύμη, τη Χάλκη και την Τήλο το πλακόστρωτο είναι επίπεδο καθώς υπάρχει ομαλότητα του οδοστρώματος. Επιπροσθέτως, στα νησιά των Κυκλάδων στα λιμάνια της Μυκόνου, στην Παροικιά (Πάρος) και στη Σύρο υπάρχουν υποδομές εύκολης πρόσβασης των ΑμεΑ ή για άτομα με μειωμένη κινητικότητα καθώς και σε όλο το παραλιακό μέτωπο υπάρχουν ράμπες εξυπηρέτησης ΑμεΑ και λωρίδα όδευσης τυφλών.

Όσον αφορά τη Σύρο, ο επιβατικός σταθμός διαθέτει ράμπες πρόσβασης σε ΑμεΑ καθώς και στέγαστρα αναμονής επιβατών με ράμπες. Υπάρχει, επίσης, συνδεσιμότητα με την αστική συγκοινωνία και πιάτσα ταξί που έχει χώρο αναμονής. Επιπλέον, ο χώρος για τα τουριστικά σκάφη έχει τουαλέτα με χώρο υγιεινής διαμορφωμένο για ΑμεΑ²².

Σύμφωνα με μελέτη του ΣΕΤΕ, προτεραιότητα είναι η βελτίωση/συντήρηση κεντρικού και επαρχιακού οδικού δικτύου, οδών πρόσβασης σε τουριστικούς προορισμούς, ενδοπεριφερειακών συνδέσεων με λιμένες και δημιουργία επαρκών χώρων στάθμευσης.

Σε ό,τι αφορά τις παροχές για το ξενοδοχειακό κλάδο και σύμφωνα με μελέτη του Ινστιτούτου Τουριστικών Έρευνών και Προβλέψεων, η προσβασιμότητα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες στα ξενοδοχεία του Νοτίου Αιγαίου κινείται σε υψηλά επίπεδα. Περίπου το 23,3% των ξενοδοχείων στο Νότιο Αιγαίο διαθέτει ειδικά δωμάτια για ΑΜΕΑ, ενώ το 50% των υπολοίπων έχει δωμάτια που μπορούν να προσαρμοστούν σε αυτές τις ανάγκες.

Η ίδια έρευνα αποκαλύπτει ότι το 60% των αιθουσών συνεδριάσεων είναι προσβάσιμες για ΑΜΕΑ, αλλά χρειάζονται περαιτέρω βελτιώσεις στον εξοπλισμό. Αντίστοιχα, οι παροχές, όπως γυμναστήρια και spa υστερούν σημαντικά στην προσαρμογή για αυτό το κοινό. Όσον αφορά τις πισίνες, περίπου το 40% τους είναι προσβάσιμες, αλλά απαιτούν καλύτερο εξοπλισμό. Παρόλα αυτά, ενώ τα ξενοδοχεία στο Νότιο Αιγαίο παρέχουν αρκετές υποδομές για άτομα με μειωμένη κινητικότητα, χρειάζονται βελτιώσεις στις παροχές για άτομα με προβλήματα όρασης²³.

²² Βλ.

<https://www.hcg.gr/el/gia-ton-polith/koinwniko-ergo-drasis/prosbasimothta-limenwn-apo-atoma-me-anaphri-a-meiwmenh-kinhtikothta-amea/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

²³ Βλ. <https://www.dimokratiki.gr/05-08-2022/ta-xenodocheia-toy-notioy-aigaiou-einai-prosvasima-gia-amea/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

3.4 Προσβάσιμος Τουρισμός στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου - καλές πρακτικές

Extra Milers (τεχνολογική πλατφόρμα για άτομα με αναπηρίες)

Η πλατφόρμα Extra Milers, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Τουρισμού, πιλοτικά εφαρμόστηκε το 2020 σε 3 νησιά και αργότερα επεκτάθηκε σε 8 (Σύρος, Μύκονος, Κουφονήσια, Πάτμος, Χίος, Ρόδος, Σκιάθος, Λευκάδα). Μέχρι στιγμής, περίπου 1.000 χρήστες έχουν κατεβάσει και χρησιμοποιήσει την εφαρμογή, η οποία παρέχει πληροφορίες σε 4 γλώσσες (ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά) και εστιάζει σε χώρους ψυχαγωγίας, παραλίες, μουσεία, ξενοδοχεία, εστίαση και λιμάνια. Ο στόχος της πλατφόρμας είναι να συμπεριληφθούν η Κύθνος και η Σαντορίνη στο δίκτυό της, προωθώντας την ίση πρόσβαση όλων των πολιτών στα αξιοθέατα και τις υπηρεσίες της Ελλάδας.

Στα τελικά στάδια ανάπτυξής της, η πλατφόρμα θα είναι ελεύθερα προσβάσιμη και θα εξυπηρετεί κυρίως άτομα με οπτικά και κινητικά προβλήματα, παρέχοντας εργαλεία προσβασιμότητας. Οι προορισμοί για το 2024 περιλαμβάνουν τη Σύρο, τη Χίο και τη Ρόδο, με περαιτέρω προορισμούς στο πρόγραμμα, ενώ η πλατφόρμα θα επεκταθεί για να ενσωματώσει τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης προκειμένου να βελτιώσει την εμπειρία των χρηστών.²⁴

Δράσεις στον Δήμο Μυκόνου

Ο Δήμος Μυκόνου, σε συνεργασία με την οργάνωση "Άγωνα Γραμμή Γόνιμη" και υπό την αιγίδα του Υπουργείου Τουρισμού, συμμετέχει στην πλατφόρμα "Extra Milers", με κεντρικό στόχο την ενίσχυση του προσβάσιμου τουρισμού στη Μύκονο. Η πλατφόρμα αυτή αποσκοπεί σε μια ολοκληρωμένη τουριστική εμπειρία, παρέχοντας άμεση, ασφαλή και ισότιμη πρόσβαση σε άτομα με αναπηρίες (ΑΜΕΑ). Ένας βασικός στόχος του Δήμου Μυκόνου είναι να προσφέρει υπηρεσίες και υποδομές σε όλη την έκταση

²⁴Βλ. <https://nevronas.gr/i-efarmogi-extra-milers-voithaei-amea-se-ellinika-nisia-vinteo/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

και

<https://news.microsoft.com/el-gr/2020/05/21/extra-milers-mia-nea-platforma-gia-ton-prosvasimo-tourismo-stin-ellada/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

του νησιού, προκειμένου να καταστεί πρωτοπόρος και αποτελεσματικός στον τομέα της προσβασιμότητας.

Μέσω της πλατφόρμας της ΕΕ, ο Δήμος Μυκόνου έχει εξασφαλίσει τη χρήση κοινόχρηστων χώρων και περιοχών στάθμευσης για ΑΜΕΑ σε κεντρικά σημεία του νησιού, περιλαμβανομένων της Χώρας και της Άνω Μεράς. Επιπλέον, για την προσβασιμότητα στις παραλίες, έχουν εγκατασταθεί μηχανισμοί για αυτόνομη πρόσβαση στη θάλασσα σε δύο παραλίες, τον Καλαφάτη και μια παραλία κοντά στη Χώρα της Μυκόνου, ενώ ράμπες έχουν τοποθετηθεί για πρόσβαση σε αυτές. Η περαιτέρω ανάπτυξη της προσβασιμότητας επιτυγχάνεται με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών, όπως εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας.

Ειδικότερα στη Μύκονο, υπάρχουν τρεις τέτοιες πλατφόρμες: η Mykonos AR, που συνδυάζει εικονική και πραγματική περιήγηση σε διάφορα σημεία του νησιού, μια εφαρμογή παιχνιδιού βασισμένη στον αρχαιολογικό μύθο της Μυκόνου και μια άλλη εφαρμογή-παιχνίδι που αναπτύχθηκε από μυθολογικές ιστορίες που συνδέονται με αρχαιολογικά ευρήματα στο αρχαιολογικό μουσείο της Δήλου. Αυτές οι εφαρμογές, σε συνδυασμό με κατάλληλο εξοπλισμό για ΑΜΕΑ, μπορούν να προσφέρουν ουσιαστική υποστήριξη για την ανάπτυξη της τουριστικής προσβασιμότητας²⁵.

Δράσεις στον Δήμο Σύρου-Ερμούπολης

Η Σύρος φαίνεται να έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για τη βελτίωση της προσβασιμότητας και την ενίσχυση της συμπεριληπτικότητας των ατόμων με αναπηρία. Η υποδομή που έχει δημιουργηθεί στις παραλίες με το σύστημα Seatrac, σε συνδυασμό με ξύλινους διαδρόμους, WC για ΑΜΕΑ και άλλες παροχές, κάνει την παραμονή στη Σύρο πιο ευχάριστη και εύκολη για αυτά τα άτομα.

Κατά την καλοκαιρινή περίοδο του 2019, τέθηκε σε εφαρμογή στην Άνω Σύρο εξελιγμένο σύστημα με αναβατόρια, ώστε τα άτομα να ανέβουν στην παλιά πόλη με ασφάλεια και με προσβασιμότητα χωρίς περιορισμό στην ανάβαση και την εξερεύνηση.

Η Σύρος έχει καταφέρει να συμβάλλει όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένα σε διάφορους τομείς στη συμπεριληπτικότητα των ατόμων με αναπηρία. Για παράδειγμα, ο Δήμος Σύρου-Ερμούπολης, διαθέτει ιστοσελίδα που είναι προσβάσιμη σε ΑμεΑ, τα οποία θα μπορούν να “περιπλανηθούν” και να βρουν πληροφορίες για το νησί, τα

²⁵ Βλ. <https://www.mykonosvoice.gr/news/o-prosvasimos-toyrismos-stin-mykono/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

ξενοδοχεία, τους αρχαιολογικούς χώρους, τα εστιατόρια που θα καλύπτουν τις ανάγκες τους.

Η διαθεσιμότητα ηλεκτροκίνητων αναβατόρων και το σύστημα εύρεσης προσβάσιμων σημείων μέσω της εφαρμογής Syros Access Point αποτελούν, επίσης, βήματα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της προσβασιμότητας. Παράλληλα, η πρωτοβουλία του Δήμου να διαθέτει μια ιστοσελίδα που είναι προσβάσιμη σε ΑΜΕΑ είναι εξαιρετικά ενθαρρυντική, καθώς παρέχει πληροφορίες και ευκαιρίες για την εύρεση προσαρμοσμένων υπηρεσιών και εγκαταστάσεων.

Η προσπάθεια να γίνουν προσβάσιμοι πολιτιστικοί χώροι, όπως το Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης και το θέατρο Απόλλων αναδεικνύει τη δέσμευση του νησιού για τη διασφάλιση της ενσωμάτωσης όλων των πολιτών στην κοινωνία και τον πολιτισμό.

Συνολικά, η Σύρος φαίνεται να αποτελεί ένα πρότυπο για άλλα νησιά και περιοχές όσον αφορά τη βελτίωση της προσβασιμότητας και την προαγωγή της συμπεριληπτικότητας²⁶.

Δράσεις στον Δήμο Σύμης

Ο Δήμος Σύμης φαίνεται να έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της προσβασιμότητας σε τοπικό επίπεδο. Η τοποθέτηση αναβατόριων εξωτερικής κλίμακας σε δημόσια κτίρια, όπως το δημαρχείο και το πνευματικό κέντρο, καθώς και η προσπάθεια εναρμόνισης των ξενοδοχείων με τις υποχρεώσεις τους προς τα άτομα με αναπηρία αποτελούν σημαντικά βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η τοποθέτηση ραμπών σε πεζοδρόμια και ΚΕΠ, καθώς και η διαθεσιμότητα δημόσιων τουαλετών για ΑΜΕΑ, αναδεικνύουν την προσήλωση του Δήμου στη διασφάλιση της προσβασιμότητας. Επίσης, η δυνατότητα πρόσβασης σε θρησκευτικά μνημεία, όπως η Ιερά Μονή Πανορμίτη, μέσω ραμπών και προσβάσιμων ισογείων κελιών, είναι εξαιρετικά σημαντική για την ενσωμάτωση ατόμων με αναπηρία στη θρησκευτική κοινότητα.

Ωστόσο, η έλλειψη εξοπλισμού για την ομαλή προσβασιμότητα στις παραλίες αποτελεί πρόκληση, αν και οι προσπάθειες τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από το δημόσιο τομέα για την υλοποίηση κατάλληλων παρεμβάσεων προσβασιμότητας στα κτίρια, τα ξενοδοχεία και τις δημοτικές οδούς αποτελούν θετικό βήμα προς την κατεύθυνση της πιο προσβάσιμης κοινότητας.

²⁶ Βλ. <https://nevronas.gr/prosvasimoi-proorismoi-syros-i-archontissa-ton-kykladon/> [ημερομηνία πρόσβασης 21/03/2023].

Η δημιουργία ενός πόρταλ με μενού AMEA και η χρήση τεχνολογιών εικονικής πραγματικότητας για την προβολή των τουριστικών αξιοθέατων αποτελούν περαιτέρω ενθαρρυντικές πρωτοβουλίες για την ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία στον τουρισμό και το κοινωνικό δίκτυο.

Συνολικά, ο Δήμος Σύμης φαίνεται να καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες για την εξασφάλιση της προσβασιμότητας σε όλους τους τομείς της κοινωνίας και αξίζει αναγνώρισης για αυτό²⁷.

Rhodes Welcome

Στην ιστοσελίδα Rhodes Welcome (www.rhodeswelcome.gr), ο χρήστης μεταφέρεται σε μια σελίδα με πληροφορίες για την προσβασιμότητα στην πόλη της Ρόδου.

Καλές πρακτικές σε τουριστικά καταλύματα - Συνέντευξη με ιδιοκτήτρια επιχείρησης στην Άνδρο

Με αφορμή την αναζήτηση στοιχείων και καλών πρακτικών σχετικά με τουριστικά καταλύματα που διαθέτουν υποδομές προσβασιμότητας για άτομα με αναπηρία, η ερευνητική ομάδα του Παρατηρητηρίου επικοινωνήσε τηλεφωνικά με την ιδιοκτήτρια μιας τουριστικής επιχείρησης στην Άνδρο.

Αρχικά, η επιχειρηματίας, αφού ενημερώθηκε για τους λόγους της έρευνας καθώς και για τον ρόλο του Παρατηρητηρίου, απάντησε με προθυμία και ευγένεια σε όλες τις ερωτήσεις που της απευθύνθηκαν, επιθυμώντας να συμβάλει και εκείνη στην παρούσα έρευνα. Όπως εξήγησε, πρόκειται για μια οικογενειακή τουριστική επιχείρηση με δώδεκα (12) συνολικά δωμάτια που χτίστηκε το 2009. Καθώς η οικογένειά της ήταν πάντα ευαισθητοποιημένη αναφορικά ζήτημα της συμπερίληψης και της δυνατότητας παροχής ίσων ευκαιριών αναψυχής στα άτομα με αναπηρία, αποφασίστηκε εξ αρχής το ένα (1) από τα δωμάτια αυτά να σχεδιαστεί για να καλύψει τις ιδιαίτερες ανάγκες της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας.

Η επιχειρηματίας, περιγράφοντας τα χαρακτηριστικά του δωματίου/διαμερίσματος για άτομα με αναπηρία, ανέφερε πως βρίσκεται στο ισόγειο του καταλύματος προκειμένου να προσεγγίζεται με μεγάλη ευκολία. Πρόκειται για ένα ευρύχωρο διαμέρισμα,

²⁷ Ειρήνη Πετρίδη, *Η Σύμη ένας δημοφιλής προορισμός! Προσβασιμότητα για όλους σήμερα, αύριο, δυσκολίες εφαρμογής!*, Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Ν. Αιγαίου, Ημερίδα “Προσβάσιμος και Βιώσιμος Τουρισμός στα νησιά στο Νότιο Αιγαίο, 15/02/2024.

δομημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να διευκολύνει την διαμονή στους επισκέπτες του. Καθώς είναι δίχωρο με δύο (2) μπάνια έχει τη δυνατότητα να φιλοξενήσει έως και τέσσερα (4) άτομα, δηλαδή το άτομο με αναπηρία, αλλά και τους συνοδούς ή την οικογένειά του. Επίσης, στο μπάνιο και συγκεκριμένα στην ντουζιέρα για το άτομο με αναπηρία είναι τοποθετημένες ειδικές βάσεις στήριξης. Όπως σημειώθηκε, το κόστος για την ανοικοδόμηση του συγκεκριμένου δωματίου ήταν πολύ μεγαλύτερο από την κατασκευή ενός απλού δωματίου.

Όμως πέρα από τα παραπάνω, ολόκληρη η τουριστική επιχείρηση είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να είναι προσβάσιμη από όλες και όλους, διαθέτοντας λαβές, μπάρες και ράμπες για την ασφαλή διέλευση των επισκεπτών του καταλύματος. Παράλληλα, η επιχείρηση προσφέρει χειροποίητο πρωινό γεύμα, που σερβίρεται στην τραπεζαρία, η οποία είναι πλήρως προσβάσιμη από εσωτερικό αλλά και εξωτερικό χώρο. Όπως ανέφερε η ιδιοκτήτρια, το γεγονός πως τα τραπέζια έχουν σχήμα ροτόντας λειτουργεί θετικά στη μετακίνηση των ατόμων με αναπηρία. Σχετικά με τη συμπεριφορά του προσωπικού της επιχείρησης προς τα άτομα αυτά, επιδιώκεται η διακριτικότητα, ενώ η προσφορά των όποιων υπηρεσιών γίνεται με τέτοιο τρόπο που να μην κουράζει τον επισκέπτη ή να τον κάνει να νιώσει άβολα.

Καθώς η τουριστική περίοδος στο νησί της Άνδρου είναι σχετικά μικρή, δεν έχει συνεχώς πληρότητα το κατάλυμα. Ωστόσο, στις περιόδους αυξημένης τουριστικής κίνησης το δωμάτιο για άτομα με αναπηρία, εφόσον είναι διαθέσιμο, δίνεται και σε άτομα ή οικογένειες χωρίς αναπηρία. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όπως επισημαίνεται από την επιχειρηματία, κάποιοι επισκέπτες δέχονται ευχαρίστως – ελλείψει άλλης διαθεσιμότητας - να διαμείνουν σε δωμάτιο που προορίζεται για άτομα με αναπηρία, ενώ κάποιοι άλλοι διστάζουν και αρνούνται ευγενικά.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή τηλεφωνική συνέντευξη, αναφέρθηκε το γεγονός ότι είναι ελάχιστα τα τουριστικά καταλύματα στην Άνδρο που διαθέτουν προσβασιμότητα για άτομα με αναπηρία. Σύμφωνα με την ίδια, αυτό ενδεχομένως να συμβαίνει διότι η πλειονότητα των επιχειρήσεων στο νησί αφορούν σε παλιές κατασκευές, όταν ο κόσμος δεν ήταν ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένος τόσο με τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία όσο με την έννοια της συμπερίληψης γενικότερα. Ένας ακόμη λόγος που δεν υπάρχουν αρκετές κλίνες στο νησί για τα άτομα αυτά είναι το κόστος τους, ενώ τονίζεται πως δεν υπάρχει ιδιαίτερα μεγάλη ζήτηση για τέτοια δωμάτια και οι όποιες ανάγκες καλύπτονται.

Τέλος, η ιδιοκτήτρια του τουριστικού καταλύματος υπογράμμισε ότι η συμπεριφορά και η προσέγγιση προς όλους ανεξαιρέτως τους πελάτες πρέπει να γίνεται με σεβασμό και χωρίς διακρίσεις.

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Μέσα από τη μελέτη των περιφερειακών δεικτών φτώχειας και κοινωνικής υστέρησης διαφαίνεται συνολικά μία τάση άμβλυσης των φαινομένων φτώχειας. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, φαίνεται πως αντιστρέφεται η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην περίπτωση της ΠΝΑ. Το εν λόγω εύρημα, το οποίο πιθανώς συνδέεται και με τις επιπτώσεις της πανδημίας αλλά και με την αδυναμία εύρεσης εργασίας, αναδεικνύει την ανάγκη υποστήριξης βιώσιμων κοινωνικών δομών για την αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας μελέτης και έχοντας την εμπειρία από τις προηγούμενες αντίστοιχες μελέτες του Παρατηρητηρίου, εξάγεται το συμπέρασμα ότι, ενώ ορισμένοι τομείς στην υπό μελέτη Περιφέρεια σημειώνουν μια σταθερή αναπτυξιακή δυναμική, κάποιοι άλλοι αντιμετωπίζουν περισσότερες προκλήσεις, όπως εκείνοι της εργασίας και της πρόσβασης σε υπηρεσίες. Με την ίδια λογική, παρότι κάποιοι δείκτες βαίνουν μειούμενοι, όπως ο αριθμός των δικαιούχων του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, εντοπίζονται θύλακες υλικής και κοινωνικής στέρησης και μάλιστα με άνιση χωρική κατανομή. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί και η αντιστροφή της πληθυσμιακής αύξησης (αν και μικρή) σε συνδυασμό με την τάση γήρανσης του πληθυσμού.

Αναφορικά με την οικονομία της ΠΝΑ και τους σχετικούς δείκτες, παρατηρείται ότι εξακολουθεί να εξαρτάται σε επίπεδο εισοδήματος και απασχόλησης από τον τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα από τον τουρισμό. Όπως αναδείχθηκε, σημειώθηκε ανάκαμψη στην παραγωγή, την απασχόληση, αλλά και το εισόδημα των κατοίκων της σε αντίθεση με τις αλληπάλληλες κρίσεις που έλαβαν χώρα τα τελευταία έτη. Παρά ταύτα, εξακολουθεί να καταγράφεται σημαντική ύπαρξη βαθιών ανισοτήτων και προκλήσεις στη βιωσιμότητα του υπάρχοντος μοντέλου απασχόλησης.

Σύμφωνα πάντα με τα διαθέσιμα στοιχεία, η ΠΝΑ καταφέρνει να καλύψει τις απώλειες των προηγούμενων ετών (2020-2022) και να ανακάμψει. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την ευαισθησία της περιφερειακής οικονομίας στην αντιμετώπιση εξωγενών κρίσεων σε επίπεδο παραγωγής, εισοδήματος και απασχόλησης, κυρίως λόγω της τομεακής εξειδίκευσης στον τουριστικό και τους συναφείς τομείς υπηρεσιών. Παράλληλα, καταγράφεται και στην παρούσα περιφερειακή έρευνα η στασιμότητα του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα. Ως αποτέλεσμα, αναδεικνύεται η ανάγκη της

ισόρροπης ανάπτυξης όλων των τομέων της οικονομίας, και κυρίως εκείνων που θα υποστηρίξουν την ανθεκτικότητά της διαχρονικά.

Στο πεδίο των συνθηκών απασχόλησης, τα τελευταία έτη καταγράφεται εκ νέου ότι οι νέες θέσεις εργασίας αφορούν κατά κύριο λόγο επισφαλείς και ευέλικτες θέσεις (μερικής και εκ περιτροπής απασχόληση). Η τάση μετατροπής θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε ελαστικές μορφές εργασίας, ιδιαίτερα για τους νέους εργαζόμενους, σε συνδυασμό με την εποχικότητα της εργασίας για νέους και γυναίκες, δημιουργεί δυσχερείς συνθήκες για το εισόδημα αυτών των πληθυσμιακών ομάδων.

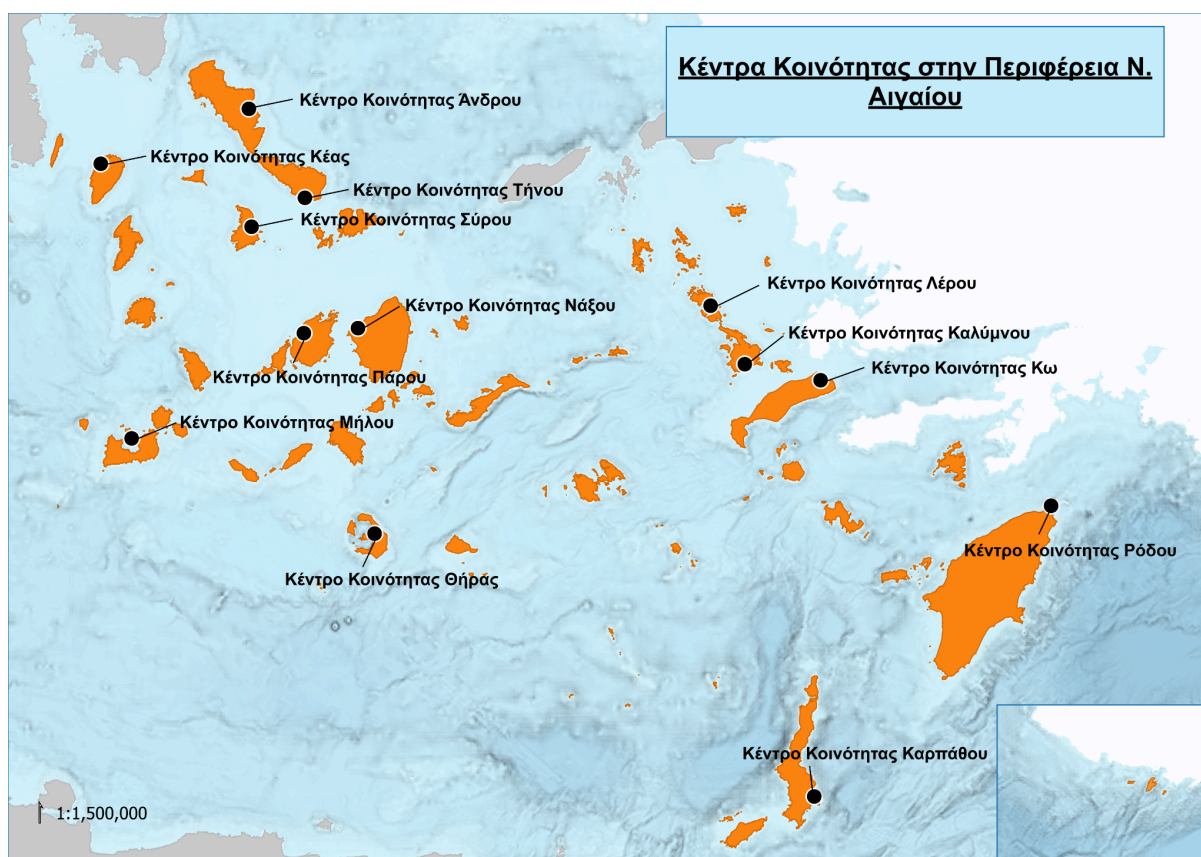
Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, όσον αφορά τον αριθμό των δικαιούχων κοινωνικών επιδομάτων βλέπουμε ότι, παρά το γεγονός πως ο συγκεκριμένος δείκτης μειώνεται σταθερά κατά την τελευταία τετραετία, με μεγάλο μέρος των ευάλωτων νοικοκυριών να αφορά σε μονογονεϊκές οικογένειες, έχουν δημιουργηθεί θύλακες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού κυρίως σε αστικά κέντρα και μεγάλους δήμους.

Αναφορικά με τα κρίσιμα σημεία που αναλύθηκαν στην παρούσα μελέτη, παρατηρήθηκε ότι στην ΠΝΑ καταγράφεται ιδιαίτερη ανάγκη προσβασιμότητας όχι μόνο των κοινωνικών υπηρεσιών αλλά και του τουρισμού. Ως εκ τούτου, είναι σημαντική η περαιτέρω διερεύνηση του πώς η τουριστική δραστηριότητα θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες της τοπικής κοινότητας και του περιβάλλοντος και θα συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη της ΠΝΑ ως ένα πολυνησιωτικό περιβάλλον. Στις ευκαιρίες για ανάπτυξη που καταγράφηκαν συγκαταλέγονται οι καλές πρακτικές στο πεδίο του βιώσιμου και προσβάσιμου τουρισμού.

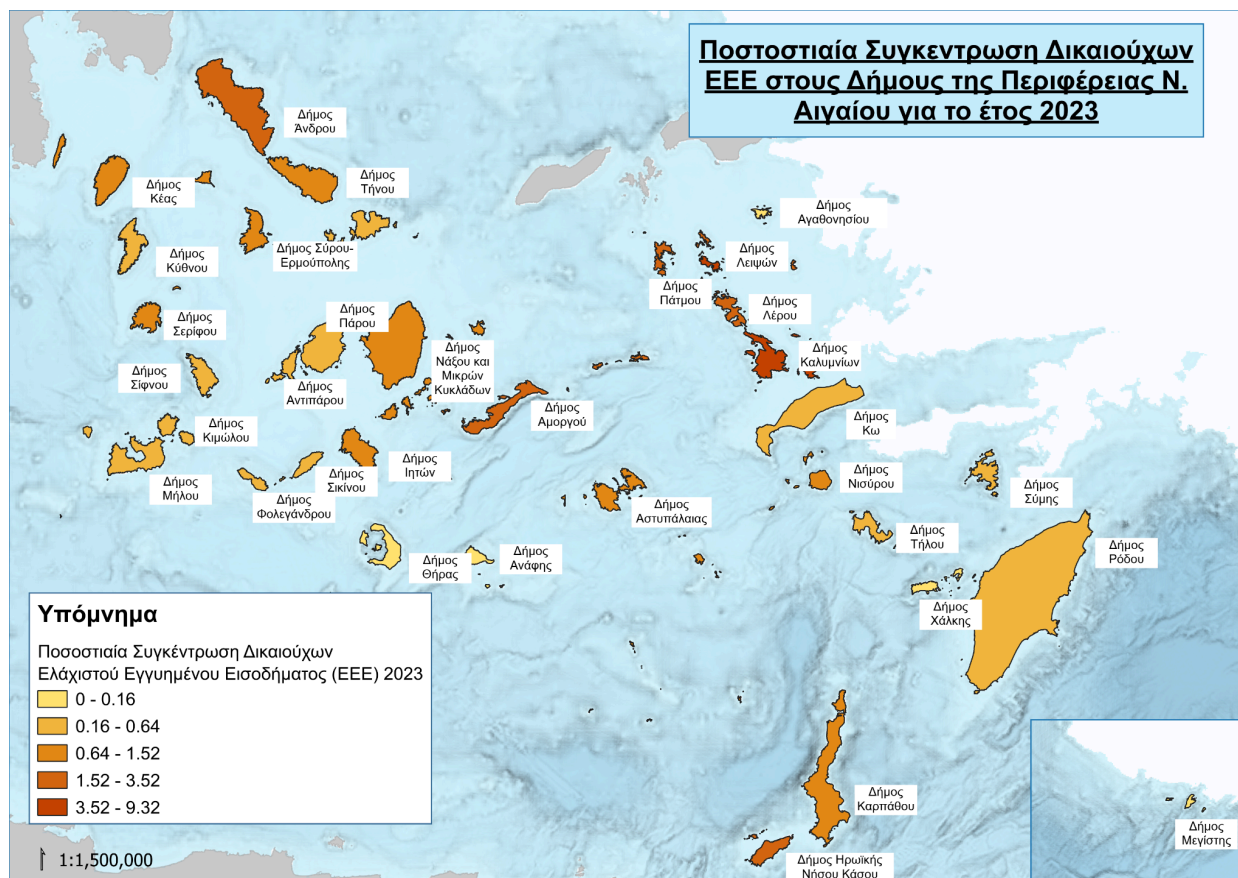
Καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω εξέλιξη είναι η συνεχής έρευνα για την πρόσβαση των ατόμων στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Περιφέρειας, οι οποίες αφορούν το σύνολο των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων καθώς και ιδιαίτερα τα άτομα με αναπηρία. Η διάθεση περισσότερο επικαιροποιημένων στοιχείων και περαιτέρω ποιοτικής έρευνας σχετικά με τα ποσοστά σοβαρής υλικής υστέρησης και την πρόσβαση σε υπηρεσίες είναι σημαντική, ώστε να διαπιστωθεί η συγκέντρωση ακραίας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού. Από την πλευρά του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου, η διαδικασία συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων διατηρείται συνεχής και αμείωτη. Σε αυτό το πλαίσιο, η ομάδα έργου προσαρμόζει τις δράσεις της για την ακριβή καταγραφή της τρέχουσας κατάστασης και τη διάχυση των αποτελεσμάτων του έργου. Σκοπός είναι να αναδειχθεί και να υποστηριχθεί συστηματικά η κατανόηση των αιτίων της φτώχειας και η εξέταση προοπτικών για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης.

Παράρτημα Ι: Χαρτογράφηση χωρικών διαστάσεων της φτώχειας

Στο Παράρτημα Ι παραθέτουμε χάρτη οπτικοποίησης της γεωγραφικής θέσης των Κέντρων Κοινότητας καθώς και δεδομένων χωρικής διάστασης της φτώχειας για το έτος 2023 με βάση τη συγκέντρωση δικαιούχων ΕΕΕ ανά Δήμο της Περιφέρειας.

Χάρτης 1 - Γεωγραφική Θέση των Κέντρων Κοινότητας στην Π. Νοτίου Αιγαίου

Χάρτης 2 - Ποσοστιαία Συγκέντρωση Δικαιούχων ΕΕΕ στους Δήμους της ΠΝΑ (2023)

Παράρτημα II: Σύγκριση με Νησιωτικές Περιφέρειες Ε.Ε.

Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήσαμε συγκριτική ανάλυση των βασικών δεικτών της ΠΝΑ με αντίστοιχους δείκτες των υπόλοιπων νησιωτικών Περιφερειών της Ε.Ε. Παρακάτω παρατίθενται τα πρώτα ευρήματα της έρευνας, η οποία θα εξειδικευτεί και θα αναπτυχθεί περαιτέρω στις επόμενες ερευνητικές φάσεις του έργου. Σημειώνουμε πως η Κύπρος και η Μάλτα αποτελούν Περιφέρειες και Κράτη ταυτόχρονα, ενώ η Περιφέρεια Χόβεντστάντεν της Δανίας είναι η Περιφέρεια της πρωτεύουσας του κράτους (Κοπεγχάγη) εξ ου και διαθέτει τα πλέον αστικά χαρακτηριστικά. Για περισσότερο ασφαλή σύγκριση μπορεί να χρησιμοποιείται η όμορη Περιφέρεια Ζέελαντ του ίδιου κράτους. Η πηγή των δεικτών είναι οι βάσεις δεδομένων της [Eurostat](#) και της [Ευρωπαϊκής Επιτροπής](#).

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, σύμφωνα με τα στοιχεία, έχει μία μικρή μείωση του πληθυσμού σε σχέση με το 2022. Παρόμοιο επίπεδο μείωσης παρατηρείται συγκριτικά και σε άλλες ευρωπαϊκές νησιωτικές περιφέρειες. Την ίδια στιγμή ο δείκτης εξάρτησης πληθυσμού έχει ετήσια αύξηση για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, η οποία αγγίζει συνολικά το 1.58% από το 2018. Δεδομένης της μεγάλης μείωσης του πληθυσμού κατά το 2022 (-5.84%) ο δείκτης εξάρτησης παρά ταύτα συγκρατείται σχετικώς, πράγμα το οποίο μας υποδηλώνει μια σχετική ισοκατανομή στις ηλικίες (παραγωγικές και μη) του πληθυσμού που εγκατέλειψε την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου το 2022.

Περιφέρεια / Δείκτης	Πληθυσμός (2023)	Φυσική μεταβολή πληθυσμού (2022)	Δείκτης εξάρτησης πληθυσμού (2022)
Νότιο Αιγαίο (EL)	326,945	-20331	54.73%
Βόρειο Αιγαίο (EL)	195,509	-33926	63.14%
Κρήτη (EL)	622,909	-13133	56.59%
Ιονιοι Νήσοι (EL)	202,185	1710	59.76%
Κύπρος (CY)	920,701	8698	48.33%
Μάλτα (M)	542,051	4871	48.46%
Σικελία (IT)	4,814,016	-376	56.27%
Σαρδηνία (IT)	1,578,146	-2631	57.23%
Κορσική (FR)	352,851	2220	65.91%

Βαlearίδες Νήσοι (ES)	1,209,906	4205	44.38%
Κανάριοι Νήσοι (ES)	2,213,016	7868	41.85%
Ζέελαντ (DK)	391,124	1367	64.83%
Χόβεντστάντεν (DK)	1,891,871	12864	51.00%
Άλαντ (FI)	30,359	215	66.19%

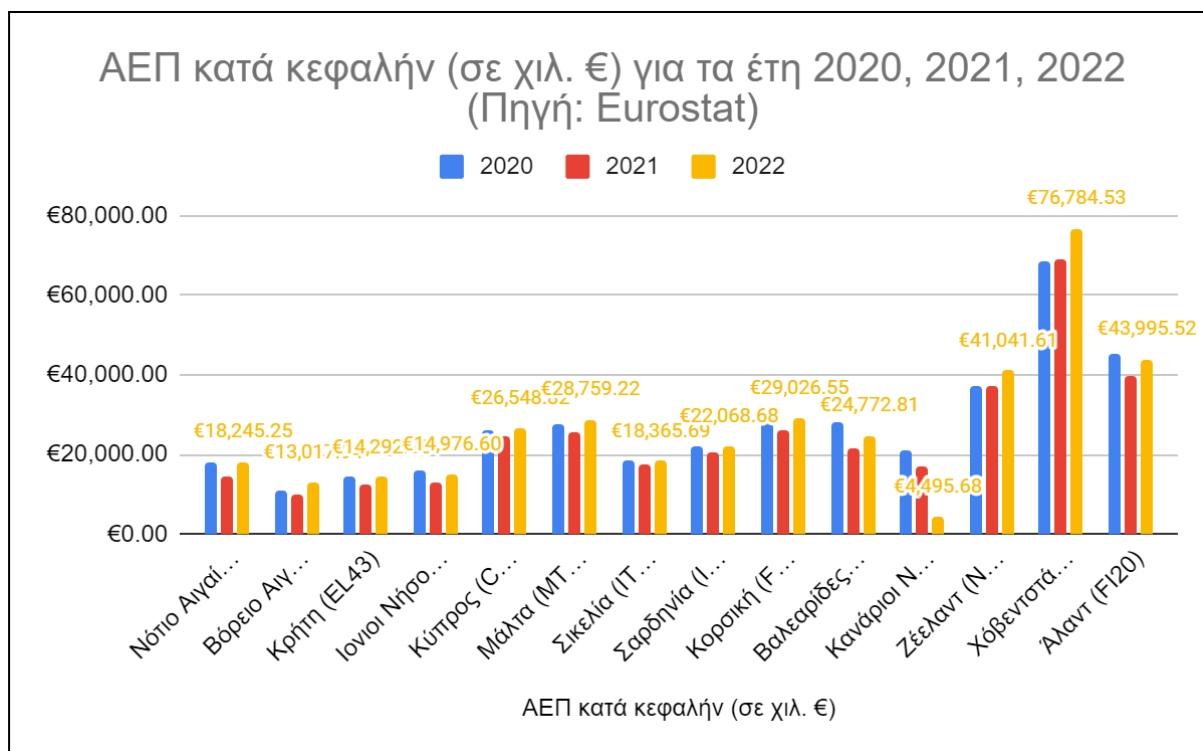
Πίνακας 12 - Κύρια Δημογραφικά Χαρακτηριστικά

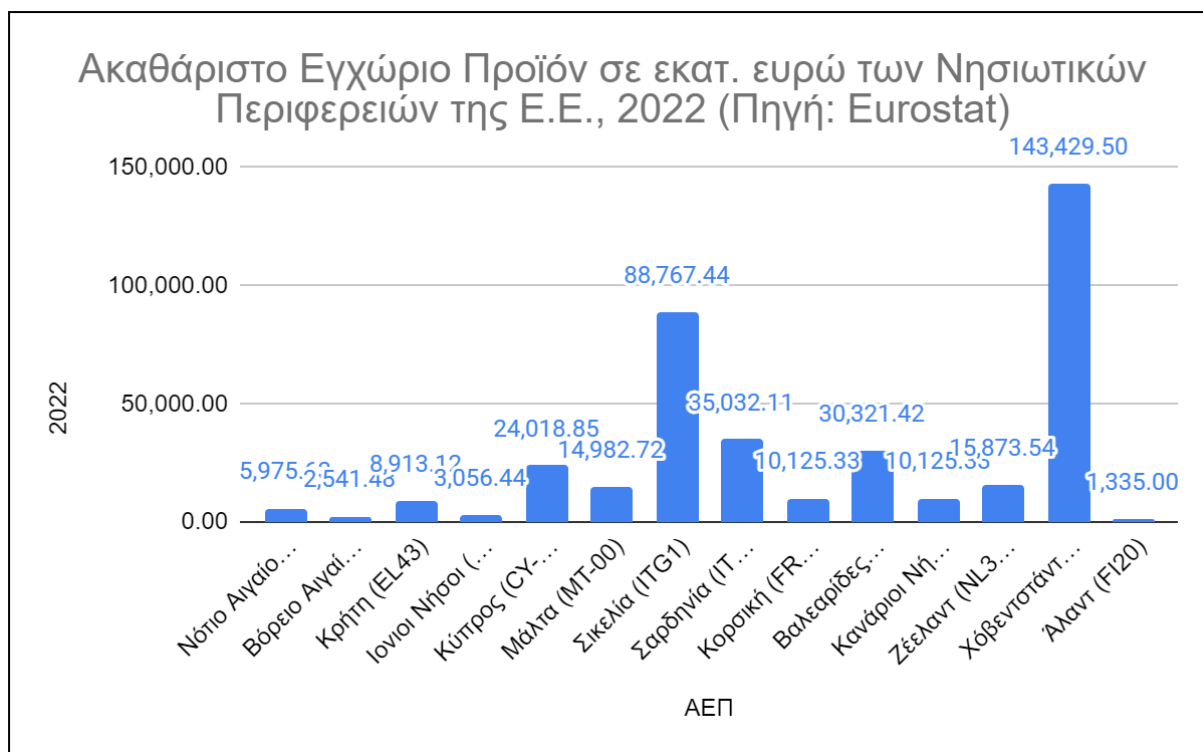
Γράφημα 49 - Πληθυσμός Νησιωτικών Περιφερειών 2023 (Πηγή: Eurostat)

Εισόδημα

Σε ό,τι αφορά το εισόδημα, το ΑΕΠ της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου φαίνεται να ανακτά τα προ υγειονομικής κρίσης επίπεδα μια παρόμοια τάση που παρατηρείται και στις υπόλοιπες νησιωτικές περιφέρειες, κυρίως σε εκείνες που βασίζονται στον τουριστικό κλάδο. Κατέχει τη 10η από τις 14 σε σύνολο θέσεις των νησιωτικών Περιφερειών της Ε.Ε. σε επίπεδο κατα κεφαλήν ΑΕΠ για το 2022.

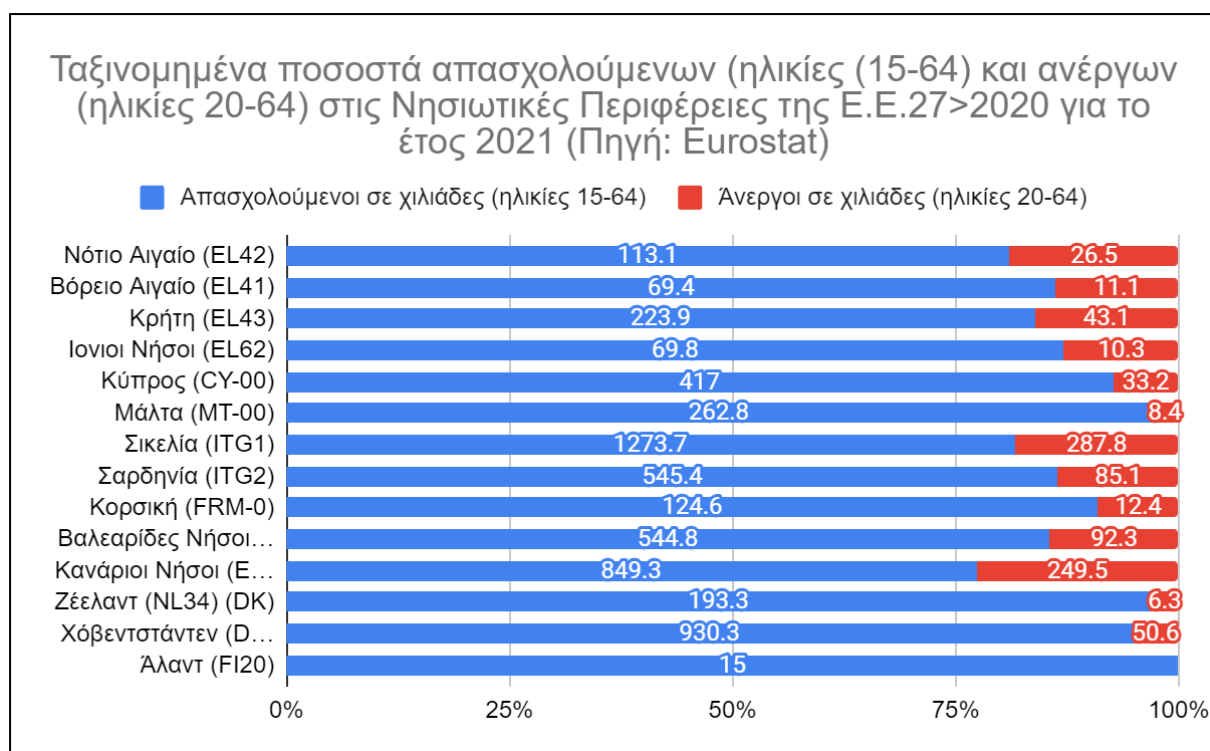
Γράφημα 50 - Εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στις Νησιωτικές Περιφέρειες της Ε.Ε., 2020-2022 (Πηγή: Eurostat)

Γράφημα 51 - Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε εκατ. ευρώ των Νησιωτικών Περιφερειών της Ε.Ε., 2022 (Πηγή: Eurostat)

Απασχόληση

Δεδομένης της ανοδικής τάσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (ηλικίες 15-64) που παρουσιάζει η πλειοψηφία των Νησιωτικών Περιφερειών της Ε.Ε. δεν ακολουθείται από μια ανάλογη ανοδική τάση των απασχολούμενων στις αντίστοιχες Περιφέρειες. Οι δε ελληνικές Περιφέρειες, μαζί και η Σικελία εμφανίζουν χαρακτηριστική μείωση από το 2019 και μετά, τόσο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, όσο και του αριθμού των απασχολούμενων (Eurostat: online data codes: LFST_R_LFP2ACT & LFST_R_LFE2EMP). Συγκεκριμένα, οι ελληνικές νησιωτικές Περιφέρειες κατατάσσονται στη 2η, 4η, 6η και 8η θέση από τις 14 συνολικά Νησιωτικές Περιφέρειες της Ε.Ε.27, με τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, και ιδιαίτερα την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου να βρίσκεται στη 2η θέση με 18.98% ανεργία στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ηλικίας 20-64 ετών για το έτος 2021.

Γράφημα 52 - Ταξινομημένα ποσοστά απασχολούμενων (ηλικίες (15-64) και ανέργων (ηλικίες 20-64) στις Νησιωτικές Περιφέρειες της Ε.Ε.27>2020 για το έτος 2021 (Πηγή: Eurostat)

Παράρτημα ΙΙΙ: Κύρια Βιβλιογραφία

Darcy, S. & Dickson, T. J. (2009). A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16 (1), 32-44, <https://doi.org/10.1375/jhtm.16.1.32>.

ΕΣΑμεΑ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΣΑμεΑ (2023). Υλοποιώντας τη Σύμβαση των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου.

Hano, K. (2011). Accessible Tourism: Concepts and Issues. *Tourism Planning & Development*, 8(4), 467–468. <https://doi.org/10.1080/21568316.2011.603886>

ΠΝΑ-Crowdpolicy (2023). «Π.32 “Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2022” στο πλαίσιο του έργου “Υποστήριξη λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου”». ΕΣΠΑ - ΕΠ Νοτίου Αιγαίου, Έκδοση 3.0, Ερμούπολη διαθέσιμο στο <https://socialobservatory.pnai.gov.gr/perifereiaki-erevna-eisodimatos-kai-synthikon-diaiviosis-2022/>, ημερομηνία πρόσβασης 21.03.2024.

UN (2011). Convention on the Rights of Persons with Disabilities, διαθέσιμο στο <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-Persons-with-disabilities.html#Fulltext>, ημερομηνία πρόσβασης 21.03.2024.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Καταπολέμησης της Φτώχειας (2022). Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και Μείωση της Φτώχειας, Αθήνα, διαθέσιμο στο <https://bit.ly/3Q5gabo>

Βάσεις Δεδομένων

- ΕΛΣΤΑΤ, <https://www.statistics.gr/>
- EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat>
- ΟΟΣΑ, <http://www.oecdregionalwellbeing.org>

Τελικές Δηλώσεις

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του ν. 1599/1986, ως Διαχειριστής και Νόμιμος Εκπρόσωπος της εταιρίας «CROWDPOLICY ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΙΚΕ» με έδρα στο Μοσχάτο, οδός Ελευθερίου Βενιζέλου 82, και η οποία είναι ανάδοχος του έργου με τίτλο «Υποστήριξη λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου», δηλώνω υπεύθυνα και εν γνώσει των συνεπειών του νόμου ότι το παραδοτέο «Π.2 - Περιφερειακή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2023» αποτελεί πρωτότυπο έργο και δεν έχουν χρησιμοποιηθεί άλλες πηγές πέρα από αυτές στις οποίες γίνεται αναφορά. Όπου υπάρχει αναπαραγωγή δεδομένων, πινάκων και παραθεμάτων, αυτό δηλώνεται ρητά.

Για την Crowdpolicy ΙΚΕ,

Γεώργιος Καραμανώλης, Νόμιμος Εκπρόσωπος